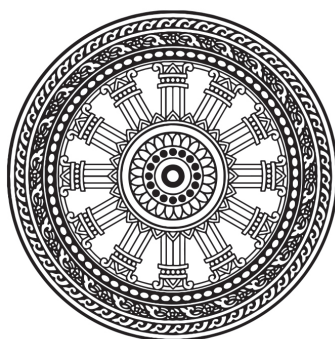

ธรรมธารา

วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา

ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 6) มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2561

สำนักการศึกษา วัดพระธรรมกาย

ISSN 2408-1892

ที่ปรึกษาเกิตติมศักดิ์

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช)

พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ/มาลัย), ผศ.ดร.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา

Professor KATSURA Shōryū (Hiroshima University, Hiroshima, Japan)

Professor SASAKI Shizuka (Hanazono University, Kyoto, Japan)

Professor WAKAHARA Yūshō (Ryukoku University, Kyoto, Japan)

พระเมธีจ ตตตชีโว

พระเมธาวิญญู (สุเทพ ปสฺสวโก), ผศ.ดร.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพนธ์ อัศววิรุฬหการ

บรรณาธิการ

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑฺโฒ), พ.บ.,ดร.

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ดร.ภักธิดา แรงทน

กรรมการที่ปรึกษา

พระมหาธนา เตชธมโม, พระมหาอภิชาติ ญาณสุโก

พระมหาสมคิด ชยาภิรโต, พระมหาวรท กิตติปาโล

พระมหามนต์ชัย อภิชาโน

กองบรรณาธิการ

Professor MATSUDA Kazunobu

พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร, ดร.

พระมหาพงศ์ศักดิ์ ฐานิโย, ดร.

ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา

รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดวงกมล ชาติประเสริฐ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นุจาร์ ประสิทธิ์พันธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทิรา โกมาสถิต

ดร.พิบูลย์ ชุมพลไพศาล

ดร.บรรเจิด ขวลิตเรืองฤทธิ์

ดร.สุชาติ ศรีเศรษฐวรกุล

ดร.เมธี พิทักษ์ธีระธรรม

ดร.รัฐพี พิพัฒน์ธนาวงศ์

นางสาวเนาวรัตน์ พันธวิไล

Bukkyo University, Kyoto, Japan

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อาจารย์ทรงคุณวุฒิ มหาวิทยาลัยวิริยโคช,

เกียวโต ประเทศญี่ปุ่น

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาจารย์ทรงคุณวุฒิ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ

มหาวิทยาลัยคิงส์คอลเลจ, ลอนดอน ประเทศอังกฤษ

หัวหน้าศูนย์วิจัยพระไตรปิฎก

กองวิจัย DCI สำนักการศึกษา

หัวหน้าศูนย์ศึกษาคัมภีร์โบราณ

กองวิจัย DCI สำนักการศึกษา

หัวหน้าโครงการแปลคัมภีร์บาลีและสันสกฤต

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

คณะผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ (Reviewers)

พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร.

พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานियो, ดร.

พระมหาชัยภูวงศ์ กตปุญโญ, ดร.

ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา

ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์

รองศาสตราจารย์ ดร.เชษฐา ดึงสัญชาติ

รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรสุมน พงศ์กัญญา

รองศาสตราจารย์ ดร.สุมาลี มหณรงค์ชัย

รองศาสตราจารย์ ดร.ประเทือง ทินรัตน์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยสิทธิ์ สุวรรณรวงกุล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พิมพ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กังวล คัชชีมา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชานวีชัย ทัดแก้ว

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ศุภสร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุทัย สติมัน

ดร.อำนาจ บัวศิริ

ดร.อุเทน วงศ์สถิตย์

ดร.สมพณัฐ ดันศรีสุข

ดร.ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์

ดร.ชาติเมธี หงษา

ดร.บรรเจิด ขวาลิตเรืองฤทธิ์

ฝ่ายสมาชิก

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI, กองวิชาการ DCI,

กองสนับสนุนและบริหาร DCI, กองบริหาร DCI,

กองกิจการนิสิต DCI, ศูนย์ภาษา DELC,

โครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการ,

สำนักงานเลขานุการ และสมาชิกสำนักการศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อาจารย์ทรงคุณวุฒิ มหาวิทยาลัยวิริยโคช ประเทศญี่ปุ่น

อาจารย์สอนสมาธินานาชาติ

วัดพระธรรมกายกุ่มมะ ประเทศญี่ปุ่น

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยมหิดล

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย นิวซีแลนด์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยศิลปากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

อาจารย์ทรงคุณวุฒิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศิลปากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหิดล

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

หัวหน้าศูนย์วิจัยพระไตรปิฎก

กองวิจัย DCI สำนักการศึกษา

ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

ฝ่ายศิลปกรรม

ปัญญาภูมิ ศิริวัฒนชัย

บทบรรณาธิการ

ในวารสารธรรมธาราฉบับนี้ บทความเรื่อง ตรรกศาสตร์เชิงพุทธ ของ ดร.อรรถธณ สุชาติกุลวิทย์ ได้วิเคราะห์เรื่องตรรกศาสตร์ไว้อย่าง น่าสนใจ ท่านผู้อ่านที่เคยสงสัยว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเตือนไว้ ในกาลามสูตรให้อย่าด่วนเชื่อเพราะสอดคล้องกับหลักตรรกที่ตนคิดนั้น หมายถึงอย่างไร หลักตรรกที่พระองค์ทรงกล่าวเหมือนหรือแตกต่าง จากหลักตรรกศาสตร์ในปัจจุบันทำไมพระพุทธเจ้าจึงไม่ให้อ่านเชื่อเพราะ เหตุต่างๆ ถึง 10 ประการ ซึ่งดูเหมือนจะทำให้เชื่ออะไรแทบไม่ได้เลย แล้วมีหลักอะไรที่ถูกต้องในการเข้าถึงความรู้ที่แท้จริง มีคำตอบที่เป็น ประโยชน์จากบทความนี้

บทความเรื่อง จักกวัตติสูตร : ศึกษาวิเคราะห์บนฐานทฤษฎี อรรถปริวรรตศาสตร์ โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุทัย สติมัน ได้แสดงให้เห็นถึงหลักการวิเคราะห์พระสูตรต่างๆ ของคัมภีร์ เนตติปกรณ์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่สำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทางพม่าถึงกับยกขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎก

พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานियो, ดร. ได้แปลและเรียบเรียงบทความเรื่อง บารมี 30 ทศในพระพุทธศาสนาเถรวาท ของ ดร. Katsumoto Karen ทำให้เห็นถึงพัฒนาการของคำสอนเรื่องบารมี จากบารมี 10 ทศ เป็นบารมี 30 ทศ และทำให้เราได้รู้ถึงความสนใจในการวิจัยพุทธเถรวาท ของนักวิชาการในประเทศญี่ปุ่น

ดร.เมธิ พิทักษ์ธีระธรรม ยังมีผลงานคุณภาพสูงออกมาอย่างต่อเนื่อง ในฉบับนี้ได้เขียนคำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (3) ของคัมภีร์ *Samayabhedoparacanacakra* ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ให้ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนายุคต้นของหินยานฝ่ายเหนือ สิ่งที่ท่านผู้อ่านจะได้จากบทความนี้ ไม่เพียงแต่เนื้อหาที่แปลมาจากคัมภีร์ทิเบตเท่านั้น แต่จะได้เห็นวิธีการแปลและตรวจชำระคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาที่มีคุณภาพสูงว่าต้องทำอะไร มีการเปรียบเทียบกับเนื้อหาของคัมภีร์เดียวกันที่แปลมาเป็นภาษาจีนโดยพระถังซำจั๋ง และท่านอื่นๆ หลายฉบับ รวมทั้งมีการวิเคราะห์ถึงคำศัพท์ที่น่าจะเป็นในคัมภีร์ต้นฉบับภาษาบาลีหรือสันสกฤต ก่อนที่จะแปลมาเป็นคัมภีร์จีนและทิเบต นอกจากนี้ยังได้ตรวจสอบคำแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นและความเห็นของนักวิชาการสมัยใหม่อย่างละเอียดลออ

วารสารธรรมธารายังคงแน่นด้วยคุณภาพเช่นเดิม เพื่อเป็นกำลังส่วนหนึ่งในการสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่วงวิชาการพุทธศาสตร์ของประเทศไทย และหวังว่าจะได้รับความเมตตาสนับสนุนและคำแนะนำจากทุกท่านด้วยดีเช่นเคย

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ
(สมชาย ฐานวุฑโฒ)
1 พฤษภาคม 2561

สารบัญ

บทบรรณาธิการ

หน้า

หมวดที่ 1 บทความวิจัย บทความวิชาการ

ตรรกศาสตร์เชิงพุทธ 1
อรรพวรรณ สุชาติกุลวิทย์

จักษวัตติสูตร : ศึกษาวิเคราะห์
บนฐานทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ 29
อุทัย สติมัน

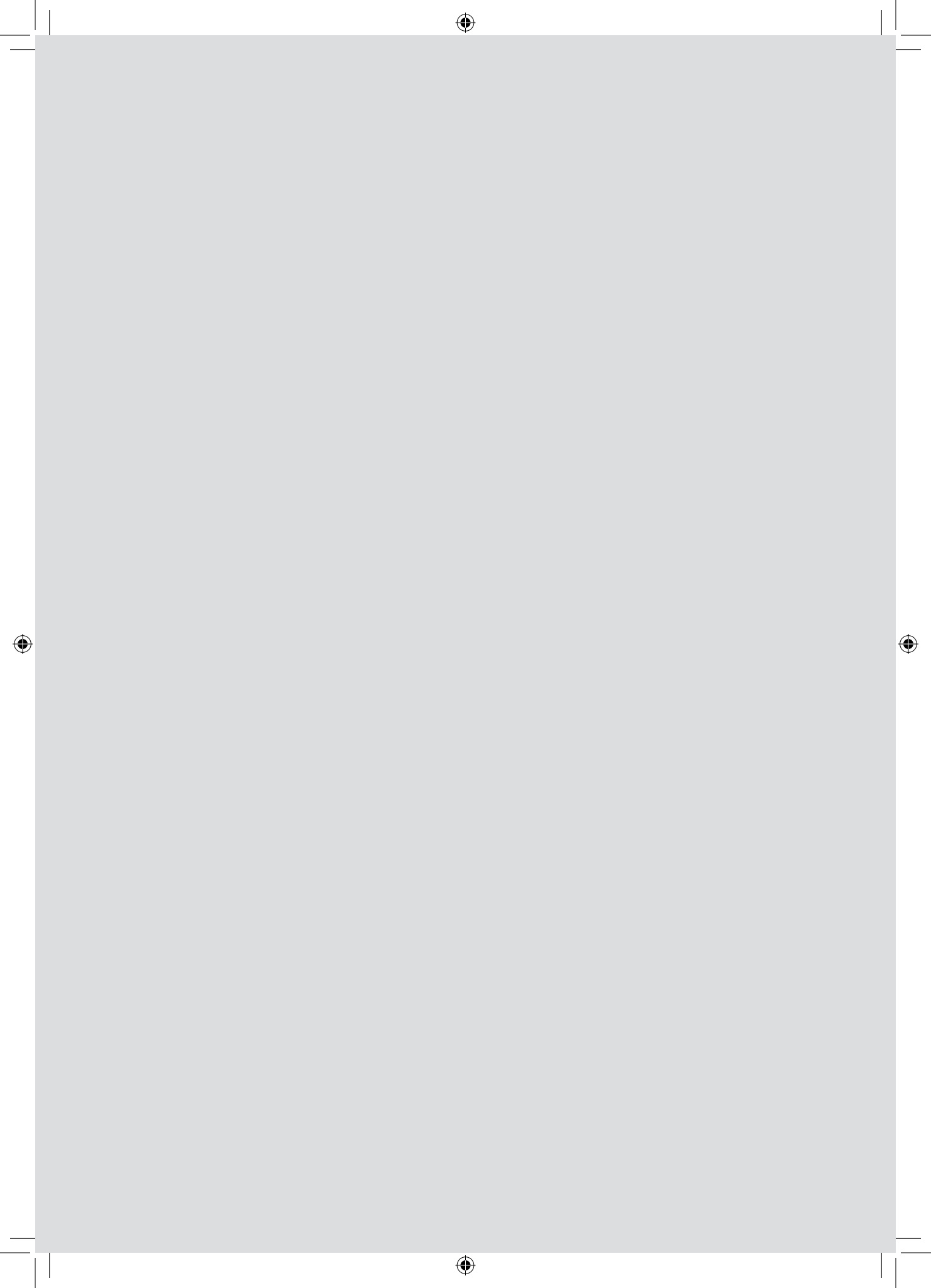
หมวดที่ 2 แปลบทความวิชาการภาษาต่างประเทศ และงานแปลคัมภีร์

บารมี 30 ทศ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท 73
คะชีโมโตะ คะเรน

Samayabhedoparacanacakra:
คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (3) 95
เมธี พิทักษ์ธีระธรรม

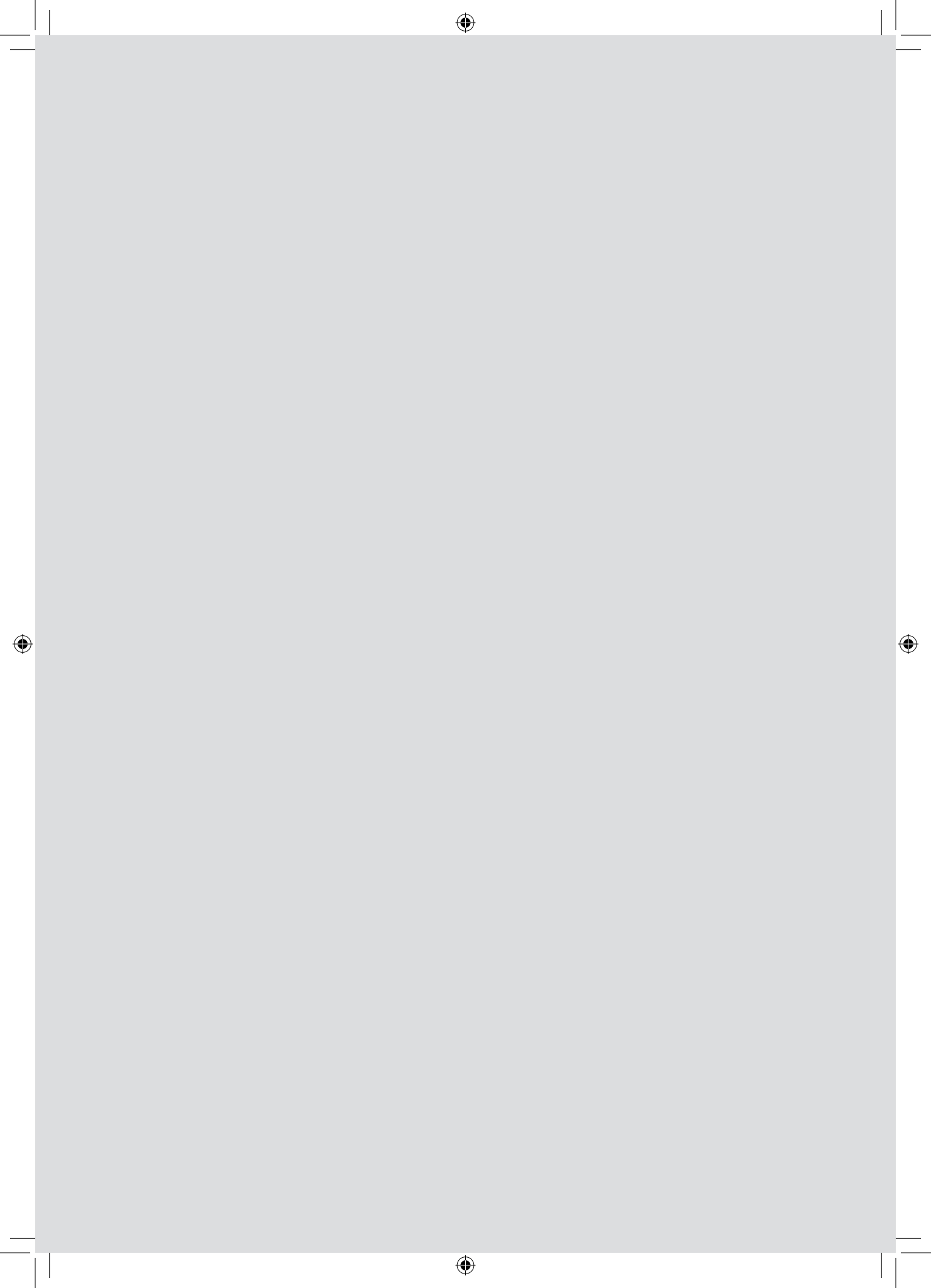
หลักการอ้างอิงของวารสารธรรมธรา 131

ประวัติการศึกษาของบรรณธิการและผู้เขียน 150

หมวด 1

บทความวิจัย บทความวิชาการ

ตรรกศาสตร์เชิงพุทธ

Buddhist Logic

อรพรรณ สุชาติกุลวิทย์

ตรรกศาสตร์เชิงพุทธ

อรรถพรณ สุชาติกุลวิทย์

บทคัดย่อ

ตรรกศาสตร์เป็นวิธีการให้เหตุผล และการโต้แย้งความคิดอย่างเป็นระบบ วิธีการทางตรรกศาสตร์ปรากฏเริ่มต้นในกรีกก่อนเข้าสู่อินเดีย ซึ่งต่อมาทั้งสองประเทศนี้เป็นจุดเริ่มต้นของตรรกศาสตร์ระบบต่างๆ ที่ใช้กันทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นแบบสัญลักษณ์ แบบวิทยาศาสตร์ แบบอุปนัย และแบบนิรนัย ในการใช้ตรรกศาสตร์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงกล่าวไว้ในพระสูตรที่มีชื่อว่า กาลามสูตร (เกสปุตตสูตร) ว่าไม่ควรด่วนปลงใจเชื่อสิ่งที่รู้ผ่านรูปแบบของตรรกศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ความหมายของตรรกศาสตร์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากล่าวไว้ในพระสูตรดังกล่าว ต่างกับความหมายของตรรกศาสตร์ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เพื่อความเข้าใจความหมายตรรกศาสตร์ที่ชัดเจนมากขึ้น รวมถึงระบบ รูปแบบ และแนวคิด ที่วิธีทางตรรกศาสตร์ครอบคลุม ผู้วิจัยจึงได้ศึกษา ความหมายของตรรกศาสตร์กรีกและอินเดีย นอกจากนี้จะได้ทำการ วิเคราะห์ตรรกศาสตร์โดยอาศัยกรอบความคิดเรื่อง ทฤษฎีความรู้ ธรรมชาติของความจริงและการสื่อสาร

จากการศึกษาพบว่า ตรรกศาสตร์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากล่าวถึง เป็นตรรกศาสตร์ในความหมายของปรัชญาอินเดีย ซึ่งแตกต่างจาก ตรรกศาสตร์ในปัจจุบัน ตรรกศาสตร์ของปรัชญาอินเดียในยุคสมัยนั้น ให้ความสำคัญกับความนึกคิดซึ่งอาจนำมาสู่ความเห็นผิด (มิจฉาทิฐิ) ตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา นอกจากนี้เมื่อศึกษาผ่านมุมมองของการเข้าถึงความรู้ ความเป็นจริง และการสื่อสาร พบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าต้องการให้ระมัดระวังไม่ควรด่วนปลงใจเชื่อเพราะเหตุต่างๆ ดังที่ปรากฏในกาลามสูตร 3 ประการ คือ 1) ในด้านการเข้าถึงความรู้ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับความรู้ระดับภาวนามยปัญญาหรือ ญาณทัสสนะ คือความเห็นแจ้ง ซึ่งความรู้ประเภทนี้ไม่สามารถเข้าถึงได้ โดยความนึกคิดซึ่งเป็นความรู้ระดับจินตามยปัญญา 2) ผู้ที่ใช้ความคิด ไตร่ตรองแต่ไม่ปฏิบัติ ความเข้าใจที่เกิดขึ้นมักนำไปสู่ความยึดมั่นถือมั่น และนำไปสู่ความเข้าใจโลกโดยไม่ตรงความเป็นจริง เช่น เข้าใจว่า โลกนี้เที่ยง และ 3) การใช้ตรรกศาสตร์ในปรัชญาอินเดียเป็นไปเพื่อ อ้างถึงอำนาจของพระเจ้าและคัมภีร์พระเวท ในขณะเดียวกัน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสนับสนุนการใช้ตรรกศาสตร์ในรูปแบบของการสื่อสาร ด้วยการพิจารณาไตร่ตรอง และการสื่อสารอย่างเป็นเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่มนุษย์ทุกคนสามารถมีประสบการณ์ร่วมกันได้

คำสำคัญ : ตรรกศาสตร์ พระพุทธศาสนา ความรู้ ความเป็นจริง การสื่อสาร

Buddhist Logic

Oraphan SUCHARTKULLAWIT

Abstract

Logic is the method of reason and systematic argument. Logic first occurred in Greece before it entered India. These two countries then created various systems of logic that is now widely used around the world, such as symbolic, scientific, inductive and deductive logic. In Buddhism, Buddha has mentioned the cautiousness of immediate belief in Kālāma Sutta (Kesaputta Sutta). However, the meaning of Logic in this Sutta differed from the meaning of the logic used nowadays. Thus, in the first part the researcher will analyze logic in three main aspects: meaning, history and system for understanding the character of Buddhist Logic that Buddha mentioned in Kālāma Sutta. Then, the researcher analyzed the logic in term of theory of knowledge, nature of reality and communication. The study found that there are three reasons why Logic should be used with caution. Firstly, the highest stages of Buddhist knowledge

(ñāṇa) access by meditaion only not thought. Secondly, the using of thought might lead to misunderstanding about reality. And finally, the indian logic referes to the power of God and Vedas. Meanwhile the Lord Buddha supports the use of logic in the form of communication with deliberation and cause and effect approach because of human abilities to share and understand on their basic experiences.

Keywords : Logic, Buddhism, Knowledge, Reality, Communication

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเชื่อ (Belief) เป็นจุดเริ่มต้นของความรู้ หรือในบางครั้งความเชื่อและความรู้เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน กล่าวคือ ความเชื่อเป็นการแสดงออกถึงความสนใจในสิ่งของ บุคคล เรื่องราวต่างๆ โดยความสนใจในที่นี้มีลักษณะของการตัดสินใจร่วมด้วย เช่น รู้สึกดี รู้สึกไม่ดี ชอบ ไม่ชอบ เนื่องจากความเชื่อมีความสำคัญกับความคิด ความเห็น (ทิวทัศน์) และ มโนทัศน์ของมนุษย์ ดังนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเตือนไม่ให้มนุษย์รีบร้อนด่วนเชื่อในสิ่งใดๆ โดยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายไว้ในพระสูตรที่มีชื่อว่า กาลามสูตร หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เกสปุตตสูตร

กาลามสูตรเป็นพระสูตรที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงให้หลักแห่งความเชื่อและการพิจารณาสิ่งต่างๆ มีอยู่ 10 ประการ¹ ได้แก่

1. มา อนุสสวณ - อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
2. มา ปรมุปราย - อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา
3. มา อิติกราย - อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
4. มา ปิฎกสมปทานน - อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
5. มา ตกทุกเหตุ - อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)
6. มา นยเหตุ - อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุมาน (คาดคะเน)
7. มา อากาการปริวิตกเกณ - อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตาม

แนวเหตุผล

8. มา ทิสฺนินฺชฌานกฺขนฺติยา - อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พึงใจไว้แล้ว

9. มา ภพฺพบุตฺตาย - อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้

1   อง.ทุก 20/66/255. (แปล.มจร)

10. มา สมโน โน ครุติ -อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

จะเห็นได้ว่า ข้อที่กล่าวถึงตรรกศาสตร์โดยตรง คือ ข้อที่ 5 โดยกล่าวว่า มา ตกฺกเหตุ อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง) แต่หากเทียบกับความหมายของคำว่าตรรกศาสตร์ที่ใช้ในปัจจุบันกับในกาลามสูตร มีหลายข้อที่มีลักษณะเข้าข่ายการใช้ตรรกศาสตร์ได้แก่ ข้อ 4, ข้อ 6, ข้อ 7, ข้อ 8 และ ข้อ 9 โดยความหมายตรรกศาสตร์ หมายถึงศาสตร์แห่งการให้เหตุผลอย่างเป็นระบบ และตรวจสอบข้อโต้แย้งว่ามีความสมเหตุสมผล (Validity) หรือได้ใช้เหตุผลผิดๆ (Fallacy) เพื่อการอ้างอิงหรือไม่ แนวคิดทางตรรกศาสตร์จึงถูกนำมาประยุกต์ใช้กับหลายศาสตร์ด้วยกัน เช่น ปรัชญา วิทยาศาสตร์ คอมพิวเตอร์ และภาษาศาสตร์

งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาตรรกศาสตร์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปฏิเสธ รวมถึงวิเคราะห์เหตุผลในการปฏิเสธ โดยเริ่มจากอธิบายความหมายของตรรกศาสตร์ที่ปรากฏในแนวคิดต่างๆ ก่อน จึงแบ่งการศึกษาเป็น 3 หัวข้อด้วยกัน คือ ตรรกศาสตร์กับความรู้ ตรรกศาสตร์กับความจริง และตรรกศาสตร์กับการสื่อสาร

2. ความหมายของตรรกศาสตร์

ตรรกศาสตร์ในยุคเริ่มต้นทั้งในอินเดียและกรีซเกิดจากการพัฒนารูปแบบของการอนุมานที่สมเหตุสมผลอย่างเป็นระบบ ความแตกต่างระหว่างปรัชญาทั้งสองระบบคือ ปรัชญากรีก ตรรกศาสตร์มาจากคำว่า λόγος (logos) ปรัชญากรีกมุ่งใช้ตรรกศาสตร์ในการสืบค้นธรรมชาติในรูปแบบทางวิทยาศาสตร์และพัฒนาสู่ระบบสัญลักษณ์ทาง

คณิตศาสตร์ ในขณะที่ปรัชญาอินเดีย ตรรกศาสตร์มาจากภาษาบาลีว่า ตักกั ปรัชญาอินเดียมุ่งใช้ตรรกศาสตร์ในรูปแบบของการสืบค้นความจริงกับภาษา เช่น ปรัชญานายายะ ซึ่งปรัชญานายายะจะมีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างความจริงในรูปแบบต่างๆ ทั้งในรูปแบบที่อ้างอิงถึงพระเจ้าและความรู้ผ่านประสบการณ์ของมนุษย์แล้วอนุมานมาสู่การใช้ภาษาในการถ่ายทอด หรือในตรรกศาสตร์เชิงพุทธ พระทินนาคะ (Dinnāga) และพระธรรมกীরติ (Dharmakīrti) นักพุทธปรัชญาได้พัฒนารูปแบบความสัมพันธ์ของสาเหตุและผลลัพธ์ของสิ่งต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น เหตุผลในฐานะการไม่ถูกรับรู้ในธรรมชาติที่จะเป็นของสิ่งของนั้นๆ (Svabhāvānupalabdhi)

3. ตรรกศาสตร์กับความรู้

ในสมัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมใหม่ๆ นั้น ชาวอินเดียมีความเชื่อเรื่องพระเจ้า โดยอิทธิพลของความเชื่อแพร่กระจายและปรากฏทั้งทางตรงและทางอ้อมในกลุ่มความเชื่อย่อยอื่นๆ ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มด้วยกัน คือ 1) กลุ่มที่เชื่อความศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าหรือกลุ่มอนุรักษนิยม เรียกกลุ่มอัสติกะ (Orthodox) กลุ่มอัสติกะแบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มที่มีปรัชญาพื้นฐานเป็นของตนเอง ได้แก่ ปรัชญาasanghye ปรัชญาโยคะ ปรัชญานายายะ ปรัชญาไวเศษิกะ และปรัชญาชิกซ์ และกลุ่มที่มีปรัชญาพระเวทเป็นพื้นฐานได้แก่ ปรัชญามีมังสา และปรัชญาเวทานตะ และ 2) กลุ่มที่ปฏิเสธไม่เชื่อในเรื่องพระเจ้า เรียกกลุ่มนาสติกะ (Heterodox) ได้แก่ ปรัชญาจรวาก พุทธปรัชญา และปรัชญาเซน

แหล่งที่มาของความรู้ในปรัชญากลุ่มอัสติกะ (Orthodox)

ให้ความสำคัญระหว่างเหตุผล ความรู้ และคัมภีร์ โดยให้ความสำคัญเชื่อมโยงกันและเชื่อมโยงไปสู่ความเชื่อเรื่องพระเจ้า ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างที่มาของความรู้ตามปรัชญานายายะ ซึ่งกล่าวถึงแหล่งที่มาของความรู้ว่ามี 4 ประการด้วยกัน² คือ

1) ปรีตยักษะ (Perception) ความรู้เกิดจากการประจักษ์เป็นความรู้ที่เกิดจากการกระทบกันระหว่างอายตนะภายนอกและอายตนะภายใน เช่น ตาเห็นรูป จมูกได้กลิ่น หูได้ยินเสียง

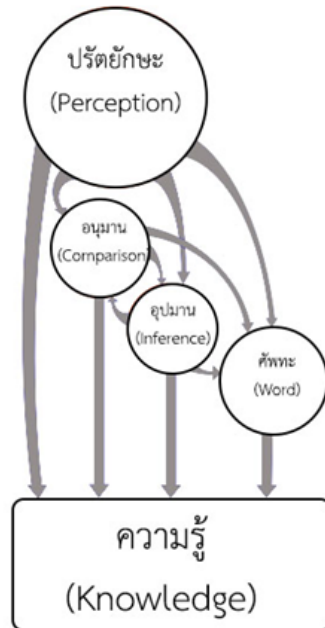
2) อนุमान (Comparison) ความรู้เกิดจากการหาเหตุผล

3) อุપมาน (Inference) ความรู้เกิดจากการเทียบเคียงระหว่างคำพูดกับสิ่งที่เคยรู้มาก่อน ยกตัวอย่างเช่น เคยไปเขาใหญ่มาก่อน เมื่อไปสวิสเซอร์แลนด์จึงทำความเข้าใจอากาศที่นั่นโดยเปรียบเทียบระหว่างอากาศที่สวิสเซอร์แลนด์กับเขาใหญ่

4) ศัพท์หรืออาคมะ (Word) ความรู้เกิดจากพยานหลักฐาน หรือการบอกเล่าของผู้อื่น ยกตัวอย่างเช่น หนังสือพิมพ์ลงข่าวว่าเขาเป็นคนโกง จึงเชื่อ เป็นต้น นอกจากนี้ ความรู้แบบศัพท์หรืออาคมะยังเพื่อถูกใช้เพื่ออ้างอิงถึงความรู้ที่มาจากคำสอนของพระเจ้าและคัมภีร์พระเวท

ดังแสดงความสัมพันธ์ได้ดังรูปที่ 1

2 สนั่น ไชยานุกูล (2519: 306-346)

รูปที่ 1 แสดงเครื่องมือในการเข้าถึงความรู้ตามปรัชญานายะ

จากที่แสดงข้างต้นจะเห็นได้ว่า ตรรกศาสตร์ตามแนวคิดปัจจุบัน ซึ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์เชิงเหตุผล และการเปรียบเทียบด้วยลักษณะ สอดคล้องกับการอนุมานและอุปมานของตรรกศาสตร์ตามแนวคิดของ ปรัชญานายะ ตัวอย่างการอนุมานเช่น ที่ได้มีควันทันนั้นมีไฟ และอุปมาน เช่น เทียบเคียงความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวทกับพระเจ้า

นอกจากนี้ความรู้แบบอนุมาน อุปมาน และศัพท์ตามแนวคิด ของปรัชญานายะ ที่มาของแหล่งความรู้ทั้ง 3 นี้ยังสอดคล้องกับสิ่งที่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากล่าวในกาลามสูตร ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งที่มาของความรู้
ตามปรัชญายายะกับข้อควรระวังในการเชื่อตามหลักกาลามสูตร

ความรู้ตามแนวคิดของปรัชญายายะ	กาลามสูตร
อนุมาน (Comparison) ความรู้เกิดจากการหาเหตุผล	ข้อ 5 มา ตกฺกเหตุ - อย่าปลงใจเชื่อเพราะ ตรรกะ (การคิดเอาเอง) ข้อ 6 มา นยเหตุ - อย่าปลงใจเชื่อเพราะการ อนุมาน (คาดคะเน) ข้อ 7 มา อากาโรปวิตฺถเกณ - อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนว เหตุผล
อุปมาน (Inference) ความรู้เกิดจากการเทียบเคียงระหว่าง คำพูดกับสิ่งที่เคยรู้มาก่อน	ข้อ 8 มา ทิฏฺฐินิซฺฌมานกฺขนติยา - อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่ พินิจไว้แล้ว ข้อ 9 มา ภาพฺพรูปตาย - อย่าปลงใจเชื่อเพราะ มองเห็นรูปลักษณะน่าจะ เป็นไปได้
ศัพท์หรืออาคมะ (Word) ความรู้เกิดจากพยานหลักฐาน หรือการบอกเล่าของผู้อื่น	ข้อ 1 มา อนุสฺสวเณ - อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา ข้อ 2 มา ปรมฺปราย - อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบๆ กันมา ข้อ 3 มา อิติกิริย - อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ ข้อ 4 มา ปิฏกสมปทาเนน - อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ ข้อ 10 มา สมฺโณ โน ครุติ - อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือที่ท่านสมณะนี้ เป็นครูของเรา

จะเห็นได้ว่า แหล่งที่มาของความรู้ทั้ง 3 ประการ เป็นสิ่งที่ควรระวัง ในทัศนะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีเพียงความรู้ที่ได้มาจากประสาทสัมผัสหรือปรัत्यกษะเท่านั้น ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ทรงกล่าวถึง ทั้งนี้สามารถชี้ให้เห็นว่า การเตือนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าอย่าด่วนปลงใจเชื่อนั้น เพื่อเปิดพื้นที่ของใจให้คนพร้อมฟังสังขธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะแสดง ป้องกันไม่ให้คนในยุคสมัยนั้นเชื่อตามกระแสแนวคิดที่มีอยู่เดิมด้วยความคุ้นไม่ตรวจสอบ และเห็นความสำคัญของการปฏิบัติ

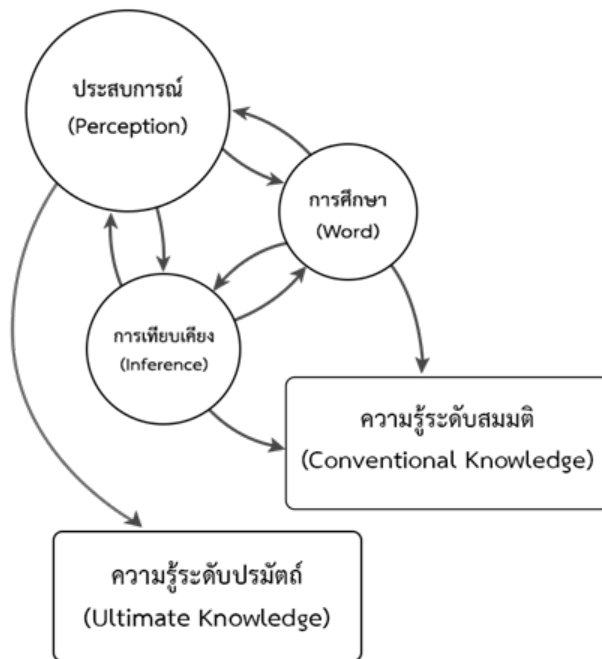
นอกจากนี้ จากที่กล่าวข้างต้นว่า ความคิด ความเห็น หรือ ทิฐิ อันเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อ มีลักษณะของการปักใจถึงลักษณะว่า ถูกต้องหรือไม่ถูกต้องแล้ว ในพรหมชาลสูตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึง 62 แนวคิดที่มีผลต่อความคิดของคนอินเดีย ซึ่งในแนวคิดกลุ่มสัสสตวาทะ (ทิฐิ) มีความเห็นว่า อัตตาและโลกเที่ยง เพราะอาศัยการตรึก นึกคิดด้วยเหตุผล (ตักกิ) การชั่งใจด้วยความคิดจนตกลงใจ (วิมังสี) และยึดถือเป็นความเห็นและกล่าวทัศนะของตนตามที่ได้คิดค้นได้นั้น³ จะเห็นได้ว่า ตรรกศาสตร์ของคนในกลุ่มนี้ นำมาสู่ความเห็นผิดเรื่องโลกเที่ยง ซึ่งไม่สอดคล้องกับสังขธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า สรรพสิ่งล้วนตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ อันเป็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ดังนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงปฏิเสธตรรกศาสตร์ของกลุ่มสัสสตวาทะ (ทิฐิ)

ความรู้ในพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ ระดับสมมติ และระดับปรมัตถ์⁴ เข้าถึงได้โดยหลัก 3 ประการ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ดังแสดงไว้ในรูปที่ 2 โดยความรู้จากการศึกษาทางคัมภีร์ (Word) และความเข้าใจด้วยวิธีการเทียบเคียง (Inference) เทียบได้กับความรู้ที่ได้จาก

3 พระศรีคัมภีร์ญาณ (2556: 22-24)

4 ประเวศ อินทองปาน (2553: 231)

การศึกษาปริยัติ เป็นความรู้ระดับสมมติ (Conventional Knowledge) เพื่อเป็นแนวทางให้เข้าใจหนทางที่จะเข้าถึงความรู้แบบประสบการณ์ (Perception) ซึ่งเทียบได้กับความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติ เพื่อให้สามารถเข้าถึงความรู้ระดับปรมาตม์ (Ultimate Knowledge) ได้ในที่สุด

รูปที่ 2 แสดงการเข้าถึงความรู้ในพระพุทธศาสนา

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ในการศึกษาตรรกศาสตร์ผ่านมุมมองเรื่อง การเข้าถึงความรู้ประเภทต่างๆ นั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปฏิเสธ ตรรกศาสตร์แบบดั้งเดิมที่เชื่อมโยงว่าความเป็นจริงของโลกและชีวิต สามารถเข้าถึงได้โดยการนึกคิดและเหตุผล และทรงปฏิเสธตรรกศาสตร์ ในฐานะที่เชื่อมโยงการอนุมานแนวคิดทางคัมภีร์กับพระเจ้า สิ่ง ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำคือ ความรู้ระดับปรมาตม์ซึ่งเป็ความรู้

ที่แท้จริงและสามารถเข้าถึงได้โดยการปฏิบัติ จนได้ภาวนามยปัญญา เป็นปฏิเวธธรรมเท่านั้น

4. ตรรกศาสตร์กับความเป็นจริง

ตรรกศาสตร์ตามแนวคิดของปรัชญากรีกมีลักษณะเป็นระบบ เนื่องจากความเป็นจริงตามปรัชญากรีกมีเพียงระดับเดียว ดังนั้น การตรวจสอบว่าสิ่งใดคือสิ่งที่ถูกต้อง ไม่ถูกต้อง จึงสามารถใช้ระบบ ประพจน์ สัญลักษณ์ และสามารถวาดแผนภาพได้เป็นระบบชัดเจน นักปรัชญาที่มีชื่อเสียงที่พัฒนาตรรกศาสตร์อย่างเป็นระบบคนแรก มีชื่อว่าอริสโตเติล (384-322 BC)⁵

อริสโตเติลสนใจการนิยามคำศัพท์ ซึ่งเป็นการกำหนดความหมาย ของคำศัพท์ที่ชัดเจนเป็นรากฐานของตรรกศาสตร์ การนิยามคำศัพท์ให้ ชัดเจนนั้น ในคำศัพท์ต้องบรรจุความหมายไว้ 2 ลักษณะ คือ การจัด กลุ่มหมวดหมู่ของสิ่งๆ นั้น และความสัมพันธ์ทั้งความเหมือนและความ ต่างกับสิ่งที่อยู่ในประเภทเดียวกัน ดังนั้น ลักษณะเด่นประการแรกของ ตรรกศาสตร์แบบอริสโตเติลคือ ความชัดเจน เขาได้กล่าวถึงสิ่งสากลไว้ว่า “สิ่งสากล (Universal)” คือ สามัญนามหรือชื่อใดก็ได้ที่สามารถนำไป ใช้เรียกในสมาชิกกลุ่มเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น ต้นไม้ หนังสือ มนุษย์ สิ่งสากล คือ สิ่งที่มีสมบัติขึ้นด้วยความเห็นและข้อตกลงที่ตรงกันเพื่อสื่อ ถึงสิ่งในโลกที่มีเอกลักษณ์⁶ หลังจากนั้นเขาจึงเห็นมาสนใจการตรวจสอบ ความถูกต้องของประโยคหรือที่เรียกว่า ประพจน์ เขาได้นำเสนอประโยค เพื่อจัดประเภท (Categorical Statements) 4 รูปแบบ คือ

5 Micha I Walick (2006: 1)

6 วันเพ็ญ (2535: 50)

1. All S are P
2. No S are P
3. Some S are P
4. Some S are not P

โดย S มาจาก Subject เป็นภาคประธานของประโยค

P มาจาก Predicate เป็นภาคแสดงของประโยค

จากประโยคตรรกศาสตร์ทั้ง 4 ประโยคข้างต้น เป็นที่รู้จักกันดีว่า
ประพจน์ทางตรรกศาสตร์ ซึ่งมีคำอธิบายดังต่อไปนี้

ประพจน์ A หมายถึง Every S is P

ทุกส่วนของภาคประธานปรากฏในภาคแสดง

ยกตัวอย่างเช่น มนุษย์ทุกคนมี 2 ขา

ประพจน์ E หมายถึง No S is P

ทุกส่วนของภาคประธานไม่ปรากฏในภาคแสดง

ยกตัวอย่างเช่น มนุษย์ทุกคนบินไม่ได้

ประพจน์ I หมายถึง Some S is P

บางส่วนของภาคประธานปรากฏในภาคแสดง

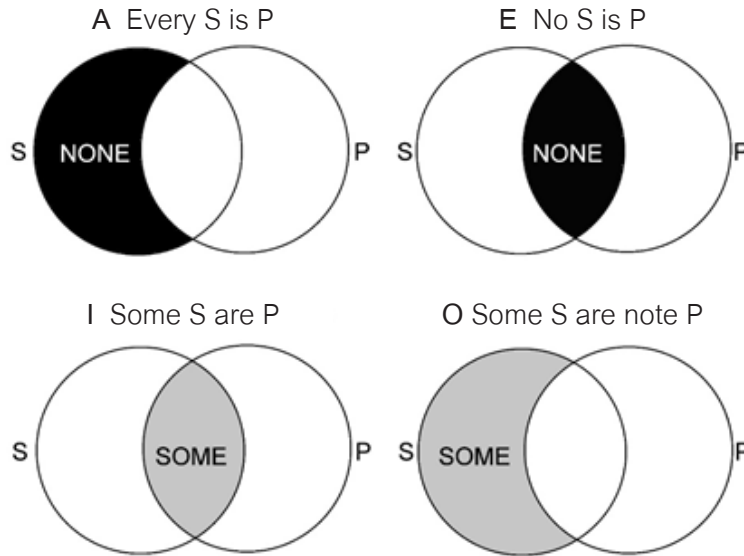
ยกตัวอย่างเช่น บางคนชอบกินของสุกๆ ดิบๆ

ประพจน์ O หมายถึง Some S is not P

บางส่วนของภาคประธานไม่ปรากฏในภาคแสดง

ยกตัวอย่างเช่น นกบางตัวบินไม่ได้

โดย Michal นำประพจน์มาเขียนในรูปแบบแผนภูมิเวนนี้อย่างรูปที่ 3

รูปที่ 3 แสดงรูปแบบตรรกศาสตร์ของอริสโตเติล
โดยการเขียนแบบแผนภูมิเวนน์

แม้ว่าอริสโตเติลจะสร้างมาตรฐานการตรวจสอบความเป็นจริงที่ชัดเจน แต่สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ภาคนประธาน (Subject) และภาคแสดง (Predicate) อยู่บนความสัมพันธ์ที่ตรงกันข้ามกันอย่างชัดเจน แต่การใช้ภาษาในชีวิตประจำวันยังมีความเป็นจริงอีกหลายรูปแบบที่ไม่สอดคล้องกับลักษณะเช่นนี้ ยกตัวอย่างเช่น ความเป็นจริงทางคณิตศาสตร์

ความหมายของค่าที่แทนในพีชคณิต คือ สัญลักษณ์ (Symbolic) ซึ่งเป็นวัตถุทางความคิดเท่านั้น (Abstract Object) จอร์จ บูล (George Boole) นักคณิตศาสตร์ผู้นำเสนอระบบพีชคณิต ยกตัวอย่างเช่น $D+G = G+D$ หรือ $A.(B.C) = (A.B).C$ โดยสัญลักษณ์เหล่านี้ไม่อยู่ในลักษณะตรงข้ามและไม่สามารถใช้กับประพจน์ทั้ง 4 ของอริสโตเติล

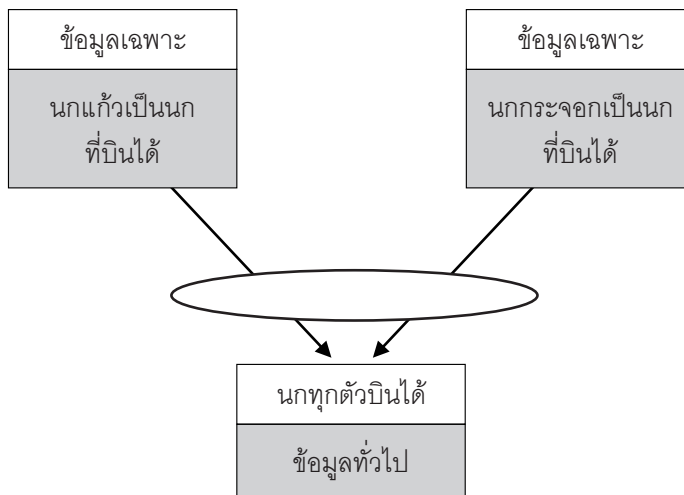
นอกจากนี้ยังมีข้อโต้แย้งถึงลักษณะภาษาที่ความหมายขึ้นอยู่กับการใช้งานและบริบท ซึ่งวิตเกินสไตน์ได้เสนอแนวคิดเรื่องเกมภาษาว่า ภาษาคือการเล่นเกimdด้วยถ้อยคำ ความหมายของภาษาอยู่ที่การปฏิบัติต่อกันของผู้ใช้ภาษา⁷ ยกตัวอย่างเช่น “สาธุ” แม้ว่าผู้ใช้จะไม่สามารถรู้ความหมายที่แท้จริงแต่สามารถรู้ได้จากการใช้งานและบริบท ซึ่งความหมายของบุคคลที่ทำความดีและกล่าวคำว่า “สาธุ” ต่อกัน และความหมายที่เกิดจากบุคคลผู้อ่านคำแปลของคำว่า “สาธุ” จากพจนานุกรม บุคคลทั้งสองกลุ่มนี้สามารถเข้าถึงความหมายของคำว่า “สาธุ” ได้ไม่เท่ากัน

จะเห็นได้ว่า ภาษาและความเป็นจริงที่ถูกระงนิยามในแต่ละช่วงสมัย มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีลักษณะเป็นสิ่งที่สมมติขึ้นทั้งจากความนึกคิด ความเชื่อ และการอนุมานผ่านประสาทสัมผัส ทำให้การใช้ตรรกศาสตร์ที่อยู่บนฐานความเป็นจริงที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่น่าเชื่อถือเช่นกัน นอกจากนี้การตรวจสอบความเป็นจริงด้วยวิธีการเช่นนี้ มีลักษณะเช่นเดียวกับกลุ่มสัสสตวาทะ (ทิจฺฐิ) ที่กล่าวในหัวข้อที่ผ่านมา คือ เชื่อว่าโลกนี้เพียง และสามารถเข้าถึงโดยความคิด ดังนั้นจากการเทียบเคียงถึงรูปแบบความจริงที่อยู่ภายใต้แนวคิดของกลุ่มสัสสตวาทะ (ทิจฺฐิ) จึงสามารถสรุปได้อีกนัยว่า การปฏิเสธตรรกศาสตร์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่อกลุ่มสัสสตวาทะ (ทิจฺฐิ) มิใช่เพียงปฏิเสธความคิดที่ว่าความเป็นจริงสามารถตรวจสอบได้ด้วยความคิดและความเห็นเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงการปฏิเสธว่าความเป็นจริงมีเพียงระดับสมมติอย่างเดียวเท่านั้น

นอกจากนี้ เนื่องจากมนุษย์ไม่สามารถเข้าถึงความเป็นจริงได้ทั้งหมด แต่มนุษย์ต้องการเข้าใจและถ่ายทอดความจริงที่ตนเองเข้าถึงออกมา ซึ่งความเป็นจริงที่มนุษย์สามารถรับรู้ได้มีเพียงการ

7 ไสรัจจ (2558: 218-221)

รับรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 เท่านั้น (ตามแนวคิดของปรัชญาตะวันตก) ดังนั้น ความเป็นจริงที่มีอยู่ตามแนวคิดนี้คือ ความเป็นจริงที่ปรากฏออกมา (Actual Existence) เท่านั้น ยกตัวอย่างเช่น การรับรู้สิ่งมีชีวิตที่บินผ่านว่า สิ่งมีชีวิตประเภทนี้คือ นกแก้วและนกกระเจือก ต่อมาความรู้ที่ได้รับ จะถูกลดทอนภายใต้ความสามารถในการรับรู้ของแต่ละบุคคล ยกตัวอย่างเช่น การนำข้อมูลเฉพาะที่สังเกตเห็นว่า นกแก้วและนกกระเจือกสามารถบินได้ แล้วสรุปเป็นข้อมูลทั่วไปว่า นกทุกตัวบินได้ ซึ่งตรรกศาสตร์ที่ใช้ตรวจสอบความสมเหตุสมผลของความรู้ในรูปแบบนี้เรียกว่า วิธีการอุปนัย (Induction) ดังรูปที่ 4 แต่จะเห็นได้ว่า ความรู้ด้วยวิธีนี้ มีโอกาสผิดพลาดสรุปเกิน เช่น นกกระเจือกเทศ ก็เป็นนกแต่นกกระเจือกเทศบินไม่ได้ ทำให้ข้อสรุปว่านกทุกตัวบินได้เป็นข้อสรุปที่ผิด เพราะสรุปเกิน จะอาศัยเฉพาะข้อมูลจากนกแค่ 2 ชนิดมาสรุปว่า นกทุกชนิดต้องบินได้ ไม่ได้

รูปที่ 4 แสดงกระบวนการให้เหตุผลแบบอุปนัย

การตรวจสอบความสมเหตุสมผลโดยอ้างอิงจากประสบการณ์
เช่นนี้ มีส่วนใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนา ที่เน้นให้ทุกคนปฏิบัติด้วย
ตนเอง อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้ทุกคนปฏิบัติ แต่ไม่นำ
ข้อสรุปมาตั้งเป็นทฤษฎี ยกเว้นกฎหลักไม่กี่อย่างเช่น กฎไตรลักษณ์
ที่เป็นสัจธรรมที่เที่ยงแท้ เนื่องจากทฤษฎีอื่นๆ ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงได้
เพราะมีเหตุปัจจัยที่เป็นแรงขับให้เกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งมีความ
ละเอียดอ่อน ซับซ้อน และในบางกรณีเกินมนุษย์ธรรมดาจะเข้าใจ
แม้ในพระพุทธศาสนาจะกล่าวถึงอายตนะภายนอกที่ 6 คือ
ธรรมารมณ์ แต่ความสามารถของมนุษย์ในการรับรู้มีไม่เท่ากัน ดังที่ใน
พระพุทธศาสนาแบ่งมนุษย์ไว้เป็น 2 ระดับตามลำดับขั้นที่บรรลุธรรม
เรียกว่า ปุถุชนบุคคลและอริยบุคคล เป็นต้น

จากการพิจารณาตรรกศาสตร์ผ่านความจริงแล้ว สรุปได้ว่า
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเตือนไม่ให้ด่วนเชื่อความรู้ตามทฤษฎีและ
ความเชื่อโดยมองเห็นว่าเป็นไปได้ ทั้งนี้เพราะยังมีโอกาสผิดและความจริง
แท้นั้นมีความซับซ้อน ละเอียดอ่อน ประกอบด้วยเหตุปัจจัย ที่มนุษย์ทั่วไป
ไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยการนึกคิด ต้องอาศัยการปฏิบัติจนรู้แจ้งเท่านั้น

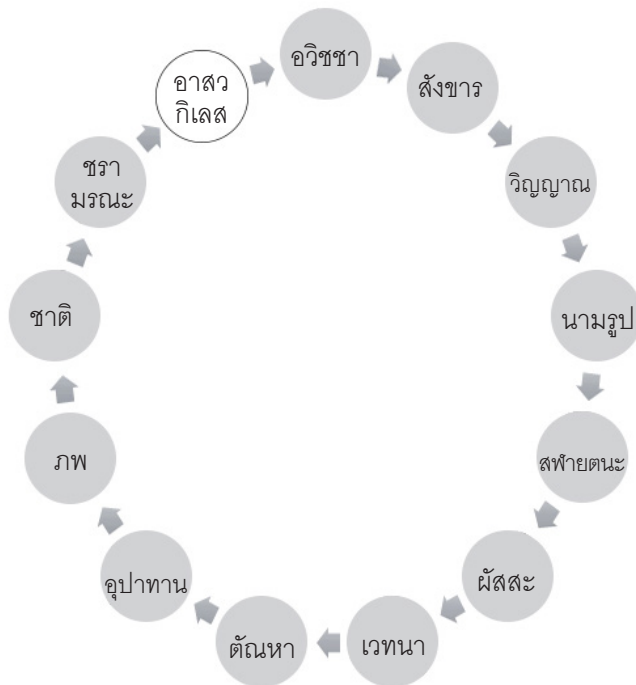
5. ตรรกศาสตร์กับการสื่อสาร

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสนับสนุนการสื่อสารอย่างเป็นเหตุ
เป็นผล ไล่ตามกันอย่างเป็นระบบเพื่อให้การสื่อสารเป็นไปอย่างมี
ประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดความเข้าใจ โดยแนวทางการแสดงธรรมของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแบ่งได้เป็น 4 รูปแบบด้วยกัน คือ 1) แสดงธรรม
โดยยึดผู้ฟังเป็นศูนย์กลาง โดยพิจารณาทั้งภาษาที่เหมาะสมของผู้ฟังและ
จริตของผู้ฟัง 2) แสดงธรรมโดยยกหลักการและตัวอย่างประกอบ เพื่อให้

เกิดความเข้าใจเองแท้ 3) แสดงธรรมโดยใช้อุปมาอุปไมยประกอบ และ 4) แสดงธรรมโดยใช้สื่อการสอนประกอบ ทั้งวัสดุและอุปกรณ์ต่างๆ รอบตัวพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้เข้าใจโดยง่าย

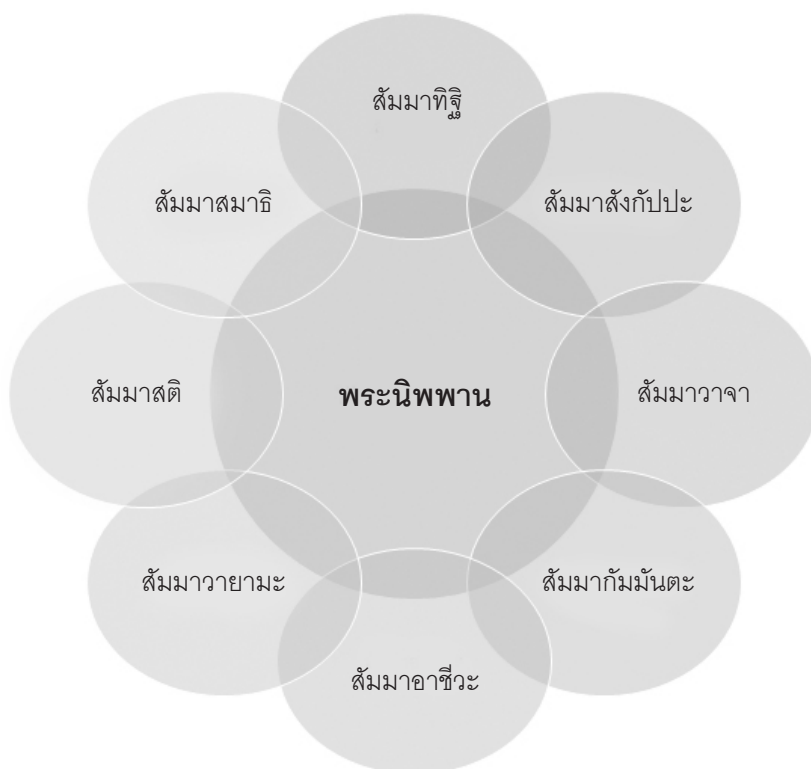
จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า การให้เหตุผลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีหลายรูปแบบ โดยหลักการวินิจฉัยและการแยกแยะประเภทรูปแบบการให้เหตุผลที่เหมาะสม ขึ้นอยู่กับผู้ฟังเป็นหลัก ยกตัวอย่าง เช่น ถ้าเป็นชาวนารับฟังคำสอนจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์อาจทรงให้เหตุผลโดยใช้ต้นข้าวเป็นตัวอย่างอุปมาอุปไมย แต่หากนักวิชาการฟังคำสอนจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์อาจทรงยกหลักการและตัวอย่างประกอบ การให้เหตุผลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม และมีลักษณะไม่เป็นทางการ (Informal Logic) ผู้ส่งสารต้องพิจารณาและประเมินผู้ฟังและสถานการณ์ด้วยตนเอง ซึ่งรูปแบบการให้เหตุผลเช่นนี้ ต่างจากการให้เหตุผลแบบอริสโตเติลหรืออุปนัย (Induction) ที่กล่าวข้างต้น ที่จะสามารถประเมินว่าสิ่งใดถูกผิดได้อย่างชัดเจนและเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสังเกต คือ ความละเอียดอ่อนของการให้เหตุผลในทางพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะทั้งความเป็นปัจเจกเฉพาะกับแต่ละบุคคล และไม่เป็นทางการ สืบเนื่องมาจากความสนใจในการพัฒนาชีวิตตนเองให้ออกจากกองทุกข์หรือวิฆัสสารอันยาวนาน การดำเนินชีวิตให้ออกจากกองทุกข์นี้ ต้องใช้ปัญญาและมีสติในการพิจารณาเข้าไปรับรู้ว่ามีสิ่งใดดีไม่ดี ทั้งนี้เพราะความไม่รู้ตามความเป็นจริงแห่งธรรม (อวิชชา) ส่งผลให้สิ่งที่ปรุงแต่งทางใจ เช่น สิ่งที่เคยสั่งสมและอบรมมาในอดีต (สังขาร) เข้าสู่กระบวนการรับรู้ของอายตนะทั้ง 6 ต่อสิ่งที่ปรุงแต่งทางใจ (วิญญาณ) การรับรู้นี้ทำให้การทำงานของรูปนามหรือขันธ์ 5 ตื่นตัว อวัยวะการรับรู้ไม่ว่าจะเป็น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เข้าทำงานตามหน้าที่ของตน

(สพ่ายตนะ) เกิดการเชื่อมต่อระหว่างอายตนะภายนอกและภายใน (ผัสสะ) สิ่งที่ได้รับรู้ผ่านผัสสะอาจเป็นทั้งทุกขเวทนา สุขเวทนาและ อทุกขมสุขเวทนา ความรู้สึกนั้นทำให้เกิดความทะยานอยาก (ตัณหา) ซึ่งตัณหานำมาซึ่งความยึดมั่นถือมั่น (อุปาทาน) ความยึดมั่นถือมั่นนั้น นำมาซึ่งภพ และภพทำให้เกิด (ชาติ) แต่อย่างไรก็ดีการเกิดย่อมอยู่ ภายใต้อัจฉรรม คือ มีความเสื่อม ความแปรปรวน (ชรา) และการตาย (มรณะ) ความโศกเศร้า ความทุกข์ต่างๆ ในที่สุด ตราบใดที่ยังไม่หมดกิเลส อาสวะกิเลสที่ตกตะกอนนอนอยู่ในจิต จะเป็นเหตุปัจจัยสู่การไม่รู้ ความเป็นจริงแห่งธรรม (อวิชชา) อีกครั้ง โดยวงจรชีวิตที่ละเอียดอ่อนเช่นนี้ ได้ถูกอธิบายในหมวดธรรมที่มีชื่อว่า ปฏิจจสมุปบาท ดังรูปที่ 5

รูปที่ 5 แสดงวงจรความสัมพันธ์ตามหลักปฏิจจสมุปบาท

เมื่อมนุษย์มีความระลึกทั่ว เข้าใจความเป็นจริงอย่างถ่องแท้ มนุษย์ผู้นั้นจะมีความเห็นถูก (สัมมาทิฐิ) ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของเส้นทางหลุดพ้นอันเป็นทางสายกลาง ทางเอกสายเดียว หรือที่เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ 8 ดังรูปที่ 6

รูปที่ 6 แสดงกระบวนการเข้าถึงธรรมตามหลักอริยมรรค

จะเห็นได้ว่า แม้การสื่อสารในพระพุทธศาสนามีแก่นและมีคำสอนหลักไม่ว่าจะเป็นไตรลักษณ์ ปฏิจสุมุปาบท และอริยมรรคมีองค์ 8

ซึ่งเปรียบเสมือนทฤษฎีหลัก ซึ่งหากพิจารณาตามหลักกาลามสูตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงกล่าวเตือนว่า ทิฏฐินิชฌมานกฺขนฺติยา - อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว การเชื่อในพระสูตรต่างๆ เหล่านั้นเราควรพิจารณาอย่างไรก่อนจึงควรปลงใจเชื่อ

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ทฤษฎีหลักที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงเหล่านั้น เมื่อมนุษย์พินิจแล้วควรเชื่อ ทั้งนี้เพราะเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถมีประสบการณ์ตรงได้ ดังนั้นเมื่อผู้ส่งสารแนะนำ หรือเทศน์สอน ผู้ฟังสามารถตรวจสอบได้ทันที ซึ่งความปรารถนาที่จะตรวจสอบโดยหลักกาลามสูตรยิ่งกลับเป็นการดีเพราะสอดคล้องกับหลักการเข้าถึงความรู้ในทางพระพุทธศาสนา คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ

นอกจากนี้สิ่งที่น่าสนใจ คือ รูปแบบการให้เหตุผลในพระพุทธศาสนามีความสมเหตุสมผล (Validity) ที่น่าเชื่อถือ (Soundness) ที่เป็นสากล ทุกยุคทุกสมัย วิธีการให้เหตุผลโดยอ้างจากทฤษฎี วิธีนี้เรียกว่า นิรนัย (Deductive) การตรวจสอบว่า ทฤษฎีหรือข้ออ้างมีความสมเหตุสมผลหรือไม่ ต้องอาศัยการตรวจสอบว่าข้อสรุปเป็นความจริงในทุกกรณี ยกตัวอย่างเช่น

สัตว์เลี้ยงทุกตัวเป็นสัตว์ไม่ดุร้าย (มนุษย์จึงนำมาเลี้ยง)

แมวทุกตัวเป็นสัตว์เลี้ยง

ดังนั้นแมวไม่ดุร้าย

ซึ่งความไม่ดุร้ายในที่นี้สมเหตุสมผล เนื่องจาก แมวไม่มีทางดุร้าย เช่นเสือจนเป็นอันตรายกับคน ยกเว้นในกรณีที่ป่วยซึ่งเป็นภาวะที่ไม่ปกติ จึงไม่นับรวม

แต่ในบางกรณีการให้เหตุผลแบบนิรนัยไม่สร้างความสมเหตุสมผล เมื่อข้ออ้างหลักผิด

ยกตัวอย่างเช่น

นายสมชายมี 2 ขา

ดังนั้นนายสมชายเป็นมนุษย์

การอ้างเหตุผลเช่นนี้ไม่สมเหตุสมผล เพราะสัตว์ที่มี 2 ขาที่ไม่เป็นมนุษย์ก็มี เช่นลิง หรือไก่

นอกจากนี้สิ่งที่สมเหตุสมผลนั้นจะมีความน่าเชื่อถือได้ ข้ออ้างต้องเป็นความจริงในทุกกรณีเช่นกัน

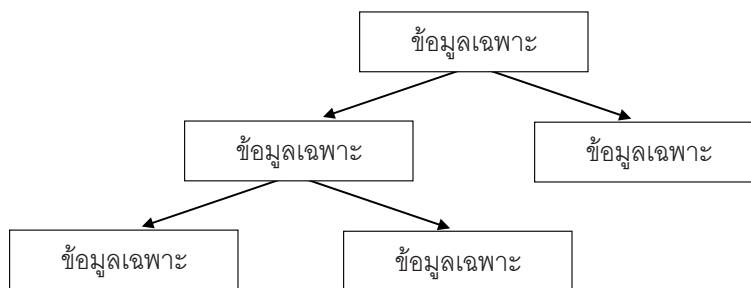
ยกตัวอย่างเช่น

มนุษย์ทุกคนล้วนต้องตาย

นายสมชายเป็นมนุษย์

ดังนั้นนายสมชายต้องตาย

จะเห็นได้ว่าข้ออ้างดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่สามารถปฏิเสธได้เลย ซึ่งกรณีที่ทั้งสมเหตุสมผลและน่าเชื่อถือในทุกกรณีนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้เรียกว่า อริยสัจ 4 หรือความจริงแท้อันประเสริฐ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งรูปแบบข้อโต้แย้งแบบนิรนัย แสดงในรูปที่ 7

รูปที่ 7 แสดงลักษณะข้อโต้แย้งแบบนิรนัย

ความสมเหตุสมผลและความน่าเชื่อถือในการใช้ตรรกศาสตร์เพื่อการสื่อสารตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นจากองค์ประกอบพื้นฐานของเหตุผลอยู่บนความเป็นจริงของมนุษย์ องค์ประกอบพื้นฐานคือ กฎแห่งการกระทำ หรือ กฎแห่งกรรม ผู้ใดทำดีย่อมได้ดี ผู้ใดทำชั่วย่อมได้ชั่ว ซึ่งองค์ประกอบพื้นฐานนี้มีลักษณะการให้เหตุผลในรูปแบบของสาเหตุและผลลัพธ์ (ปฏิจจสมุปบาท)

นอกจากนี้ในการให้เหตุผล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงยกตัวอย่างจากสิ่งที่มนุษย์ผู้นั้นประสบ ทั้งที่มากระทบทางกาย ได้แก่ ความร้อน ความหนาว หิว กระหาย เจ็บป่วย และสิ่งที่เกิดขึ้นในใจ เช่น ความโศกเศร้า เสียใจ สุขทุกข์ การให้เหตุผลเช่นนี้จึงก่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ เกิดความกระจ่างว่าสิ่งใดควรกระทำสิ่งใดไม่ควรกระทำเมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดการเตือนตนเองได้ เป็นคุณธรรมประจำตน

การให้เหตุผลในระดับบุคคลเช่นนี้ สามารถเป็นจุดเริ่มต้นขยายไปสู่ระดับสังคม ทั้งนี้เพราะสังฆธรรมอันเป็นฐานของเหตุผลเป็นความจริงแท้อันประเสริฐที่ทุกคนต่างประสบเหมือนกัน จึงจะเห็นได้ว่าหลักจริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนานั้นเริ่มที่ตนเอง คือ การทำทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา รวมถึงหลักจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยการปกครอง เช่น ทศพิธราชธรรม ก็มุ่งเน้นให้สร้างคุณธรรมประจำตัวผู้นำก่อน เพื่อการปกครองคนในสังคมให้มีความสุข

6. บทสรุปและการวิเคราะห์

จากการศึกษาและวิเคราะห์ตรรกศาสตร์เชิงพุทธ ผู้วิจัยพบว่า ความหมายของตรรกศาสตร์เชิงพุทธในปัจจุบัน แตกต่างจากตรรกศาสตร์ในสมัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเมื่อศึกษาตรรกศาสตร์ผ่านมุมมอง

ความรู้ ความเป็นจริง และการสื่อสาร พบว่า 1) ในการศึกษาตรรกศาสตร์ กับความรู้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าปฏิเสธการเข้าถึงความรู้ระดับปรมาตม์ ด้วยการนึกคิด และการเข้าถึงความรู้ด้วยวิธีการอ้างอิงกับพระเจ้า 2) ความจริงในทางพระพุทธศาสนามี 2 ระดับ คือ สมมติสัจจะและ ปรมาตมสัจจะ ตรรกศาสตร์ของอริสโตเติล สามารถอธิบายได้เพียง ระดับเดียว คือ สมมติสัจจะ และการอ้างประสบการณ์โดยตรรกศาสตร์ แบบอุปนัยไม่สามารถสร้างข้อสรุปที่เป็นจริงได้ในทุกกรณี เพราะสิ่งที่ ปรากฏตามความเป็นจริงนั้น มีความละเอียดอ่อนประกอบด้วยเหตุปัจจัย ที่ซับซ้อน เช่น การป่วยของนางสาวเยาว์ที่แพทย์ไม่สามารถหาสาเหตุได้ แต่หากตรวจจากเหตุที่ประกอบในอดีตชาติ นางสาวเยาว์เคยใช้แรงงาน สัตว์อย่างหนัก ซึ่งทำให้วิธีการแบบอุปนัยไม่สามารถตรวจสอบความ ถูกต้องได้ และการใช้หลักตรรกศาสตร์ของอริสโตเติล อาศัยเพียงความ คิดแต่เพียงอย่างเดียวโดยไม่ปฏิบัติ ซึ่งความเข้าใจที่เกิดขึ้นอาจนำไป สู่ความยึดมั่นถือมั่น 3) การใช้ตรรกศาสตร์เพื่อการสื่อสาร พระสัมมา- สัมพุทธเจ้าทรงอาศัยหลักไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท และอริยมรรค มืองค์ 8 ซึ่งเป็นวิธีการแบบนิรนัย ที่ให้ทั้งความสมเหตุสมผลและ ความน่าเชื่อถือ ต่างจากการใช้ตรรกศาสตร์ในปรัชญาอินเดียที่เน้นการ อ้างอิงถึงอำนาจของพระเจ้าและคัมภีร์พระเวท ทั้งนี้ข้อดีของตรรกศาสตร์ เพื่อการสื่อสารของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคือ สอดคล้องกับธรรมชาติของ มนุษย์ทั้งสภาวะทางร่างกายและจิตใจซึ่งทุกคนสามารถมีประสบการณ์ ร่วมกัน ช่วยให้เกิดความเข้าใจตนเอง ความต้องการในการพัฒนา คุณธรรม และส่งเสริมจริยศาสตร์เพื่อการอยู่ร่วมกัน

อักษรย่อและบรรณานุกรม

ประเวศ อินทองปาน, ผศ.ดร.

2553   **พุทธปรัชญาในพระไตรปิฎก.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ วันจันทร์, รศ.ดร.).

2556   **พุทธปรัชญา.** อยุธยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วันเพ็ญ บงกชสถิต.

2535   **ชีวิตและความคิดของนักปรัชญา.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

สนั่น ไชยานุกุล.

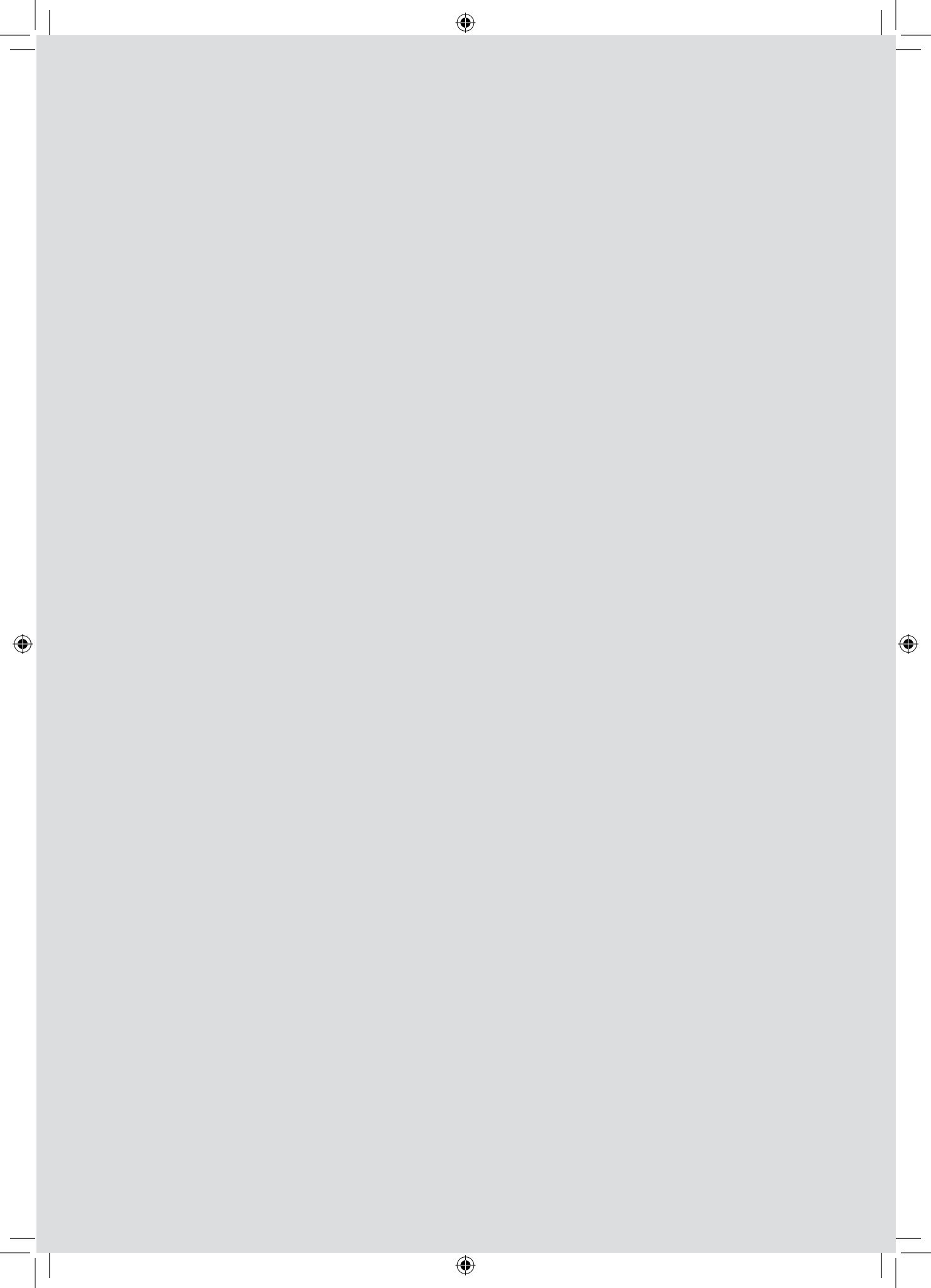
2519   **ปรัชญาอินเดีย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. อยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย .

โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์.

2558   **ปรัชญาภาษา.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Micha I Walicki.

2006   **Introduction to Logic.** Bergen: University of Bergen.

จักกวัตติสูตร : ศึกษาวิเคราะห์
บนฐานทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์

**Cakkavatti Sutta :
An Analysis on Hermeneutics**

อุทัย สติมั่น

จกักวัตติสูตร : ศึกษาวิเคราะห์ บนฐานทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์

อุทัย สติมัน

บทคัดย่อ

คัมภีร์เนติปิฎกเป็นคัมภีร์สำคัญที่ใช้เป็นหลักในการร้อยกรองคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และเป็นคัมภีร์ที่ใช้วิเคราะห์เพื่อให้เข้าใจเป้าหมายและจุดมุ่งหมายของผู้ร้อยกรองได้เป็นอย่างดี ทำให้เข้าใจคัมภีร์ได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น การตีความจกักวัตติสูตรตามแนวคิดทฤษฎีการตีความตามคัมภีร์เนติปิฎกและทฤษฎีการตีความตามวิธีการตีความคัมภีร์ทางศาสนาโดยเฉพาะคัมภีร์ไบเบิล 9 อย่าง เพื่อให้เข้าใจถึงเนื้อหาสาระในจกักวัตติสูตรในมุมมองที่แตกต่างจากเดิม อันเป็นการประยุกต์เนื้อหาสาระในจกักวัตติสูตรเพื่อใช้เป็นหลักในการบริหารองค์การในปัจจุบัน ในพระสูตรได้กล่าวถึงสังคมยุคพระศรีอารียซึ่งน่าจะเป็นการส่งเสริมและจูงใจผู้ฟังให้มีกำลังใจและอุตสาหะในการพัฒนาตนเองเพื่อไปสู่โลกแห่งแบบในสังคมอุดมคติดังกล่าว หากพิจารณาให้ลึกลงไป อาจตีความได้ว่าเป็นกุศโลบายเพื่อให้คนสนใจปฏิบัติธรรมเพื่อไปสู่นิพพานในรูปแบบของสังคมยุคพระศรีอารีย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดแบบพุทธเกษตรของมหายาน สอดคล้องกับแนวคิดของ

หลวงพ่อบุญทาสที่ดีความแบบกุศโลบายว่า โลกของพระศรีอารียอยู่แค่
ปลายจมูกไม่ใช่เรื่องที่ไกลตัว แต่เกิดจากการเข้าถึงในปัจจุบันโดยการ
ปฏิบัติธรรม แต่หากพิจารณาด้วยหลักยุดติหาระตามคัมภีร์เนติปกรณ์
แล้วถือว่าเป็นหลักการพื้นฐานธรรมดาที่จะมีพระพุทธเจ้าพระนามว่า
ศรีอารีย เพราะเมื่อมีเหตุแห่งการสร้างบารมีและปรารถนาพุทธภูมิ
ตราบใดก็มีพระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่ตราบนั้น

คำสำคัญ : อรรถปริวรรตศาสตร์ จกักรัตติสูตร คัมภีร์เนติปกรณ์

Cakkavatti Sutta : An Analysis on Hermeneutics

Uthai SATIMAN

Abstract

Nettipakaraṇa is the Buddhist Hermeneutics used for analysis of the attitude and intention of the author. In order to understand the heart of the Buddhist texts, Nettipakaraṇa becomes the important guidance of interpretation. The interpretation of the Cakkavatti Sutta based on Nettipakaraṇa and religious hermeneutics, particularly Biblical interpretation, can be applied for organization management. The sutta had referred to the age of Ariyametriya Buddha and focused on the ideal of Utopia which encourages motivation and perseverance in order to reach the goal. In short, this would be hidden a motive for Buddhists to improve themselves to attain Nibbāna in the form of Ariyametriya Buddha. This idea is similar to Mahayana Buddhism and Buddhadasa Bhikkhu. Buddhadasa Bhikkhu interpreted that the world of Ariyametriya Buddha is no far from this life. It can be attained at present time through Dhamma

practice. By Yuttihāra in Nettipakaraṇa, it is plausible to confirm that the age of Ariyametriya Buddha is possible because there is cause of Dhamma practice and a wish for becoming the Buddha.

Keywords : Hermeneutics, Cakkavatti Sutta, Nettipakaraṇa

บทนำ

พระสูตรต้นตปิฎกเป็นคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นปิฎกหนึ่งในจำนวนสามปิฎก ที่มีความลุ่มลึกเพราะใช้ภาษาบาลี บันทึก ลุ่มลึกเพราะความหมายแห่งภาษาบาลี ลุ่มลึกด้วยพุทธวิธีเทศนา สื่อความหมาย และลุ่มลึกเพราะการตีความ เหมือนกับความลุ่มลึกใน สัทตันตรมหาสมุทรา ผู้มีปัญญาน้อยเข้าใจไม่ได้ หาที่พึ่งจากคำสอนไม่ได้ นำสาระประโยชน์จากคำสอนไปประยุกต์ไม่ได้ เหมือนกระต่ายตกลงใน มหาสมุทรา ลอยคว้างไม่มีที่ให้ยังงำ ในที่สุดจะจมน้ำตาย แม้ว่าคำสอน มีความลุ่มลึกเข้าใจได้ยากเหมือนความลุ่มลึกในมหาสมุทราจนกลายเป็น อุปสรรคอย่างหนึ่งของการศึกษา แต่ชาวพุทธยังคงมุ่งมั่นเพื่อจะเรียนรู้ คัมภีร์ เพราะทราบดีว่าคัมภีร์เป็นองค์ประกอบสำคัญในพระพุทธศาสนา คัมภีร์เป็นแหล่งแสดงหลักการและวิธีการ มีไว้ตรวจสอบคำสอนที่มีความลุ่มลึกนั้นว่าเป็นอย่างไรกันแน่ จะนำมาประยุกต์กับชีวิตในสังคม ได้อย่างไร¹

สำหรับสังคมไทย ในฐานะที่พระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน ทางวัฒนธรรม และเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่งที่มีนักบวชคือ พระสงฆ์ มิใช่เป็นแต่เพียงผู้ทำหน้าที่เป็นสื่อติดต่อกับสิ่งที่มองไม่เห็น เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์โดยการทำพิธีกรรม แต่หมายถึงผู้เดิน ทางลัดในการปฏิบัติธรรม คำสอนทางศาสนามีได้เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออำนาจเบื่องบนเหนือธรรมชาติ แต่เป็นการแสดงกฎธรรมชาติและ ความเจริญแห่งชีวิตอย่างธรรมดาเท่านั้น ศาสดามีชีวิตตัวแทนของอำนาจ เบื่องบน หรือผู้บันดาลความรอดพ้นแก่มนุษย์ผู้เชื่อฟัง แต่หมายถึง ผู้ค้นพบความจริงแห่งธรรมชาติ และทำหน้าที่เป็นครูช่วยชี้ทางเดิน แก่ผู้หลงทาง ช่วยทำความเข้าใจพระพุทธศาสนาในมุมมองที่ถูกต้อง

1 สมิตธิพล (2550 : 3)

ในท่ามกลางยุคสมัยที่สังคมลบล้างข้อห้าม ในสมัยที่คนในสังคมมีความเชื่อที่สับสน คำสอนทางศาสนาจึงถูกท้าทายกับความรู้ที่สัมผัสได้ อรรถปริวรรตศาสตร์ หรือ ศาสตร์แห่งการตีความ เป็นแนวคิดหรือทฤษฎีที่สำคัญศาสตร์หนึ่งที่ได้ถูกนำมาใช้ทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ ของมนุษย์ ในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำความเข้าใจเนื้อหาสาระทางศาสนาซึ่งมีความลุ่มลึกดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ผู้เขียนในฐานะอนุชนรุ่นหลังที่พยายามมุ่งศึกษาพระพุทธศาสนาโดยใช้อรรถปริวรรตศาสตร์ เป็นเครื่องมือเห็นว่า พระสูตรต้นตปิฎกเป็นคัมภีร์สำคัญที่ได้รับความนิยมศึกษาอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะในสังคมไทย ควรที่จะได้หยิบยกพระสูตรใดพระสูตรหนึ่งมาทำการสืบค้นวินิจฉัยเชิงลึกเพื่อมุ่งเข้าใจทั้งอรรถและพยัญชนะ รวมถึงทดสอบการใช้เครื่องมือการตีความตามแนวคิดอรรถปริวรรตศาสตร์ตามแนวทางพุทธศาสนาเถรวาท และอรรถปริวรรตศาสตร์ตามแนวปรัชญาตะวันตก จึงได้ยกจกัถวตติสุตร ขึ้นมาเป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้ด้วยเห็นว่าจกัถวตติสุตร มีภาพของความไม่ชัดเจนอันนำมาซึ่งความสงสัย หรือมีประเด็นในการศึกษาตีความได้หลายนัยด้วยกัน เช่น เรื่องสมบัติพระเจ้าจักรพรรดิ 7 ประการ หลักการปกครอง หลักความเลื่อมและความเจริญของมนุษย์และสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับพุทธพยากรณ์ในเรื่องพุทธวงศ์ หรืออนาคตวงศ์ที่ว่าด้วยยุคพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งเป็นที่มาของความคิดความเชื่อหลายๆ อย่างในสังคมปัจจุบัน เช่น การฟังเทศน์มหาชาติครบ 13 กัณฑ์ เพื่อที่จะได้ไปเกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย เป็นต้น รวมถึงสารธรรมที่เป็นหัวใจสำคัญของเรื่อง เป็นต้น

ที่มาของชื่อสูตร

จกักรัตติสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งหมายถึงกษัตริราชผู้ได้รับมรธาภิเษกแล้ว ทรงประพาศธรรมที่เรียกว่าจักรวรรดิวัตร อันเป็นเหตุ ให้แก้ว 7 ประการ มี จักรแก้ว เป็นต้น และทรงใช้จักรนี้แผ่พระราชอาณาจักร ปราบปรนักษณมีเมืองขึ้นทั้ง 4 ทิศ ชื่อนี้จึงตั้งตามเนื้อหาของพระสูตร หนึ่งในบางแห่งเรียกชื่อพระสูตรนี้ว่า จกักรัตติสีหนาทสูตร (พระสูตรว่าด้วยการบันลือสีหนาท ประกาศเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ)

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ที่เมืองมาตุลา แคว้นมคธ โดยทรงประสงค์ให้ผู้ฟังพึงตน พึงธรรม ไม่พึงสิ่งอื่น เพราะการพึงตนพึงธรรมทำให้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ ปิณฑะและพละ ทำให้มารขัดขวางความเจริญไม่ได้

อรรถกถาอธิบายว่า ในตอนเช้าตรู่ของวันนั้น พระผู้มีพระภาคทรงตรวญดูหมู่สัตว์ผู้สมควรโปรด ทรงเห็นว่า ชาวเมืองมาตุลา จำนวน 84,000 คน มีอุปนิสัยสามารถบรรลุธรรมได้ ถ้าทรงแสดงพระสูตรที่เกี่ยวกับอนาคตวงศ์ให้ฟัง จึงเสด็จออกจากที่ประทับ ไปยังเมืองมาตุลา แต่เช้า พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ตามเสด็จจำนวน 20,000 รูป พวกกษัตริย์ชาวเมืองมาตุลาเฝ้ารับเสด็จ และได้ถวายมหาทานแด่พระองค์และภิกษุสงฆ์ พระผู้มีพระภาคทรงเห็นว่า ถ้าทรงแสดงธรรมที่ตรงนั้น จะเกิดปัญหาเรื่องสถานที่คับแคบ ไม่พอนั่งและยืนของผู้เข้าฟัง ฉะนั้นเมื่อเสวยภัตตาหารเสร็จ ไม่ทรงกล่าวอนุโมทนา ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จออกไปนอกตัวเมืองและประทับนั่งภายใต้คองไม้มาตุละต้นหนึ่ง ซึ่งมีบริเวณกว้างพอรองรับผู้ฟังธรรมจำนวนมากได้ เมื่อประทับนั่งเรียบร้อยแล้ว หมู่ภิกษุสงฆ์เข้าไปเฝ้าทั้งด้านขวาและด้านซ้าย

ของพระองค์ ส่วนประชาชนเข้าไปนั่งตรงด้านหน้า คือ ณ เบื้องพระพักตร์
ของพระองค์²

ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์

1. ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์เนติปิฎก

เนติปิฎก เป็นชื่อของคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งรจนาโดย
พระมหากัจจายนะ พระมหาสาวกผู้ได้รับยกย่องเป็นเอกทัศคคะว่าเป็น
ผู้เลิศในทางขยายความย่อให้พิสดาร คำว่า เนติปิฎก แปลว่า คัมภีร์
แนะแนว, คัมภีร์นำไปสู่การบรรลุธรรม หมายความว่า เป็นตำราที่ว่าด้วย
แนวทางนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจพระพุทธพจน์ และเป็นตำราที่ว่าด้วย
หลักหรือวิธีการนำไปสู่การบรรลุธรรม นำให้บรรลุถึงพระนิพพาน³

เนติปิฎก ในฐานะเป็นคู่มือแห่งการตีความ ได้นำเสนอตาม
ลำดับชั้นในฐานะเป็นกุญแจสำหรับไขเข้าไปสู่อรรถหรือความหมาย
แห่งธรรมของพระพุทธเจ้า เนติปิฎกอธิบายหลักธรรมโดยการอ้าง
พุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น
งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะแก่เธอ
ทั้งหลาย”⁴ แม้จะมีความสลับซับซ้อนมาก แต่เนติปิฎกก็ยืนยันใน
ข้อเท็จจริงที่ว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าไม่มีขอบเขต ไม่มีประมาณ
พร้อมทั้งมีโครงสร้างและตรรกะอยู่ภายในพร้อมเสร็จ การที่จะเข้าใจ
ธรรมนั้นได้ ผู้ตีความจะต้องเข้าถึงระบบตรรกะแล้วถือเอาอรรถและ
พยัญชนะของธรรมได้อย่างเหมาะสม

2 ที.ปา.อ. (ไทย) ,80/29-30.

3 พระธรรมกิตติวงศ์ (2550: 46)

4 คุณารักษ์ (2544: 9)

คัมภีร์เนตติปกรณ์ แบ่งเนื้อหาออกเป็นส่วนใหญ่ๆ 3 ส่วน คือ

(1) **หาระ** ว่าด้วยหลักการหรือวิธีการอธิบายขยายความศัพท์หรือพยานุชนะในพระพุทฺธพจน์ให้เข้าใจอย่างละเอียดชัดเจน เป็นวิธีขจัดความไม่รู้ ความสงสัย ความเข้าใจผิดในพระพุทฺธพจน์ได้เป็นอย่างดี หาระนั้นแบ่งย่อยออกไปเป็น 16 หาระ มีเทศนาหาระ เป็นต้น

(2) **นัย** ว่าด้วยหลักการหรือวิธีการที่ให้อรรถกถาธรรมอันเศร้าหมองและกถาธรรมอันหมดจด โดยจำแนกออกเป็นส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ หลักการหรือวิธีการอธิบายขยายความเพื่อให้เข้าถึงอรรถคือเนื้อหาสาระ ความมุ่งหมายหรือเจตนารมณ์แห่งข้อธรรมนั้นๆ นัยนั้นแบ่งเป็นส่วนย่อยออกไปได้ 5 นัย

(3) **สาสนปฏิฐาน** ว่าด้วยสังวรนาพิเศษที่แสดงความเป็นไปแห่งเทศนาของพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้าโดยประการต่างๆ ตามสมควรแก่อัธยาศัยของเวไนยสัตว์

เมื่อกล่าวลักษณะเด่นโดยภาพรวม คัมภีร์เนตติปกรณ์เปรียบเสมือนเข็มทิศที่คอยชี้ทางให้ทั้งนักปริยัติและนักปฏิบัติได้เข้าใจพระธรรมคำสอนอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ จนสามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ในที่สุด โดยมีลักษณะเด่น 3 ประการ คือ

(1) ลักษณะเด่นด้านคัมภีร์ มีลักษณะคล้ายคัมภีร์ไวยากรณ์ วางกฎเกณฑ์การอธิบายธรรมะจากพระไตรปิฎกเป็นลำดับ คือ สูตร รุตติ (คำอธิบายสูตร) และอุทาหรณ์

(2) ลักษณะเด่นด้านวิธีการแสดงหลักการแยกแยะบทพยานุชนะและอรรถของนวัคส์ตฤศาสน์

(3) ลักษณะเด่นด้านเนื้อหาครอบคลุมทั้ง นยะ (เนื้อหา) หาระ (สาระ) และสาสนปฏิฐาน (จริต)

(1) ทหาระ 16⁵

1. เทศนาหาระ

เทศนาหาระ คือ หลักการหรือวิธีการอธิบายขยายความเทศนาหรือพระพุทฺธพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความสงสัย ความเข้าใจผิด

(1) อัสนาทะ คือ ภาวะที่น่ายินดี ความยินดี ความพอใจ ข้อดี ด้านดี คุณลักษณะ ส่วนที่เป็นคุณ และภาวะที่ทำให้เกิดความยินดีซึ่งได้แก่ สุข โสมนัส อธิฐารมณ ตัณหา และวิปลาส

(2) อาทินวะ คือ โทษ ส่วนที่เป็นโทษ ข้อเสีย ด้านที่เสีย สิ่งที่ไม่น่าพอใจ

(3) นิสสรณะ คือ เป็นธรรมเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ หรือธรรมที่หลุดออกจากอาทินวะรวมทั้งอัสนาทะได้แล้ว ได้แก่ อริยมรรค และนิพพาน

(4) ผละ คือ ผล อานิสงส์ประโยชน์ที่ได้รับ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์แห่งการพึงธรรมและการปฏิบัติตามธรรมที่ได้ฟังมาแล้ว

(1) อุปายะ คือ อุปาย วิธี แนวปฏิบัติเพื่อบรรลุพึงนิสสรณะหรือผลได้แก่ ปุพฺพภาคปฏิบัติพาข้อปฏิบัติเบื้องต้น อันเป็นบรรทัดฐานแห่งอริยมรรคและนิพพาน

(2) อาณัติ คือ การแนะนำ การชักชวน การชี้้นำ การโน้มน้ามนำใจให้คล้อยตาม รวมไปถึงการสั่งบังคับ การตักเตือน การให้สติสำนึกเพื่อให้พอใจที่จะน้อมนำคำสอนไปปฏิบัติให้เกิดนิสสรณะหรือผละ

2. วิจยหาระ

วิจยหาระหมายถึงหลักการวิเคราะห์จำแนก แยกแยะการเลือกเฟ้นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก

โดยใช้หลักเทศนาหาระเพื่อให้เกิดความชัดเจนและตรงตามวัตถุประสงค์
วิจัยหาระ จำแนกเนื้อหาที่ต้องวิจัยออกเป็น 12 ประการด้วยกัน คือ
(1) บทวิจัยะ การวิเคราะห์บทในแต่ละประโยค ตามหลักไวยากรณ์ของ
ภาษา (2) ปุจฉาวิจัยะ การวิเคราะห์ห้วงเกี่ยวกับคำถาม (3) วิสัชนาวิจัยะ
มีลักษณะและประเภทเช่นเดียวกับคำถาม เพราะจะต้องตอบให้ตรง
ประเด็นกับคำถาม (4) ปุพพาปรวิจัยะ การพิจารณาข้อความก่อนกับ
ข้อความหลัง (5) อนุกีติวิจัยะ คือ การพิจารณาการกล่าวที่สมควร
(6) อัธสาทวิจัยะ การพิจารณาอัธสาทะ 5 (7) อาทีนวะวิจัยะ คือ
การพิจารณาโทษ (8) นิสสรณวิจัยะ การพิจารณาการสลัดออกจาก
วิญญู (9) ผลวิจัยะ คือพิจารณาผลแห่งพระธรรมเทศนา (10) อุบายวิจัยะ
คือพิจารณาอุบาย (11) อาณัตติวิจัยะ คือการพิจารณาคำแนะนำ
(12) สุตระ ได้แก่ นวักคัสตฤสาสน์ คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา
อุทาน ชาตกะ อิติวุตตกะ อัปภูตธัมมะ เวทัลละ

3. ยุตติหาระ

ยุตติหาระ หมายถึง หลักการพิจารณาถึงความเหมาะสมและ
ไม่เหมาะสมของศัพท์และความหมายของศัพท์ เป็นหลักการพิจารณา
ถึงความสมเหตุสมผลของศัพท์ และความหมายที่ได้จากการวิเคราะห์
ด้วยหลักหาระทั้งปวง ยุตติหาระแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ

1. สัททหาระ คือ ดีความโดยหลักการ
2. อัตถหาระ คือ การตีความหมาย โดยอิงอาศัยหลักสัจธรรม
ได้แก่ คำสอนเรื่องปัจจุสมุปบาท และหลักมหาปเทศ 4

การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การตีความเชิงหลักการและ
ผลที่คาดว่าจะได้รับ”

4. ปทัฏฐฐานหาระ

ปทัฏฐฐานหาระ หมายถึง หลักการตีความโดยพิจารณาถึงเหตุ
ใกล้ของธรรม (ปทัฏฐฐาน) แต่ละข้อที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้
เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ตีความในแง่เป็นบาทของหัวข้อธรรมอื่นๆ”

5. ลักษณะหาระ

ลักษณะหาระ หมายถึง หลักการหรือวิธีการอธิบายพุทธพจน์
อีกแนวหนึ่ง โดยเอาลักษณะของสภาวธรรมเป็นเครื่องมือ โดยเฉพาะ
สืบสาวจากธรรมข้อหนึ่งไปสู่ธรรมข้ออื่นๆ ที่มีลักษณะอย่างเดียวกัน
เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การตีความในแง่สภาพที่เหมือนกัน”

6. จตุพยุหาระ

จตุพยุหาระ หมายถึง หลักการอธิบายด้วยวิธีการ 4 ประการ
คือ (1) นิรุตติ ได้แก่ การวิเคราะห์ศัพท์เพื่อหาความหมายของศัพท์
(2) อธิบาย ได้แก่ ความมุ่งหมาย เป้าประสงค์ของผู้กล่าวแสดงหรือ
ผู้เขียน (3) เทสนานิทาน ได้แก่ มูลเหตุหรือต้นเหตุแห่งการแสดงธรรมนั้นๆ
ได้แก่ มูลเหตุภายใน และมูลเหตุภายนอก (4) ปุพพาปรัสนธิ ได้แก่
การเชื่อมโยงข้อความในสูตรเดียวกันระหว่างข้อความหน้ากับ
ข้อความหลัง การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การตีความเชิงวิจารณ์
วรรณกรรม”

7. อาวัฏฐหาระ

อาวัฏฐหาระ มีความหมายเช่นเดียวกับปทัฏฐฐานหาระ หากแปล
ตามศัพท์แล้วจะได้อความว่า หลักการที่พูดถึงการหมุนธรรม คือ การแสดง
ธรรมจากฝ่ายหนึ่งมาเป็นอีกฝ่ายหนึ่ง คือ สลับจากฝ่ายดีมาเป็นฝ่ายชั่ว

การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การตีความในแง่เป็นปัจจัยต่อกันหรือเกี่ยวพันกัน” หรือ “การตีความแบบมองในแง่ดีไว้”

8. วิภัตติหาระ

วิภัตติหาระ หมายถึง หลักการอธิบายความโดยการจำแนกธรรมต่างๆ ออกเป็น 3 ประการ คือ (1) ธรรมวิภัตติ ได้แก่ การจำแนกหาองค์ธรรมว่า เนื้อหาสาระที่เป็นแก่นของเรื่องนั้นคืออะไร จากนั้นจึงวิเคราะห์หาปทัฏฐานของธรรมนั้นอีกชั้นหนึ่ง (2) ปทัฏฐานวิภัตติ ได้แก่ การจำแนกวิเคราะห์หาปทัฏฐานของธรรม เป็นเหมือนวิจยหาระที่ค้นหาองค์ธรรม (3) ภูมิวิภัตติ ได้แก่ การจำแนกธรรมตามภูมิหรือชั้นระดับของธรรม การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การตีความแบบแยกส่วน” หรือ “การตีความแบบวิเคราะห์แจกแจง”

9. ปริวัตตนหาระ

ปริวัตตนหาระ หมายถึง หลักการอธิบายความพุทธพจน์ในลักษณะมองในมุมกลับจากสภาวะธรรมหนึ่งไปสู่อีกสภาวะธรรมหนึ่งที่ตรงกันข้ามกัน เป็นการเชื่อมโยงให้เห็นถึงธรรมที่เป็นปฏิปักษ์หรือตรงกันข้ามกันการตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การตีความในแง่บวกและลบ”

10. เววจนหาระ

เววจนหาระ หมายถึง หลักการตีความอธิบายความโดยใช้ศัพท์หรือคำพูดที่มีความหมายเหมือนกันในการอธิบาย ซึ่งอาจมีคำที่สามารถนำมาใช้อธิบายได้มากกว่าหนึ่งคำ คำในลักษณะนี้เรียกว่า “โวพจน์” หรือ “เววจนะ” แปลว่า คำที่มีความหมายเหมือนกัน หรือคำที่มุ่งหมายถึง

สิ่งเดียวกัน การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การตีความในแง่ความเป็นไพบยน์กัน” หรือ “ตีความแบบคู่สร้างคู่สม”

11. ปัญญัตติหาระ

ปัญญัตติหาระ หมายถึง หลักการอธิบายความโดยการจำแนกเป็นบัญญัติต่างๆ ในธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงเพื่อให้รู้และแยกแยะได้ว่า ส่วนไหนเป็นบัญญัติ และส่วนไหนเป็นปรมาตม การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การตีความในแง่การรับรู้”

12. โอตรณหาระ

โอตรณหาระ หมายถึง หลักการอธิบายความ ตีความด้วยการสังเคราะห์หลักธรรมย่อยรวมลงในหลักธรรมใหญ่ อันเป็นหัวใจสำคัญของพุทธธรรม ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท อินทรีย์ ขันธ ธาตุ อายตนะ ในทางกลับกัน หลักธรรมเหล่านี้ปฏิจจสมุปบาท อินทรีย์ ขันธ ธาตุ อายตนะ ก็เป็นหลักในการตีความและเกณฑ์วินิจฉัยด้วยการตีความถูกต้องหรือไม่ การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การตีความในแง่ความสัมพันธ์”

13. โสธนหาระ

โสธนหาระ หมายถึง หลักการพิจารณาตรวจสอบความถูกต้องและไม่ถูกต้องของความหมายที่เสนอในคำถามและคำตอบ โดยเสนอหลักการเพื่อใช้ในการตรวจสอบชำระ 2 ประการ คือ (1) บท (2) เนื้อหาที่ต้องการ การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การตีความในแง่แนวคิด”

14. อธิภูฐานหาระ

อธิภูฐานหาระ หมายถึง หลักการอธิบายความธรรมโดยมีบทตั้งและอธิบายความของบทนั้น โดยไม่ต้องจำแนกแจกแจง

15. ปริกขารหาระ

ปริกขารหาระ หมายถึง หลักการอธิบายความโดยการจำแนกเหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลาย เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเป็นเหตุเป็นผลของความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล มีอธิบายหลักการว่า “ธรรมใดทำให้ธรรมใดเกิด ธรรมนั้นชื่อปริกขารของธรรมนั้น” การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การตีความแบบเหตุปัจจัย”

16. สมารโปนหาระ

สมารโปนหาระ หมายถึง หลักการอธิบายการตีความโดยการยกเอาสิ่งที่เป็นปฏิฐาน ไวพจน์ การปฏิบัติ และการละมาเป็นหลักการในการอธิบายเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การตีความแบบกระบวนการปฏิบัติ”

(2) วิธีการตีความคัมภีร์ทางศาสนาโดยเฉพาะคัมภีร์ไบเบิล 9 อย่าง⁶

วิธีตีความคัมภีร์ทางศาสนา คือ ความพยายามเข้าใจคัมภีร์โดยอาศัยกฎซึ่งประกอบด้วยวิธีการตีความต่างๆ ตามประเภทของสำนวนโวหารที่ภาษาดั้งเดิมใช้ วิธีตีความในคัมภีร์ทางศาสนาเฉพาะคัมภีร์ไบเบิลสามารถสรุปได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ดังนี้

6 วีระชาติ (2550: 27-37)

ก. กลุ่มการตีความหมายที่นิยมภาวะเหนือธรรมชาติ (Supernatural Interpretation)

1. ตีความหมายแบบนิทานเปรียบเทียบ (Allegorical Interpretation)

วิธีตีความหมายแบบนิทานเปรียบเทียบ (Allegorical Interpretation) หมายถึง การตีความด้วยการทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรม โดยการใช้อุปมาอุปไมยบ้าง การใช้สัญลักษณ์บ้าง การเล่าเรื่องประกอบบ้าง

2. ตีความหมายแบบผู้เข้าถึงญาณหรือจิตวิจักขณ์ (Mystical Interpretation)

วิธีการตีความแบบ Mystical มีความหมาย 2 อย่าง คือ หมายถึง ผู้เข้าถึงญาณ หรือผู้เข้าถึงความรู้แบบประจักษ์แจ้งด้วยจิต โดยมีแนวความคิดว่า “คนแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของอันติมสัจจะ ดังนั้น เป้าหมายสูงสุดของชีวิตจึงเป็นการกลับคืนสู่อันติมสัจจะหรือวิญญานสากล” การตีความหมายระดับญาณหรือจิตวิจักขณ์นี้เป็นวิธีตีความหมายคำพูดหรือบทนิพนธ์ของผู้ถึงญาณ จะเข้าถึงหรือเห็นในขณะเข้าญาณ

3. ตีความตามตัวอักษร (Literal Interpretation)

การตีความตามตัวอักษร หมายถึง การถือเอาความหมายเท่าที่ปรากฏอยู่ตามตัวอักษรในพระคัมภีร์ การตีความแบบนี้เป็นของคนที่มีศรัทธามากกว่าปัญญา คือ คนที่เชื่อมั่นว่าข้อความในพระคัมภีร์เป็นคำพูดของพระเจ้า ดังนั้นจึงเป็นความจริงที่เชื่อถือได้

ข. กลุ่มการตีความหมายที่ปฏิเสธภาวะเหนือธรรมชาติ (Natural Interpretation)

4. ตีความหมายแบบใช้เหตุผลเชิงปรัชญาหรือวิทยาศาสตร์ (Positivistic or Rationalistic or Philosophical Interpretation)

การตีความแบบใช้เหตุผล เรียกก๊อีกอย่างหนึ่งว่าการตีความแบบปรัชญาหรือวิทยาศาสตร์ คือ เป็นการนำเอาเหตุผลทางวิทยาศาสตร์มาพิสูจน์ความเชื่อทางศาสนา เพื่อป้องกันการเชื่อถือนูชาแบบหลงมงาย

5. การตีความแบบยึดหลักข้อเท็จจริงทางธรรมชาติ (Naturalistic Interpretation)

การตีความแบบเน้นข้อเท็จจริงทางธรรมชาติ เป็นการปฏิเสธสำนวนภาษาที่นำมาใช้เพื่อยกย่องศาสนา วิธีการนี้มีส่วนคล้ายกับการตีความแบบเน้นเหตุผลทางวิทยาศาสตร์

6. การตีความแบบสร้างตำนานธรรมหรือนิทานปรัมปรา (Mystical Interpretation)

การตีความที่เน้นตำนานความเชื่อและความคาดหวังเดิมของชาวยิวที่เชื่อว่าจะมีผู้ช่วยให้รอดพ้นจากความเป็นทาส ในขณะที่พวกเขามีความหวังและการรอคอยเช่นนี้ พระเยซูคริสต์ก็เสด็จอุบัติขึ้นทันทีเรื่องพระเยซูคริสต์จึงไม่ใช่เป็นตำนานธรรมอย่างแท้จริง

7. การตีความหมายแบบอิงเจตนาดีทางศีลธรรมหรือสำนึก ในหน้าที่ (Deontological or Moral Interpretation)

การตีความที่ยึดถ้อยคำหรือความหมายที่มีนัยทางศีลธรรมคือสามารถนำไปสู่ภาคปฏิบัติจนเกิดผลดีและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ ถ้ายึดคำใดไม่มีความหมายทางศีลธรรมก็ไม่ควรให้ความสนใจ เพราะไม่ก่อให้เกิดผลอะไร

ค. กลุ่มการตีความหมายที่นิยมความเป็นกลางระหว่างสองกลุ่ม (Supernatural Interpretation)

8. การตีความแบบป้องกันธรรมหรือพิทักษ์ธรรม (Apologetic or Dogmatic Interpretation)

การตีความที่ใช้วิจารณ์ญาณตามครรลองแห่งศาสนา เป็นการตีความที่พยายามค้นหาความหมายของข้อความในคัมภีร์ตามเจตนาหรือวัตถุประสงค์ของผู้เขียนหรือผู้รจนาคัมภีร์นั้นๆ นักพิทักษ์ธรรมจะไม่พิทักษ์ธรรม นักพิทักษ์ธรรมย่อมนำเสนอความเชื่อทางศาสนาไปตามคัมภีร์ การตีความวิธีนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความแบบคตินิยม (Traditional) หรือ หลักข้อเชื่อ (Dogmatic)

9. การตีความแบบยึดตัวบทนิพนธ์หรือคัมภีร์ (Textual Interpretation) หรือยึดหลักไวยากรณ์ภาษาและหลักประวัติศาสตร์ (Grammatico-Historical Interpretation)

เป็นการตีความที่ยึดหลักการและระเบียบวิธีรวมทั้งความหมายของคัมภีร์ตามวัตถุประสงค์ของผู้แต่งเป็นสำคัญ การตีความแบบนี้ผู้ตีความต้องมีคุณสมบัติเพียบพร้อม คือ ผู้ตีความต้องมีสติปัญญาดี มีการศึกษาดี และมีคุณธรรมดี ผู้ตีความแบบนี้ยอมรับคัมภีร์ด้วยใจเป็นกลาง โดยไม่มีความมุ่งมั่นแต่เพียงว่าจะต้องพิสูจน์ว่าคัมภีร์นี้ถูกหรือผิด แต่จะมุ่งที่จะค้นหาภาษาและความหมายของข้อความในคัมภีร์โดยไม่เกรงกลัวอำนาจใดๆ

บทวิเคราะห์จักษุวัตติสูตรตามแนวทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์

1. ตีความตามแนวคัมภีร์เนติปกรณ์

ในการศึกษาทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาท คัมภีร์เนติปกรณ์ถือเป็นคู่มือที่สำคัญยิ่งของนักตีความและนักการศาสนาในการพิจารณาอรรถธรรมผ่านกระจกคัมภีร์เนติปกรณ์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในคัมภีร์เนติปกรณ์เพิ่มมากขึ้น ผู้เขียนจะได้นำเสนอตัวอย่างที่พระธรรมสังคานกอาจารย์ที่ได้รจนาคัมภีร์ท่านได้นำเสนอไว้อย่างถูกต้องครบถ้วนตามรูปแบบแห่งคัมภีร์เนติปกรณ์แล้ว ดังข้อมูลในตารางข้างล่าง พร้อมกันนี้ผู้เขียนได้ตีความโดยการขยายเนื้อความบางประเด็นให้เด่นชัดเพิ่มมากขึ้นตามทัศนะของผู้เขียน

(1) เทศนาหาระ	อัสสัพพะ	อาทึนวะ	นิสสรณะ	ผละ	อุปายะ	อาณัติ
"การตีความแบบ คุณโทษและ ทางออกหรือ" หรือ"ข้อดีข้อเสีย"	อัสสัพพะหรือความ ยินดีในพระสูตร ท่านยกอธิบายทั้ง อัสสัพพะของภิกษุ และสมรวัสได้แก่ การเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุข พละ นอกจากนี้ในท้อง นิทานมีอัสสัพพะของ พระเจ้าจักรพรรดิ คือ รัตนะ 7 ประการ รวมถึงการเกิดในยุค พระศรีอาริย์	ในพระสูตรพระพุทธร องค์ทรงมุ่งให้ภิกษุ และสมรวัสกล่าวจัด อภุศลกรรมบท 10 ซึ่งเป็นทางแห่งความ เสื่อม นอกจากนั้นทรง มุ่งให้ภิกษุเว้นจากอ โคจร คือ กามคุณ 5 ซึ่งมิใช่วิสัยของบิดา ตนเป็นสิ่งที่มิโทษมาก	ตรัสบอกวิธีหลุด พ้นด้วยการให้ภิกษุ พิจารณาเห็นกายใน กาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมใน ธรรม ด้วยพระดำรัส ว่า "อิธ ภิกขเว ภิกขุ กาย กายนุปัสสี วิห รติ อาตปปี สมปะชา ใน สติมา วินนยย โฉ เก อภิสสมโทมนสสั. เวทนาสุ เวทนานุปัส สีปะ จิตเต จิตตา นุปัสสีปะ ฐมเมสุ ธมมานุปัสสี วิหริตี อาตปปีสมปะชาโนสติ มา"	พระดำรัสว่า "กุสลา นั ภิกขเว ธมมานั สมาทานเหตฺ เอง มัท ปญญํ ปวทุเพตติ อานิสงสัที่เกตฺขึ้น คือ ปญฺ เพราะการ สมาทานกุศลธรรม เป็นเหตุ" คำว่าบุญ ได้แก่ ผลบุญที่เป็นโลกียะ และโลกุตตระ หาก เป็นกุศลก็เป็นวิภูญ- คามีกุศล กับวิภูญ- คามีมีกุศล	"โคจร ภิกขเว จรณ สภ เปตติเก วิสเย คือให้ประพฤดิธรรม อันเป็นโคจรที่สืบ เนื่องมาจากบิดา (พระองค์เอง)" ได้แก่ สติปฏิฐาน 4	พระดำรัสว่า "อตต ทีปา ภิกขเว วิหเรถ อตฺสธณฺหา อนญญ ธณฺหา ธมมทีปา ธมม ธณฺหา อนญญธณฺหา ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีตน เป็นเกาะ มีตนเป็น ที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่น เป็นที่พึ่ง จงมีธรรม เป็นเกาะ มีธรรมเป็น ที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็น ที่พึ่งอยู่"
(2) วิยหาระ "ตีความในแง่วิจัย"	ในพระสูตรนี้ลักษณะของคำถามคำตอบอยู่มากมายหลายแห่งแต่แต่เริ่มตั้งแต่พระสูตรที่พระพุทธองค์ตรัสถามภิกษุและประเด็นคำถามที่เกิดขึ้น ในท้องนิทานเปรียบเทียบ ในระหว่างการเล่นเรื่องก็จะมีการถามความเข้าใจของผู้ฟังเป็นระยะๆ ลักษณะของพระสูตรจึงเป็นการปูจลา – วิชัสนา ปัญหาไปพร้อมกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล พร้อมทั้งมีการยกตัวอย่างอธิบายอย่างชัดเจน					
(3) ยุติหาระ	สัพพหาระ คือ ตีความโดยหลักการ (การพิจารณาความสมควรและไม่สมควรของศัพท์) , (เหตุ)		อติถหาระ คือ การตีความหมาย โดยอิงอาศัยหลักสังขธรรม , (ผล)			

“การตีความเชิงหลักการและผลที่คาดว่าจะได้รับ”	ในจักรกัสดัตตสูตร ท่านอธิบายโดยพิจารณาจากอุปนิสัย หรืออุปนิสัย รวมถึงความเป็นเหตุไปโดยตลอด เช่น คำว่า จักร ว่าโดยหลักการที่เป็นหลักปฏิบัติซึ่งเป็นเหตุให้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นต้น ซึ่งกึ่งนี้ยัยสำคัญและมีความหมายถึง ล้อ ที่ขับเคลื่อนหรือหมุนธรรมะไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง	เรื่องอายุก็ดี เรื่องความเสื่อมก็ดี เรื่องความเจริญก็ดี ถือได้ว่าเข้ากับหลักปฏิจจสมุปบาท คือ เมื่อสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ ย่อมเกิดขึ้น เพราะมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น หากพิจารณาตามกฎไตรลักษณ์คือ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอย่างนี้ของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตนพิจารณาที่จะได้ข้อยุติเพื่อเข้ากับอรรถและธรรมะข้างต้น		
(4) ปทัชฐานหระ “ตีความในแง่เป็นบาทของหัวข้อธรรมอื่นๆ”	พระบาลีว่า “เวทนาสุ เวทนานุปัสสึเปฯ จิตเต จิตตานุสสึเปฯ รมเมสุ รมเมสุ รมเมสุ วิเนเย โลก อภิชฌาโท มนสสุ.” คำแปลว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นภายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมพัชฌณอยู่ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโสมมในโลกละเสียได้ฯ คำว่า “อาตมาปิ สมปะชาโน สติมา” เป็นปทัชฐาน (เหตุใกล้) แห่งการพิจารณาเห็นภายในกาย อันจะนำมาซึ่งสมาธิและปัญญาจนสามารถกำจัดอภิชฌา และโสมมได้	เรื่องความเสื่อมก็ดี เรื่องความเจริญก็ดี ถือได้ว่าเข้ากับหลักปฏิจจสมุปบาท คือ เมื่อสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ ย่อมเกิดขึ้น เพราะมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น หากพิจารณาตามกฎไตรลักษณ์คือ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอย่างนี้ของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตนพิจารณาที่จะได้ข้อยุติเพื่อเข้ากับอรรถและธรรมะข้างต้น		
(5) ลักษณะหระ “การตีความในแง่สภาพที่เหมือนกัน”	คำว่า กาย เวทนา จิต และธรรม หากภิกษุพิจารณาอย่างใดอย่างหนึ่งให้เหมาะสมกับจริตของตนก็จัดเป็นลักษณะหระ			
(6) จตุพยุหหระ	นิรุตติ	อธิปายะ	นิทาน	อนุสนธิ
“การตีความเชิงวิจารณ์วรรณกรรม”	วิเคราะห์ในหลักของการใช้ภาษาหรือหลักบาลีไวยากรณ์มีการใช้คำศัพท์ที่เป็นสัดดามีวิภัติ หรือที่บ่งบอกลักษณะ ควร, ฟัง, ฟัง อยู่มาภายเหื่อน เป็นการแนะนำหลักปฏิบัติที่ล้าคัญของภิกษุและนักปกครอง	เนื้อหาของพระสูตรนี้มีสาระสำคัญเพียงการฟังตน ฟังธรรม แต่ทรงนำเรื่องอนาคตวงศ์ คือ เรื่องพระพุทธเจ้าในอนาคตเข้ามาเสริมไว้ด้วย เท่ากับทรงเพิ่มเติมเรื่องพุทธวงศ์ที่จัดไว้ในคราวเสด็จนิวัตกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรก	รูปแบบและวิธีการแสดงนำเสนอมาก การสาธกนิทานในอดีตตามแบบสนทน หลักคำสอนของพระองค์ทำให้ผู้ฟังเห็นจริงเห็นแจ้งและเข้าใจให้อยากฟัง นอกจากนี้ การพยากรณ์เหตุการณ์ข้างหน้าว่า จะต้องเป็นไปอย่างไรเพียงอย่างเดียว แสดง สีนาทพประกาศัตถกรรมของพระองค์โดยทรงใช้พระศัพท์บัญญัติญาณทั้งฝ่ายอดีตตั้งญาณ และฝ่ายอนาคตตั้งญาณเป็นอุปกรณ์ จึงทำให้พระสูตรนี้น่าสนใจมาก	ความสัมพัทธ์เชื่อมโยงตั้งแต่ส่วนเริ่มต้นในการตรัสกับภิกษุ และบทสรุปที่ตรัสประมุขสรุปกับภิกษุมีความสอดคล้องกัน เนื้อหาที่นำมาเสนอ และเชื่อมโยงไปสู่อนาคตไปเป็นโดยไม่ได้ขัด เมื่อพูดถึงความเจริญแห่งอายุของมนุษย์ก็วกกลับมาพูดถึงความเจริญของภิกษุในพระศาสนาของพระองค์ด้วยการตรัสองค์ธรรมที่ทำให้ภิกษุเจริญในพระศาสนาอีกครั้งจึงถือว่าเป็นวรรณกรรมที่ยอดเยี่ยมอย่างแท้จริง

(7) อวัญญูทหาระ “การตีความในแง่ เป็นปัจเจกต่อกัน หรือเกี่ยวพันกัน”	นี่คือตัวอย่างของการกระวนกระพานุกรมหรือการหักเหของธรรม โดยในพระสูตรกล่าวถึงสาเหตุของความเสื่อมว่า เกิดจากผู้นำไม่ให้นาน ทำให้เกิดความยากจน เกิดอหิงสา ทานา ทำปาณาติบาต เกิดมิจฉาทิฏฐิ เกิดปัญาจาจา เกิดกาเมศมิจจาจา ฆรตวาจา สัมมัมปลาปะ อภิชฌา พยาบาท มิจจาทิวสิ อธัมมราคะ วิสมลภาวะ ไม่เคารพพ่อแม่ กุศลกรรมบท 10 อันตรธานและเป็นที่เหตุให้อายุเสื่อมถอยลง
(8) วิภัตติหาระ “การตีความแบบแยก ส่วน” หรือ “การตีความแบบ วิเคราะห์แยกแยะ”	การจำแนกหาองค์ธรรม หรือสาระที่เป็นแก่นของเรื่อง สำหรับแก่นของเรื่องนี้ การตีความแบบวิภัตติหาระแบบยึดถืออักษรโดยวิเคราะหเป็นคำศัพท์โดยหลักภาษา ก็มีนัยแตกต่างกันถึงแม้จะเป็นวิภัตติเดียวกันก็มีหลายความหมายตั้งแต่จุดมุ่งหมายที่พึงประสงค์ แต่หากวิเคราะห์หลักความหมายโดยภาพรวมและวิเคราะห์ให้แบบจำแนกแยกแยะ ในพระสูตรนี้มีการจำแนกได้ชัดเจนทั้งในเรื่องของการที่เป็นปัจจุบัน อดีต และอนาคต รวมถึงสาเหตุของเรื่องราวดังกล่าว
(9) ปริวัตตนหาระ “การตีความในแง่ บวกและแง่ลบ”	หลักการตีความแบบปริวัตตนหาระ เป็นการมองในแง่สภาวะที่เป็นปฏิปักษ์ ยกตัวอย่างเช่น พระบาลีว่า “กิลณ กิกฺขเว กิกฺขโน สุขสฺสึ? อธิ กิกฺขเว กิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อภุสฺสเลหิ ธมฺเมหิ สฺวิตฺถกํ สฺวิจฺจํ วิเวกํ ปิฏิสฺสํ ปุสฺมํ ฌานํ อูปสมฺปตฺถ วิหริตฺติ” ดูกรกิกฺขุทั้งหลาย ในเรื่องสุขของกิกฺขุ มีอธิบายอย่างไร ดูกรกิกฺขุทั้งหลาย กิกฺขุในพระธรรมวินัยนี้ สติจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลฺลํ ปฐมฌาน มิวิตก มิวิตก มิวิตก มิวิตก เกิดแต่วิเวกอยู่” อธิบายความว่า เพราะสงัดจากอกุศลธรรม กุศลธรรมจึงเกิดปิฏิตและสุข
(10) เวรจนหาระ “ตีความแบบคู่สร้าง คู่สม”	คำว่า อุตตสธณานี้ เป็นโวพจน์ของคำว่า อุตตที่ไป นั่นเอง. หรือพระบาลีที่ว่า เตน นี ตวํ ตาต ธมฺมียเว นิสฺสาย ธมฺมํ สกฺกโรนฺโต ธมฺมํ คุรุกโรนฺโต ธมฺมํ มาเนนฺโต ธมฺมํ ปุชฺชนฺโต ธมฺมํ อปฺยาจมาโน ธมฺมเกตุ ธมฺมาธิปไตย ธมฺมิกํ ภาวาวธณฺคุตฺตํ สฺวิทฺทสฺส คํ แปลว่า ดูกรพ่อ ถ้าเช่นนั้น พอลงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม ทำความเคารพธรรม นมัสการธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นนัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ จึงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันเป็นธรรม
(11) ปัญญุตติหาระ “การตีความในแง่ การรับรู้”	ตัวอย่างเรื่องมีท่านหมายเอาเทศนาที่เป็นไปด้วยกรรมกถาโดยปกติซึ่งออกจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า ที่ถือว่าเป็นนิบาตบัญญัติ เพราะพระธรรมคำสอนของพระองค์จะรวมลงใน ข้อที่ 5 ข้อที่ 6 ข้อที่ 18 หรืออายตนะ 12 เป็นต้นทั้งนั้น พระดำรัสที่ตรัสให้กิกฺขุพิจารณาให้หมายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ก็จัดเป็นภาษาบัญญัติ แต่ถ้าพิจารณาแล้วรู้ประมาณแห่งทุกขก็เป็น ปริญญาบัญญัติ ถ้ารู้ประมาณแห่งการละสาเหตุแห่งทุกข ก็ชื่อว่า เป็นภาษาบัญญัติ คำว่า “ปัญญา ปวพฺสติ นุญฺยธมฺมเจริญฺ” จัดเป็นนิบาตบัญญัติ เป็นต้น

(12) โอิตรณหาระ “การตีความในแง่ความสัมพันธ์”	โออิตรณหาระ ท่านหมายถึง หลักการอธิบายความ มีความด้วยการสงเคราะห์หลักการย่อยรวมลงในหลักธรรมใหญ่ อันเป็นหัวใจสำคัญของพุทธธรรม ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท อินทรีย์ ขันธ ธาตุ อายตนะ ก็เป็นหลักในการตีความและเกณฑ์วินิจฉัยด้วยการตีความถูกต้องหรือไม่ สรุปได้ว่า เป็นการตรวจสอบแบบกลับไปกลับมาเพื่อให้เกิดความถูกต้อง โดยยึดข้อธรรมเป็นเกณฑ์ในการวินิจฉัย
(13) โสธณหาระ “การตีความในแง่แนวคิด”	หลักการพิจารณาตรวจสอบความถูกต้องและไม่ถูกต้องของความเห็นที่เสนอในคำถามและคำตอบ เพราะเป็นการชำระหรือตรวจสอบคำถาม คำตอบดังข้อความที่ว่าพระราชาถามว่า “ก็จักกัวัตติวัตติวัตตอันประเสริฐนั้น เป็นไหน?” ราชอำมาตย์ก็กราบทูลตั้งข้อความข้างต้น
(14) อธิภูฐานหาระ “การตีความแบบมีจุดมุ่งหมายหลักจุดมุ่งหมายรอง”	หมายถึง หลักการอธิบายความธรรมโดยมีทั้งตั้ง และอธิบายความของบทนั้น โดยไม่ต้องจำแนกแจกแจง พระดำรัสที่ว่า คำว่า กาย ในคำว่า กาย กายานุปลี เป็นตัวอย่างของอธิฐานหาระที่เป็นคำสามัญและเป็นคำสามัญ แต่คำว่า กาย แบ่งได้เป็น นามกาย (หมู่ธรรมที่มีการน้อมไป) และ รูปกาย (หมู่ธรรมที่มีการย่อยยับสลายไป) รูปกายก็ยิ่งแบ่งไปได้อีก คือ ผสม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น นามกาย คือ เวทนา สัญญา เป็นต้น นี่คือความพิเศษที่แตกต่าง ⁸
(15) ปริกขารหาระ “การตีความแบบเหตุปัจจัย”	เพราะสาเหตุคือ อุกุศลธรรมข้ออื่นนาทาน เกิดขึ้น อายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละเริ่มเสื่อมถอย ต่อมา ได้เกิดอกุศลธรรมข้อ ปาณปิบาดมุสาวาท เป็นต้นขึ้นตามลำดับ เมื่ออกุศลธรรมแต่ละข้อเจริญขึ้น ยังผลทำให้กุศลธรรมเสื่อมลง ตามลำดับ เมื่ออกุศลธรรมเสื่อมลง อายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละก็เสื่อมลง ตามลำดับ จนถึงสมัยหนึ่งที่มีมนุษย์มีอายุแค่ 10 ปีตาย เนื้อหาส่วนใหญ่ในบาลีนี้จึงจัดได้ว่าเป็นปริกขารหาระ
(16) สมภาโรปนหาระ “การตีความแบบกระบวนการปฏิบัติ”	พระบาลีที่ว่า อิหิ โข ตตต ตั อริยํ จกกวตติวัตตุนนติ. นี้แล คือจักกัวัตติวัตตอันประเสริฐนั้น ๆ จัดเป็น สมภาโรปนหาระ หมายถึง หลักการอธิบายการตีความโดยยกเอาสิ่งที่เป็นปฏิกฐาน ไวพจน์ การปฏิบัติ และการละมาเป็นหลักการใน การอธิบายเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ การตีความแบบกระบวนการปฏิบัติ” เป็นการอธิบายความแบบประมุขสรุป เหมือนกับพระคาถาว่า “การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้สมบูรณ์ การอบรมจิตของตนให้สะอาดหมดจด 3 ประการนี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”

7 คุณารักษ์ (72-73)

8 เรื่องเดียวกัน, หน้า 97.

จากข้อมูลปรากฏในตารางสรุปได้ว่า เนื้อหาสาระที่ปรากฏในคัมภีร์จกัถวตติสุตรหากนำแนวคิดการตีความตามแนวทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในพระพุทธศาสนา คือ คัมภีร์เนติปริกฤษณ์จะพบว่าเนื้อหาสาระมีความสมบูรณ์ครบถ้วน สะท้อนทั้งนัยยะและความหมายครอบคลุมทุกประเด็น ทำให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้งดังคำกล่าวที่ว่า พระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนางดงามทั้งเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด

2. ตีความตามแนวการตีความคัมภีร์ทางศาสนาโดยเฉพาะคัมภีร์ไบเบิล

ในการตีความจกัถวตติสุตรที่ผู้เขียนยกมาเป็นกรณีศึกษาในงานชิ้นนี้ ผู้เขียนจะได้ตีความผ่านกรอบแนวคิดการตีความคัมภีร์ทางศาสนาโดยเฉพาะคัมภีร์ไบเบิล ดังนี้

ในจกัถวตติสุตรนอกจากแก่นธรรมแล้ว นิทานที่พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นมาประกอบการอธิบายก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน และเป็นที่มาของชื่อพระสูตรดังกล่าว ในทฤษฎีตะวันตก**แนวคิดการตีความตามทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์เรื่องการตีความหมายแบบนิทานเปรียบเทียบ (Allegorical Interpretation)** อันหมายถึง การตีความด้วยการทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรม โดยการใช้อุปมาอุปไมยบ้าง การใช้สัญลักษณ์บ้าง การเล่าเรื่องประกอบบ้าง ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย ประเด็นในการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนจะได้อธิบายความหมายของนิทานเปรียบเทียบดังนี้ คำสำคัญของพระสูตรที่สำคัญคือ คำว่า “จกัถ” ซึ่งแปลความหมายได้ 3 นัย คือ

(1) หมายถึง ล้อ, หรือ วงล้อ วิเคราะห์รูปศัพท์ได้ว่า สิ่งเป็นเครื่อง

ทำให้เคลื่อนไปได้ หรือ สิ่งที่ยึดเบียนหรือบดแผ่นดิน

(2) หมายถึง กองทัพ, กองพล วิเคราะห์รูปศัพท์ได้ว่า ผู้เป็นเหตุให้ทำการยึดครองได้

(3) หมายถึง กองจักร, วงจักร วิเคราะห์รูปศัพท์ได้ว่า วัตถุเป็นเครื่องยึดเบียน ในศาสนาพราหมณ์ คำว่า จกุกปาณิ หมายถึง พระนารายณ์ หรือพระวิษณุ คือ เทพเจ้าที่มีกงจักรในมือ

การใช้จักรเป็นสัญลักษณ์จึงน่าจะเป็นการประยุกต์ความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ซึ่งมีอยู่ก่อนมาใช้กับคติธรรมทางพระพุทธศาสนาสำหรับประเทศไทยเองตราจักรได้ถูกนำมาใช้ในหน่วยงานระดับสูง เช่น กองทัพบก ราชวงศ์จักรี ธรรมจักร เป็นต้น คำว่า จักร จึงเป็นการอธิบายแบบเปรียบเทียบ เป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจภายใน คือ ธรรมเป็นอำนาจบารมีที่ไม่ได้เกิดจากการแต่งตั้งแต่จากการประพฤติปฏิบัติ

ส่วนคำว่า “จกุกวตติ” วิเคราะห์ตามรูปศัพท์ได้ว่า ผู้ทรงเป็นไปด้วยจักรรัตนะ คือ ทรงประพฤติตามราชประเพณีมีปราบปรามคนชั่วเป็นต้น 1 ผู้ทรงยังจักรรัตนะให้เป็นไป คือ ปล่อยให้ไปข้างหน้าของตน 1 ผู้ทรงหมุนวงล้อแห่งบุญหรือวงล้อแห่งรติให้เป็นไปในเหล่าสัตว์ หรือทรงให้เหล่าสัตว์เป็นไปในวงล้อนั้น 1 ผู้ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรมถึง 10 ปี เพื่อให้จักรรัตนะเกิดขึ้น 1 ผู้ทรงปฏิบัติจักรธรรม คือ ธรรมนิยมปฏิบัติ 10 หรือ 12 ประการ 1 ผู้ทรงยังอาณาจักรและธรรมจักรให้เป็นไปในหมู่สัตว์ทั้ง 4 ทวีป 1 ผู้ทรงยังอาณาจักร คือ อาณาเขตให้เป็นไปไม่ติดขัด 1 ผู้ทรงยังจักร คือ ทานอันยิ่งใหญ่ให้เป็นไป 1⁹ ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิหรือที่มาของชื่อพระสูตรที่เรียกว่า จกุกวตติสูตรนี้จึงมุ่งหลักการปกครองทั้งการปกครองภายใน คือ ตนเอง และการปกครองภายนอกหรือการปกครองสังคมในทุกระดับ

ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ หรือที่มาของชื่อพระสูตรที่เรียกว่า

9 พระธรรมกิตติวงศ์ (2550: 239-24)

จกักรัตติสูตร คือ 1. กษัตริย์ หรือราชา 2. ข้าราชการฝ่ายใน (อันโตชนะ) 3. กำลังพล (พลกายะ) 4. ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ (ชัตติยะ) 5. ข้าราชการชั้นผู้น้อย (อนุยันตะ) 6. สมณพราหมณ์ 7. พ่อค้า (คหปติ) 8. ประชาชน (เนคมชานปะทะ)¹⁰

จากโครงสร้างดังกล่าวจะเห็นได้ว่า มีการแบ่งย่อยไปจากโครงสร้างทางสังคมแบบเดิมโดยเฉพาะในระดับชนชั้นปกครองแต่โครงสร้างหลักยังคงเหมือนเดิม จะต่างกันที่ตรงระดับสามัญชน ไม่มีการกล่าวถึงศูทรหรือชนชั้นต่ำอย่างในอัครคัมภีร์สูตร การแบ่งย่อยเช่นนี้เรียกว่าชาติ เป็นการแบ่งแยกบุคคลออกเป็นกลุ่มอาชีพย่อยๆ เช่น นักบวช (พราหมณ์) บ้างก็อาจทำหน้าที่ทางพิธีกรรม บ้างก็อาจทำหน้าที่สอนหนังสือกษัตริย์ (ชนชั้นปกครอง) ก็อาจจะเป็นพระราชา เป็นอำมาตย์ เป็นทหาร เป็นที่ปรึกษาราชการเป็นต้น¹¹ เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสังคมพุทธเถรวาทในประเทศไทยนั้นไม่นิยมให้พระภิกษุมีส่วนร่วมทางการเมืองไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดๆ แต่ในพระสูตรนี้ดูเหมือนพระพุทธร่องค์จะทรงวางนักบวชซึ่งอาจรวมถึงภิกษุในพระพุทธศาสนาไว้ในฐานะที่ปรึกษาราชการของเจ้าผู้ปกครองหรือนักบริหาร นักการเมืองไว้อย่างชัดเจนทั้งนี้ด้วยทรงเห็นว่า พระภิกษุนี้มีศีลาจารวัตรที่งดงาม มีใจเป็นธรรมสามารถที่จะให้คำแนะนำได้อย่างไม่มีอคติแต่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

นอกจากนี้พระสูตรนี้น่าจะเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสังคมอินเดียในยุคที่ระบบชนชั้นวรรณะมีความเข้มแข็งอย่างยิ่ง ซึ่งพระพุทธร่องค์ทรงเห็นว่าการจะเปลี่ยนผู้นำย่อมทำได้ยาก พระพุทธร่องค์จึงทรงบริหารจัดการเกี่ยวกับสังคมเสียใหม่โดยให้เป็นลักษณะของสังคมสงฆ์ ซึ่งเป็นสังคมที่เปิดโอกาสให้มนุษย์ทุกคน ทุกเผ่าพันธุ์ ทุกเชื้อชาติและทุกศาสนา เข้าสู่ความเป็นเอกภาพ

10 อจ. เอก. (ไทย) 20/453/104.

11 พระณัฐพงษ์ ปญญาวชิโร (2550: 13)

ภายใต้พระธรรมวินัยที่ทุกคนต้องปฏิบัติเหมือนกัน ในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ปกครอง พระพุทธเจ้าถือว่า ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยคุณธรรม จึงจะได้ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร 5 ประการ คือ

1. ธรรมาธิปไตย คือ ถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล หลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรมเป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

2. ธรรมิการักษา คือ จัดอำนวยการรักษาคุ้มครองอันชอบธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ เช่น พ่อค้า และเกษตรกร ชาวนิคมนชนบท และชนชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์มีเท้า หรือสัตว์ปีก อันควรสงวนรักษา

3. อธรรมการนิเสธนา ห้ามกันมิให้มีการอันอธรรมเกิดขึ้น ในพระราชอาณาเขต คือ การจัดการป้องกัน แก้ไข มิให้มีการกระทำความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริตและนิยมนิยม

4. ธนานุประทาน บันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแว่นแคว้น เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้โดยสุจริต

5. ปริปุจฉา ปรีกษาสอบถามปัญหา กับสมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทหมั่นมาอยู่เสมอตามกาลอันควร เพื่อให้รู้ชัดการอันดีชั่ว ควรประกอบหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือไม่ แล้วประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปโดยถูกต้อง

สังคมสงฆ์ในช่วงแรกๆ พระพุทธเจ้าทรงปกครองด้วยพระองค์เอง และการปกครองก็เน้นการปกครองโดยธรรม (ธรรมราชา) มีลักษณะ

คล้ายพ่อปกครองลูก ดังพระดำรัสตอบพระภิกษุสงฆ์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเป็นบุตรแห่งเรา เป็นโอรสที่เกิดจากปาก เกิดโดยธรรม อันธรรมเนรมิตแล้ว เป็นธรรมทายาท” ต่อมาพระพุทธองค์ได้มอบอำนาจให้พระสงฆ์ที่เป็นปุชนียะผู้เป็นอาวุโสปกครอง โดยมีจำนวนไม่ต่ำกว่า 4 รูป สังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทมีธรรมเป็นแกน “ธรรม” หมายถึง คำสอนแสดงความเป็นจริง ความดีงาม เป็นเรื่องเนื้อหา หลักการ สิ่งที่ค้นพบ คำเปิดเผย เน้นที่ชีวิตด้านใน ที่จิตใจและที่ตัวบุคคล หรือ ปัจเจกตนบุคคล

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้พระพุทธองค์มีพระนามว่าพุทธะ ซึ่งเป็นสถานภาพที่สำคัญและยิ่งใหญ่แต่พระองค์มีสิ่งเคารพ ดังพุทธดำรัสที่ว่า “พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรม สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครอง กายกรรม วจีกรรม และมนสิกรรมโดยธรรม จึงให้ธรรมจักรที่ยอดเยี่ยม หมุนไปโดยธรรม จักรนั้นอันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลกให้หมุนกลับ (คัดค้าน) ไม่ได้พระพุทธองค์ทรงหนักในธรรม ทรงเคารพธรรม กายของพระตถาคตคือ โลกุตตรธรรม 9 ประการ”

ในพระสูตรนี้พระพุทธองค์ได้แยกชีวิตออกจากแควดวงของภูมิหลังทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง คำสอนของพระองค์ครอบคลุมเรื่อง ที่เกี่ยวกับปัญหาด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ในจกัถวตติสัณนาทสูตร ในที่สมณิกายกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า ความยากจนเป็นบ่อเกิด แห่งการไร้ศีลธรรม และอาชญากรรม การกำจัดอาชญากรรมได้นั้นจะ ต้องปรับปรุงทางเศรษฐกิจ การที่ผู้ปกครองจะดำรงอยู่ได้นาน ต้องคำนึง ถึงประชาชนเป็นหลัก ราษฎรต้องอยู่ดีกินดี หากราษฎรมีความเดือดร้อน ต้องรีบช่วยเหลือแก้ไข พุทธปรัชญาเถรวาทของรัฐและประชาชนในรัฐ

เป็นวิวัฒนาการทางสังคม เริ่มต้นจากความเรียบง่ายไปสู่ความสลับซับซ้อนโดยยึดหลักความสงบสุขของประชาชนเป็นใหญ่ ผู้ปกครองในฐานะเป็นตัวกลางที่จะคอยจัดสรรผลประโยชน์ให้เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย ทั้งนี้เพื่อความอยู่ดีกินดี สร้างสวัสดิภาพให้เกิดแก่ประชาชน พระสูตรนี้กล่าวไว้อย่างแจ่มชัดว่า ความยากจน เป็นสาเหตุของการไร้ศีลธรรมและอาชญากรรม เช่น โจรกรรม การพุดปด การเบียดเบียน ความโกรธ ความโหดร้าย ฯลฯ บรรดาพระราชาในสมัยโบราณก็เช่นเดียวกับรัฐบาลทั้งหลายในปัจจุบัน ต่างพยายามปราบปรามอาชญากรรมด้วยการลงโทษ ซึ่งไม่มีทางสัมฤทธิ์ผลได้ ในกฎพันตสูตร พระองค์ทรงแนะนำว่า การที่จะกำจัดอาชญากรรมได้นั้น จะต้องมีการปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจของประชาชน ประเทศชาติก็จะมีแต่ความสุข ปราศจากอาชญากรรม¹²

การยกตัวอย่างนิทานเปรียบเทียบเรื่องของพระเจ้าจักรพรรดิทัฬหะเนมิและราชวงศ์ของพระองค์ตลอด 6 ชั่วอายุคน ก่อนจะเกิดข้อผิดพลาดขึ้นในพระราชวงศ์ที่ 7 ที่ไม่ยอมปฏิบัติตามโคจรหรือหลักปฏิบัติอันเป็นของบิดาตน ซึ่งเป็นเหตุนำมาซึ่งความเสื่อมทางสังคม คือเมื่อผู้นำไม่ให้ทาน ทำให้เกิดความยากจน เกิดอกตินาทาน ทำปาณาติบาต เกิดมุสาวาท เกิดปิสฺสูณาวาจา เกิดกาเมสุมิจฉาวาจา ฆรูสวาจา สัมผัสปลापะอภิขณา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ อธัมมราคะ วิสมโลภะ มิจฉาธรรม ไม่เคารพพ่อแม่ และสุดท้ายกุตสกรรบบท 10 อันตรธานและเป็นเหตุให้อายุเสื่อมถอยลง ซึ่งความเสื่อมดังกล่าวนี้เริ่มปรากฏให้เห็นเด่นชัดในสังคมปัจจุบันแล้ว ข้อเท็จจริงในเรื่องสาเหตุของความเสื่อมและความเจริญที่ปรากฏในจักรกวัตติสูตร ทั้งในเรื่องของอายุมนุษย์ และความล่มสลายของสังคมซึ่งมีความสอดคล้องกัน ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติ เราสามารถตีความเรื่องนี้โดยพิจารณาจากปัจจุบันที่โลกเองมีทรัพยากรที่จำกัด ในขณะที่

12 รศ.ชูศักดิ์ และคณะ (2548: 158)

ความต้องการของมนุษย์มีอยู่อย่างไม่จำกัด ความต้องการที่ไม่จำกัดนี้เอง ทำให้มนุษย์ป้อนทำลายธรรมชาติด้วยการกอบโกยสมบัติของโลกคือ ธรรมชาติมาไว้กับตนเองให้มากที่สุด ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคม เมื่อความยากจนเกิดขึ้น อาชญากรรมต่างๆ ก็เกิดตามมาดังที่ปรากฏใน จกัถวตติสุตร ถึงแม้ว่าในปัจจุบันมนุษย์จะพยายามคิดค้นเทคโนโลยี เพื่อความอยู่รอด หรือที่เรียกว่า ความเจริญก้าวหน้ามากเท่าใดแต่ดูเหมือน จะเป็นการเพิ่มพูนปัญหาให้กับโลกมากขึ้นเท่านั้น สิ่งที่ปรากฏชัดเจนที่สุด ก็คือ ปัญหาโลกร้อน โรคภัยต่างๆ โดยเฉพาะภัยธรรมชาติ เทคโนโลยี บางอย่างเป็นการฆ่ามนุษย์แบบผ่อนส่ง เช่น สารเคมีตกค้างต่างๆ ที่อยู่ในพืชผักเป็นต้น ด้วยสาเหตุดังกล่าวทำให้อายุของมนุษย์นั้นสั้นลง ผู้เขียนเห็นว่า คำว่าอายุสั้นลงนั้น หากไม่พิจารณาในแง่ของอายุขัยมนุษย์ แต่พิจารณาถึงความเสี่ยงภัยที่มีอยู่มากมายทำให้อายุขัยมนุษย์สั้นลง ก็น่าจะสมเหตุสมผลมากที่สุด หากพิจารณาเป็นโครงสร้างทางสังคม ในรูปแบบของการเมืองการปกครองก็สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบัน เช่นเดียวกัน แต่เมื่อสังคมมีความเสื่อมถึงขีดสุดก็จะกลับมาสู่ความเจริญ อีกครั้งซึ่งเป็นหลักการที่ธรรมดามากที่สุดตามหลักปัจจุสมุปบาท หากไม่มี ความเจริญก็จะเป็นการขัดกับหลักคำสอนสำคัญนี้ไป

นอกจากหลักการปกครองแล้วนักตีความในพระสูตรนี้มี พุทธพยากรณ์ที่สำคัญ คือ แนวคิดสังคมอุดมคติในยุคพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งเป็นที่มาของความเชื่อต่างๆ มากมายในสังคมปัจจุบัน จากการ ศึกษาเรื่องคติความเชื่อเรื่อง “พุทธศาสนา 5,000 ปี” รวมถึงเนื้อหาเรื่อง พุทธทำนาย ตามความในเอกนิบาตชาดก มัชฌิมปิณณาสกัฏฐวรรคที่ 8 รวมถึงพุทธดำรัสเรื่องของปัญจอันตรธาน คือ พระปริยัติธรรมอันตรธาน ปฏิบัติอันตรธาน ปฏิเวธอันตรธาน ลิงคอันตรธาน ธาตุอันตรธาน เป็นต้น พบว่าความเชื่อดังกล่าวถูกนำมาผูกโยงเข้ากับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ

การเมืองและสังคม รวมถึงคนบางกลุ่มทั้งที่มีความประสงค์ดีและไม่ประสงค์ดีได้เกิดมีกิจกรรม และพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไป เช่น กรณีของสำนักหุบผาสวรรค์เป็นต้น¹³ และยังมีทำนายต่างๆ ตามมา เช่น ความตอนหนึ่งในหนังสือเรื่อง วิจารณ์พุทธทำนาย ของอารยัน กล่าวไว้ว่า

ในคราวถึงกึ่งพุทธกาล 2500 ปี มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในโลกจะได้รับภัยพิบัติสารพัดทิศจะพึงเห็นลงๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2485 เป็นต้นมา ทหารจะเป็นเจ้า ข้าวจะขาดแคลน พลุหมากจะหมดเปลือง ผิวเหลืองจะชนะ ผู้มีบุญจะมาเกิดท่านจะมาในปีกุนเดือน 9 พ.ศ. 2500 ในปีระกา ปีเถาะจะมีมหาภัยกษมา จากทิศตะวันตก สมณชีพรามณ์จะตายประมาณ 784,000 คน ลูกจะพลัดพ่อ พ่อจะพลัดลูก แม่จะพลัดลูก ลูกจะพลัดแม่ ฟูกจะเป็นหนาม ฝั่ป่าจะครองเมือง...¹⁴

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้น คนบางกลุ่มได้วิเคราะห์ถึงความเสื่อมของสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองหลังยุคการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 ว่าอยู่ในยุคถดถอยเพราะพุทธศาสนาได้มีอายุ กึ่งพุทธกาล หลังปี พ.ศ. 2500 (หากกำหนดอายุพระพุทธศาสนาไว้ที่ 5,000 ซึ่งคติเรื่องนี้คล้ายกับคติเรื่องวัยเบญจเพศ ที่เชื่อว่า หลังอายุ 25 ปี จะเป็นจุดเสื่อมของพัฒนาการทางร่างกาย) เรื่องกึ่งพุทธกาลนี้ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนในพระไตรปิฎก จะมีก็แต่คัมภีร์มิลินทปัญหา ซึ่งแต่งขึ้นเมื่อประมาณ 500 ปีหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ความประสงค์ก็เพื่อจะชี้แจงพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาให้แจ่มแจ้ง แต่เป็นการ

13 พัทธลดา (2548)

14 อารยัน (2502: 321-327)

ตีความและเชื่อมโยงให้เห็นว่า เรื่องความเสื่อมของศีลธรรมนั้น มีการกล่าวไว้ในจกัถวตติสุตร อันปรากฏเรื่องของพระศรีอาริย์ มิคสัญญีภิกษุ การศึกษาพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของความหมายของมิคสัญญี และแก่นที่มีร่วมกันของมิคสัญญีจากจกัถวตติสุตรในพระไตรปิฎก คัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์อนาคตวงศ์ คัมภีร์สังคีตวงศ์ ในฐานะที่คัมภีร์เหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาแนวคิดเรื่องมิคสัญญี ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าหากนำแนวคิดเหล่านี้มาศึกษาวิเคราะห์และตีความเพื่อให้เห็นความเสื่อมและความเจริญ รวมถึงการนำความคิดความเชื่อมาบูรณาการกับการขับเคลื่อนสังคมก็จะมีประโยชน์ไม่น้อย

แนวคิดเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในจกัถวตติสุตร แสดงถึงแนวคิดเรื่องการเสด็จอุบัติขึ้นเพื่อเป็นผู้บริหารภิกษุสงฆ์ และเป็นนักปราชญ์อนุเคราะห์สัตว์โลก และแนวคิดที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสส ก็เหมือนในพระไตรปิฎกเพราะเป็นการขยายความให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น ในคัมภีร์อนาคตวงศ์ แสดงถึงแนวคิดเรื่องพระพุทธเจ้ามีอยู่หลายพระองค์ คือ เป็นขบวนการเกิดของปัจจุสมุปบาท และอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งมีอยู่แล้ว ผู้ใดรู้ความจริงของโลก ก็เป็นพระพุทธเจ้า และพุทธภาวะนั้นก็เป็นผลที่เกิดจากการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งค้นพบ ปฏิบัติการ และเข้าถึงกฎที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เพื่อเป็นการสร้างความดีงาม โดยการนำตนเองและผู้อื่นให้ถึงจุดมุ่งหมาย ด้วยอุดมการณ์ที่เรียกว่า “พระโพธิสัตว์” หรือผู้มีแรงดลใจเพื่อความรู้แจ้งในกฎเกณฑ์แห่งธรรม ทั้งในส่วนที่เป็นทฤษฎีและส่วนที่เป็นการปฏิบัติโดยตรง และแนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นในโลกนี้ในอนาคตนับไม่ถ้วน เพราะพระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงปฏิบัติ ตรัสรู้ และทรงสอนสั่งธรรมอันเป็นสากลในอดีตก็มีหลักฐานให้เห็น ปัจจุบันกำลังเป็นไปอยู่ ฉะนั้นในอนาคตก็ต้องมีมา ตราบเท่าที่มีบุคคลบำเพ็ญบารมีเพื่อ

อุดมการณ์อยู่¹⁵ จึงกล่าวได้ว่า ในพระพุทธศาสนาไม่มีการผูกขาดความรู้ ความฉลาด ความสามารถตรัสรู้สัจธรรมเพื่อผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ ผู้ใดบำเพ็ญบารมีเพียงพอ ก็อาจเป็นพระพุทธเจ้าได้ทั้งนั้น หลักธรรม จึงเป็นของกลาง ท่านผู้ใดพิจารณาพิจารณาค้นคว้าก็อาจตรัสรู้ได้

ในคัมภีร์อรรถกถามีคำว่า “เมตเตยฺย” ซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้าเมตไตรย ไม่ได้แตกต่างจากคัมภีร์พระไตรปิฎก เพียงแต่ขยายความเรื่องกับ หรือระยะเวลาการเสด็จอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าเมตไตรยที่มีความสัมพันธ์กันกับพระพุทธเจ้าในอดีต และมีภิกษุผู้ทำความเพียรแล้วไม่สามารถบรรลุธรรมได้ เกิดความท้อ 10 ใจ จึงสละความเพียรไม่บำเพ็ญข้อปฏิบัติเพราะมีแนวคิดว่าจะได้พบกับพระพุทธเจ้าเมตไตรยในอนาคตกาล

ส. พลายน้อย ได้ให้เหตุผลไว้ว่า การที่พุทธศาสนิกชนพากันเสื่อมใสพระศรีอารีย์ น่าจะเนื่องมาจากเหตุ 2 ประการ คือ

ประการแรก ศาสนาพระศรีอารีย์มีแต่ความสุขสนุกสนานสบายมนุษย์ทั้งหลายชอบความสะดวกสบาย ไม่ต้องทำงานให้เหนื่อยยากจึงชอบศาสนาดังกล่าวนี้

ประการที่สอง เชื่อกันว่าในปัจจุบันเป็นยุคถึงพุทธกาลเพราะเข้าใจกันว่า พระพุทธศาสนามีอายุอยู่เพียง 5,000 ปีเท่านั้น ผู้ที่หวังจะเกิดใหม่จึงปรารถนาที่จะเกิดให้ทันในศาสนาพระศรีอารีย์

หากใช้การตีความตามตัวอักษร (Literal Interpretation) อันได้แก่การถือเอาความหมายเท่าที่ปรากฏอยู่ตามตัวอักษรในพระคัมภีร์ การตีความแบบนี้เป็นของคนที่มีศรัทธามากกว่าปัญญา คือ คนที่เชื่อมั่นว่าข้อความในพระคัมภีร์เป็นคำพูดของพระพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่าตถาคตโพธิสัทธา ดังนั้นจึงเป็นความจริงที่เชื่อถือได้ จริงอยู่คำสอนของพระพุทธเจ้าในยุคแรกสอนมุ่งที่ความหลุดพ้น ยุคต่อมา

15 สีนินาถ (2549: 99-100)

ชาวพุทธก็พร้อมจะอธิบายคำสอนอย่างเทพนิยายแก่คนที่ชอบคิดอะไรด้วยภาษาของเทพนิยาย อย่างไรก็ตามความสำคัญของศาสนาพระศรีอริยเมตไตรยมีอิทธิพลต่อชีวิตของผู้ที่ยังมีกิเลสอยู่ เมื่อหมดความเพียร แต่ก็ยังหวังที่จะบรรลุธรรมในอนาคต

ส่วนหลวงพ่อกุฬาทาส ได้ตีความเรื่องพระศรีอารียไวัหนังสือที่ชื่อว่า โลกพระศรีอารียอยู่แค่ปลายจมูก ความว่า คำว่า เมตเตยยะ แปลว่าความรัก หรือ ผู้มีความรัก หรือเนื่องกันอยู่กับการรัก หรือเมตตาตนเอง คำว่า เมตตา ก็คือความรัก เพียงแต่ว่าไม่ใช่ความรักอย่างกามารมณ์ เป็นความรักอย่างบริสุทธิ์ด้วยธรรมะ ศรี แปลว่า สวยสดงดงาม อารยะ แปลว่า ประเสริฐสูงสุด ศรีอารียเมตไตรย ก็คือ ความรักผู้อื่น หรือความเป็นมิตรกันอย่างสูงสุดสดงดงาม เมื่อใดมีความรักผู้อื่นถึงที่สุดอย่างนี้ เมื่อนั้นหรือที่นั่นก็จะเป็นโลกพระศรีอารียขึ้นมาทันที¹⁶

ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่า ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยนั้น เป็นสิ่งที่สังคมไทยให้ความเคารพนับถือ และเป็นความมุ่งหวังอย่างยิ่ง ทั้งนี้ เพราะเชื่อว่า จะทำให้ตนได้พบกับความเจริญรุ่งเรือง ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ สอดคล้องกับอุดมคติของพระพุทธศาสนาที่มีพุทธธรรมซึ่งเป็นกฎธรรมชาติที่พระศาสดาในแต่ละอายุขัยของโลกได้ศึกษา และปฏิบัติจนเกิดความเข้าใจด้วยพระองค์แล้วนำมาสั่งสอนคนเหล่านั้น เมื่อโลกและชีวิตของคนเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขต่างๆ ที่เกิดขึ้นด้วยความทะยานใฝ่ฝัน ไม่รู้จักเพียงพอ มนุษย์ได้แต่สร้าง และเข้าใจสิ่งที่เขานำมาสร้าง และเป็นทาสที่ต้องบำเรอความสุขของตน ทั้งที่สิ่งนั้นตามความจริงแล้วคือ มิตรร่วมโลกของเขาเอง มนุษย์เป็นผู้สร้าง เป็นผู้ทำลาย และเป็นผู้รับผล คือ ความหายนะที่เกิดตามมา ลำพังการใช้กฎเกณฑ์ทางสังคมทั่วไปบังคับและป้องกันการทำลายล้างที่เกิดจากน้ำมือมนุษย์ ย่อมไม่เป็นการเพียงพอ ดังนั้นการใช้กฎเกณฑ์ทาง

16 พุทธทาสภิกขุ (2545: 22)

ศีลธรรมที่อิงอยู่กับกฎเกณฑ์ของจักรวาลมาเสริมกฎเกณฑ์ทางสังคม เพื่อถ่วงไม่ให้โลกถึงความหายนะก่อนสิ้นอายุขัยของมันเอง สอดคล้องกับการตีความแบบสร้างตำนานธรรมหรือนิทานปรัมปรา (Mystical Interpretation) ในปรัชญาตะวันตกที่เน้นตำนานความเชื่อและความคาดหวังเดิมของชาวยิวที่เชื่อว่าจะมีผู้ช่วยให้รอดพ้นจากความ เป็นทาส ในขณะที่พวกเขามีความหวังและการรอคอยเช่นนี้ พระเยซูคริสต์ ก็เสด็จอุบัติขึ้นทันที เรื่องพระเยซูคริสต์จึงไม่ใช่เป็นตำนานธรรม อย่างแท้จริง

ฉะนั้น ความเชื่อโลกแห่งพระศรีอริยเมตไตรยนั้นเป็น โลกที่พระพุทธเจ้าองค์หนึ่งที่จะมาอุบัติขึ้นและเป็นประทีปส่องทาง ให้มนุษยชาติเลือกเดินทางที่ถูกต้องและเหมาะสม ส่องทางให้ ทั้งผู้ปกครอง และผู้ใต้ปกครองเห็นแก่นแท้แห่งชีวิต และแต่ละฝ่าย ต้องปฏิบัติต่อกันและกันฉันญาติ โดยให้สอดคล้องกับกฎแห่งชีวิตและ ธรรมชาติกล่าวคือมีธรรมชาติต่อกันและกันนั่นเอง

สรุป

การตีความจักรกวัตติสูตรตามแนวคิดทฤษฎีการตีความตาม คัมภีร์เนติปกรณ์และทฤษฎีการตีความตามวิธีการตีความคัมภีร์ทาง ศาสนาโดยเฉพาะคัมภีร์ไบเบิล 9 อย่าง เพื่อให้เข้าใจถึงเนื้อหาสาระใน จักกวัตติสูตรในมุมมองที่แตกต่างจากเดิม อันเป็นการประยุกต์เนื้อหา สาระในจักรกวัตติสูตรเพื่อใช้เป็นหลักในการบริหารองค์การในปัจจุบัน ผู้เขียนพบว่า คัมภีร์เนติปกรณ์ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญที่ใช้เป็นหลักใน การวิเคราะห์พิจารณาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และเป็นคัมภีร์ที่ใช้ วิเคราะห์เพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายและจุดมุ่งหมายของผู้จรรยาได้เป็นอย่างดี

ทำให้เข้าใจคัมภีร์ได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น ด้วยความสมบูรณ์ของคัมภีร์
ที่ท่านพระธรรมสังคากาจารย์ได้รจนาไว้ตามแนวทางแห่งคัมภีร์
เนตติปกรณ์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้การขยายเนื้อความธรรมะทำได้
ไม่ยากนัก ผู้เขียนจึงได้เสนอไว้ในรูปแบบตัวอย่างของการวิเคราะห์เท่านั้น
ในส่วนของการตีความจกัถวตติสุตรโดยใช้แนวคิดการตีความแบบ
นิทานเปรียบเทียบผู้เขียนเห็นว่า เป็นเทศนาปาฏิหาริย์ คือ ความฉลาด
ในการแสดงธรรมของพระพุทธองค์ที่ทรงยกตัวอย่างอดีตนิทาน
เรื่องหลักการปกครองบ้านเมืองของพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า
ทัฬหะนิมิต্ত ประกอบการสอนธรรมแก่ภิกษุ 20,000 รูป และชาวเมืองมาตุลา
อีก 84,000 คนได้ตรงตามอัธยาศัยของผู้ฟัง ทำให้ได้ดวงตาเห็นธรรม
ในที่สุด พระพุทธองค์ทรงสร้างจุดร่วมที่สำคัญระหว่างพระภิกษุ และ
ฆราวาส ในด้านเนื้อหาที่สามารถตีความได้ทั้งในระดับโลกียะ คือ
หลักในการปกครองบ้านเมือง หรือหลักการบริหารจัดการในองค์กร
และระดับโลกุตตระ คือ หลักการการปกครอง ค้ำครองตนเองใน
ภายใน ด้วยการควบคุมกามคุณ 5 ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน 4 ทำให้
ผู้ฟังได้ผลแห่งบุญอันเป็นโลกียะและโลกุตตระ หรือได้รับกุศลทั้งระดับ
วิวัฏฐคามินีกุศล คือ สมบัติของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ และ
วิวัฏฐคามินีกุศล คือพระนิพพาน หัวใจสำคัญของพระสูตร และเป็น
ที่มาของชื่อพระสูตรอีกอย่างหนึ่ง คือ คำว่า จกัถ ที่แปลว่า จักร หรือ ล้อ
อันเปรียบเหมือนคุณธรรมภายในที่ใช้ขับเคลื่อนหรือหมุนความเจริญ
รุ่งเรืองทั้งระดับตนเองและระดับสังคมดังกล่าวข้างต้น ในพระสูตร
ได้กล่าวถึงสังคมยุคศรีอาริย์ซึ่งน่าจะเป็นการส่งเสริมและจูงใจผู้ฟัง
ให้มีกำลังใจและอุตสาหะในการพัฒนาตนเองเพื่อไปสู่โลกแห่งแบบสังคม
อุดมคติดังกล่าว หากพิจารณาให้ลึกลงไป อาจตีความได้ว่าเป็น กุศโลบาย
เพื่อให้คนสนใจปฏิบัติธรรมเพื่อไปสู่นิพพานในรูปแบบของสังคม

ยุคพระศรีอาริย์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดแบบพุทธเกษตรของมหายาน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของหลวงปู่พุทธทาสที่ตีความแบบกุศโลบายว่า โลกของพระศรีอาริย์อยู่แค่ปลายจมูก ไม่ใช่เรื่องที่ไกลตัว แต่เกิดจากการเข้าถึงในปัจจุบันโดยการปฏิบัติธรรม แต่หากพิจารณาด้วยหลัก ยุติทหาระตามคัมภีร์เนติปกรณ์แล้วถือว่าเป็นหลักการพื้นฐานธรรมดาที่จะมีพระพุทธเจ้าพระนามว่าศรีอาริย์ เพราะเมื่อมีเหตุแห่งการบารมีและปรารถนาพุทธภูมิติดราบได้ก็มีพระพุทธเจ้า พระองค์ใหม่ตราบนั้น

อักษรย่อและบรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.

2539. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คุณารักษ์ นพคุณ. แปล.

2544. เนติปกรณ์แปลและเนติสารัตถที่ปนี. กรุงเทพมหานคร : หจก.ทิพย์วิสุทธิ.

ปรุทม์ บุญศรีตัน.

2550. รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระณัฐพงษ์ ปญญาชิโร (ฉลาดแหลม).

2550. การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาขงจื้อ. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช).

2550. **การตีความพุทธศาสนสุภาษิต.** กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์เลียงเชียง.

พัชรลดา จุลเพชร .

2548. แนวคิดเรื่องกึ่งพุทธกาลในสังคมไทย พ.ศ. 2475 - 2550.
**วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.**

พุทธทาสภิกขุ.

2545. **โลกพระศรีอารย์อยู่แค่ปลายจมูก.** กรุงเทพมหานคร:
หจก. เอ็มเทร็ดดิ้ง.

ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร รศ. และคณะ แปล.

2548. **พระพุทธเจ้าสอนอะไร.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย .

ส.พลายน้อย.

2539. **พระศรีอารย์.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทสามัคคีสาร
(ดอกหญ้า) จำกัด.

สมิทธิพล เนตรนิมิตร.

2550. **มิติสังคมในพระสูตรตันตปิฎก.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
ชีวาภิวัตน์.

สีนีนถ วิจิตราการลิต.

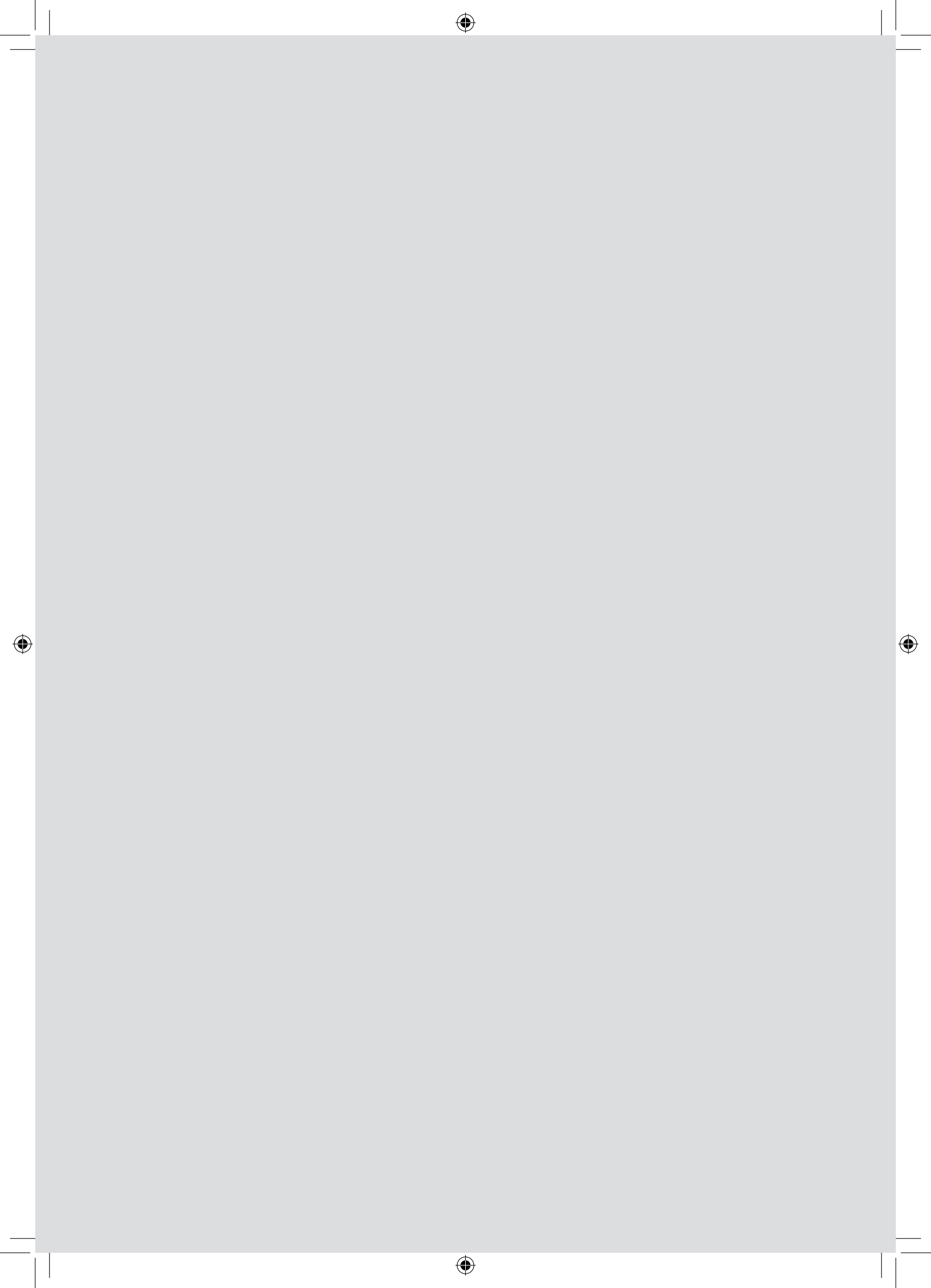
2549. การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระพุทธเจ้าในอนาคตของสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณี พระศรีอริยเมตไตรยในพระพุทธศาสนาเถรวาท. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วีรชาติ นิมอนงค์.

2550. (อัครสำเนา) “เอกสารประกอบการสอน วิชาพระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการตีความ”. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ.

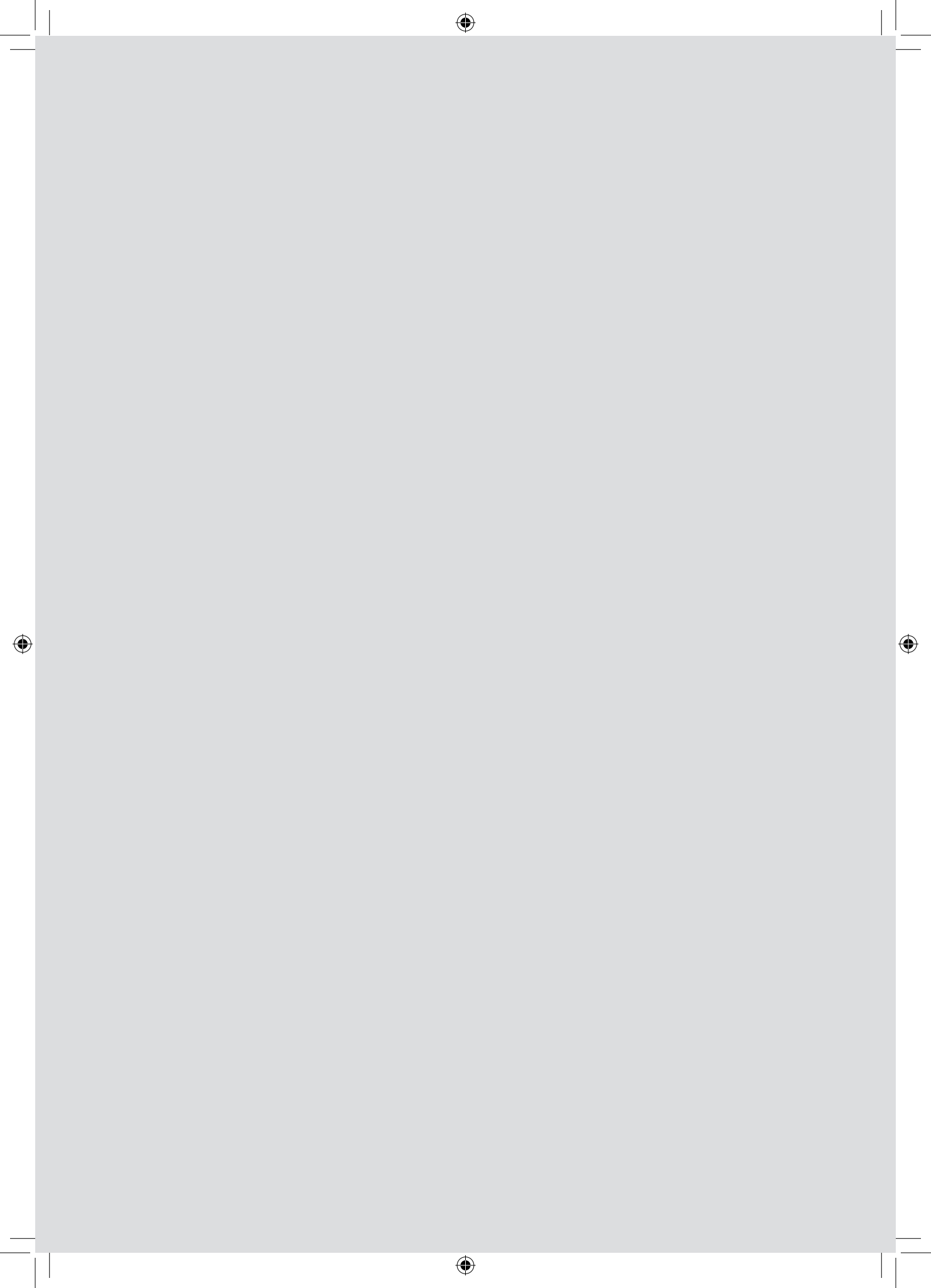
อารยัน

2502. **วิจารณ์พุทธทำนาย**, พระนคร : โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ.

หมวด 2

แปลบทความวิชาการภาษาต่างประเทศ
และงานแปลคำมัวร์

บารมี 30 ทศ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

**The Thirty Perfections in
Theravāda Buddhism**

คะชีโมโตะ คะเรน

บารมี 30 ทศ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท*

คะชีโมโตะ คะเรน**

แปลโดย พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานิโย, ดร.

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนาเถรวาทได้กล่าวถึงการบำเพ็ญ “บารมี” (pāramī/ pāramitā) ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในครั้งที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ที่เรียกว่า “บารมี 10 ทศ” แต่จากการศึกษาพบว่า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทฝ่าย “มหาวิหาร” (Mahāvihāra) กลับให้ความสำคัญกับ “บารมี 30 ทศ” มากกว่า “บารมี 10 ทศ” ซึ่งในบทความนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึง “บารมี 30 ทศ” ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาบาลี (Aṭṭhakathā) โดยเปรียบเทียบกับคัมภีร์ของฝ่าย “อภัยคีรี” (Abhayagiri) และได้ผลการศึกษาดังนี้

ในเรื่อง “บารมี 10 ทศ” ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีปรากฏครั้งแรกในขุททกนิกาย “พุทธวงศ์” (Buddhavaṃsa) ต่อมาได้มีวิวัฒนาการจาก “บารมี 10 ทศ” ไปสู่ “บารมี 30 ทศ” โดยอาศัย “นิทานกถา” (Nidānakathā) ทำหน้าที่เป็นจุดเชื่อมต่อและพระอรรถกถาจารย์ฝ่าย “มหาวิหาร” ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10 (คริสต์ศตวรรษที่ 5) เป็นต้นมา ต่างก็กล่าวและมุ่งเน้นถึง “บารมี 30 ทศ” ทั้งสิ้น

คำสำคัญ : บารมี บารมี 10 ทศ บารมี 30 ทศ วิสุทธิมรรค วิมุตติมรรค

The Thirty Perfections in Theravāda Buddhism

KATSUMOTO Karen

Abstract

In the Theravāda Buddhism, the term “perfection” (pāramī or pāramitā) is identified as the perfection cultivation of the Buddha since he was a bodhisattva. This concept is known as the “ten perfections” (dasa-pāramī). However, according to this study, the Theravāda Buddhist scriptures of the Mahāvihāra school put more emphasis on the “thirty perfections” (tiṃsa-pāramī) than the ten. In order to examine this ambiguity, this article will mention the study on the thirty perfections as shown in the Pāli commentaries (*Aṭṭhakathā*) by comparing with the idea of the perfections in the scriptures of the Abhayagiri school.

The result of the study shows that the concept of the ten perfections in Theravāda Buddhism first appears in the *Buddhavaṃsa* of the *Khuddaka-nikāya*, then has gradually been

developed from the ten to thirty through the Nidānakathā as the connecting ideas. Afterwards, the Mahāvihāra's commentators have been emphasizing and focusing on merely the thirty perfections since the fifth century.

Keywords : *pāramī*, ten perfections, thirty perfections, *Visuddhimagga*, *Vimuttimagga*

* ตีพิมพ์ใน *Journal of Indian and Buddhist Studies* 印度学仏教学研究 51(1): 352-350 แปลและเรียบเรียงโดย พระมหาพงศ์ศักดิ์ จาณีโย, ดร.

** Katsumoto Karen (勝本華蓮) ดร., อาจารย์ประจำสถาบัน ตะวันออกศึกษา (東方学院) โตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

บทนำ¹

หากจะกล่าวถึง “บารมี” (pāramī / pāramitā) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ย่อมหมายถึงการบำเพ็ญบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในครั้งที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ที่เรียกว่า “บารมี 10 ทศ”² แต่ทว่าภาย

- 1 บทความนี้แปลและเรียบเรียงมาจากบทความภาษาญี่ปุ่นที่ชื่อว่า “パーリ仏教における三十波羅蜜” ของอาจารย์ Katsumoto Karen (勝本華蓮) อาจารย์ประจำสถาบันตะวันออกศึกษา (東方学院) โตเกียว ประเทศญี่ปุ่น โดยผู้แปลและเรียบเรียงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอตัวอย่างบทความวิจัยเชิงคัมภีร์ (Document Research) ที่ปรากฏทั้งรูปแบบการวิจัยในแนวดิ่ง (Vertical) และแนวนอน (Horizontal) กล่าวคือ รูปแบบการวิจัยในแนวดิ่ง เป็นการวิจัยคัมภีร์ตามลำดับขั้นของการกำเนิด ตั้งแต่ชั้นพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ไปตามลำดับ ส่วนรูปแบบการวิจัยในแนวนอน เป็นการวิจัยคัมภีร์โดยยึดถือเอาคัมภีร์ในระดับชั้นเดียวกัน (ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมที่ พระมหาพงศ์ศักดิ์ 2559: 5-10) ซึ่งในบทความนี้มีปรากฏทั้งรูปแบบการวิจัยเชิงคัมภีร์ทั้งในแนวดิ่งและแนวนอน โดยนำเรื่องราวที่คุ้นเคยเป็นอย่างดีสำหรับชาวพุทธ คือ เรื่องราวเกี่ยวกับ “บารมี 10 ทศ” และ “บารมี 30 ทศ” มานำเสนอเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ และเป็นการนำเสนอรูปแบบการวิจัยเชิงคัมภีร์ที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในวงการพุทธศาสตร์โลก (ผู้แปลและเรียบเรียง)
- 2 ในขณะที่พระพุทธโฆสะ (พระพุทธโฆษาจารย์) พระอรรถกถาจารย์รูปสำคัญที่สุด ซึ่งเป็นชาวอินเดีย เดินทางไปลังกาเมื่อราว 900 ปีเศษหลังพุทธกาลพระพุทธศาสนาเถรวาทในลังกาคณันแบ่งเป็น 2 ฝ่ายใหญ่ๆ คือ ฝ่ายมหาวีร และฝ่ายอภัยคีรี ซึ่งมีความเห็นขัดแย้งกันในหลายประเด็นต่างมีการโจมตีว่า ความเห็นของอีกฝ่ายไม่ถูกต้อง ซึ่งในขณะนั้นฝ่าย

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

หลังจากการศึกษาพบว่า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทฝ่าย “มหาวิหาร” (Mahāvihāra) กลับให้ความสำคัญกับ “บารมี 30 ทศ” มากกว่า “บารมี 10 ทศ” ดังนั้นในบทความนี้ ผู้เขียนจะได้กล่าวถึง “บารมี 30 ทศ” ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาบาลี (Aṭṭhakathā) โดยเปรียบเทียบกับคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทฝ่าย “อภัยคีรี” (Abhayagiri) ที่กล่าวกันว่าเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีแนวคิดของฝ่าย “มหายาน”³

“บารมี 10 ทศ” และ “บารมี 30 ทศ”

ในเบื้องต้นขออธิบายถึง “บารมี 10 ทศ” และ “บารมี 30 ทศ” ซึ่ง “บารมี 10 ทศ” ประกอบด้วย ทาน (dāna) ศีล (sīla) เนกขัมมะ (nekkhamma) ปัญญา (paññā) วิริยะ (viriya) ขันติ (khanti) สัจจะ (sacca) อธิษฐาน (adhiṭṭhāna) เมตตา (mettā) และอุเบกขา (upekkhā) โดย “บารมี 10 ทศ” นี้ได้มีการแบ่งระดับความยากง่ายในการปฏิบัติ ออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ บารมี อุปบารมี (upa-pāramī) และปรมาตถบารมี (paramattha-pāramī) ทั้งหมดนี้รวมเป็น “บารมี 30 ทศ” ซึ่งในเรื่องนี้คัมภีร์อรรถกถาได้มีการกล่าวเอาไว้อย่างชัดเจนในอรรถกถา

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

มหาวิหารมีอำนาจมากกว่า พระพุทธโฆสะก็ได้แปลและเรียบเรียงอรรถกถาภาษาสิงหลขึ้นเป็นอรรถกถาภาษาบาลี โดยอธิบายความให้มีติสอดคล้องกับแนวคิดของพระเถระฝ่ายมหาวิหาร อรรถกถาบาลีที่พระพุทธโฆสะแปลและเรียบเรียงนั้นได้เผยแพร่มาอย่างพม่า ไทย ลาว กัมพูชา สืบทอดถึงปัจจุบัน ส่งผลต่อการตีความและอธิบายคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาทกระแสหลักในปัจจุบัน (ผู้แปลและเรียบเรียง)

3 สามารถศึกษางานวิจัยเรื่อง “บารมี 10 ทศ” โดยละเอียดได้ใน Furuyama (1997: 81-103)

พุทธวงศ์ (*Buddhavaṃsa Aṭṭhakathā*) ดังนี้

dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyo
ti samatiṃsa pāramiyo honti. (BvA: 59)

บารมี 10 [ทศ] อุปบารมี 10 [ทศ] ประมัตถบารมี 10 [ทศ] คือ
บารมี 30 [ทศ]

ในเรื่อง “บารมี 30 ทศ” นอกจากรูปแบบดังกล่าวนี้ ยังมีการกล่าว
ในรูปแบบอื่น ๆ อีก เช่น รูปแบบที่มีการกล่าวเพียง “บารมี 3 ระดับของ
บารมี 10 ทศ” หรือมีการกล่าวเพียง “บารมี 30 ทศ” (*tiṃsa-pāramī*)
ซึ่งสามารถสรุปรูปแบบได้ดังต่อไปนี้

รูปแบบที่ 1 มีการกล่าวถึง “บารมี 10 ทศ” แต่ไม่มีการกล่าวถึง
“บารมี 3 ระดับของบารมี 10 ทศ” หรือ “บารมี 30 ทศ” ดังที่ปรากฏใน

- ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ (*Buddhavaṃsa*) Bv: 16-19, 21, 30,
33, 36, 42, 45, 48, 51, 54, 57, 59, 62, 65, 68, 72, 74, 78, 81, 84,
86, 90, 94

- อรรถกถาชาดก (*Jātaka Aṭṭhakathā*) JA I: 98, 319, 485; JA
III: 289 เป็นต้น

รูปแบบที่ 2 มีการกล่าวถึง “บารมี 3 ระดับของบารมี 10 ทศ”
แต่ไม่มีการกล่าวถึง “บารมี 30 ทศ” อาทิเช่น

- บทนำของขุททกนิกาย พุทธวงศ์ Bv: 6

- นิทานคาถา (*Nidānakathā* = Nk) JA I: 25, 73 เป็นต้น

รูปแบบที่ 3 มีการกล่าวถึง “บารมี 30 ทศ” (รวมถึง “บารมี 3 ระดับ
ของบารมี 10 ทศ”) ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีปรากฏอยู่มาก เช่น

- ขุททกนิกาย อปทาน (*Apadāna*) Ap: 1

- อรรถกถาที่รจนาโดยพระพุทธโฆสะ (Buddhaghosa) ได้แก่ คัมภีร์วิสุทธิมรรค (*Visuddhimagga*) Vis I: 203 อรรถกถาที่มนิกาย (*Dīghanikāya Aṭṭhakathā*) DA I: 43, 60 อรรถกถามัชฌิมนิกาย (*Majjhimanikāya Aṭṭhakathā*) MA I: 45; II: 7, 12^{*4}; III: 13 อรรถกถาสังยุตตนิกาย (*Samyuttanikāya Aṭṭhakathā*) SA I: 21, 25 อรรถกถาอังคุตตรนิกาย (*Anguttaranikāya Aṭṭhakathā*) AA I: 98*, 103, 121*; IV: 92; V: 84 อรรถกถาพระวินัยปิฎก (*Vinaya Aṭṭhakathā*) VA I: 117
- อรรถกถาที่รจนาโดยพระพุทธัตตะ (Buddhadatta) ได้แก่ อรรถกถาพุทธวงศ์ BvA: 15, 53, 59, 78, 113
- อรรถกถาที่รจนาโดยพระธรรมปาละ (Dhammapāla) ได้แก่ อรรถกถาอุทาน (*Udāna Aṭṭhakathā*) UdA: 89, 128, 134 อรรถกถาอิติวุตตกะ (*Itivuttaka Aṭṭhakathā*) ItA I: 8, 112, 117, 122 อรรถกถาเถรคาถา (*Theragāthā Aṭṭhakathā*) ThagA: 206 อรรถกถาเถรีคาถา (*Therīgāthā Aṭṭhakathā*) ThīgA: 1 อรรถกถาจริยาปิฎก (*Cariyāpiṭaka Aṭṭhakathā*) CpA: 3, 16, 320*, 321*
- อรรถกถาที่รจนาโดยพระอุปเสน (Upasena) ได้แก่ อรรถกถามหานิเทศ (*Mahāniddesa Aṭṭhakathā*) NdA I: 178
- อรรถกถาที่รจนาโดยพระมหานามะ (Mahānāma) ได้แก่ อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค (*Paṭisambhidāmagga Aṭṭhakathā*) PtsA I: 207
- อรรถกถาที่ไม่ปรากฏผู้รจนาเด่นชัด ได้แก่ อรรถกถาขุททกปาฐะ (*Khuddakapāṭha Aṭṭhakathā*) KhpA: 193 อรรถกถาสุตตนิบาต (*Suttanipāta Aṭṭhakathā*) SnA I: 278 อรรถกถาธรรมบท (*Dhammapada Aṭṭhakathā*) Dhpa I: 84; III: 441 อรรถกถาอปทาน (*Apadāna Aṭṭhakathā*) ApA: 28, 103 เป็นต้น

4 สัญลักษณ์* แสดงถึงจุดที่ปรากฏเพียง “บารมี 3 ระดับของบารมี 10 ทศ” เท่านั้น

จากรูปแบบที่ปรากฏดังกล่าว จะเห็นได้ว่าคัมภีร์ที่กล่าวถึง “บารมี 10 ทศ” (รูปแบบที่ 1) คือ ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เป็นหลัก สำหรับพุทธวงศ์นี้ จัดได้ว่าเป็นคัมภีร์ที่น่าจะมีลำดับการเกิดก่อนข้างช้า⁵ โดยได้กล่าวถึงอดีตชาติของพระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งภายหลังจากได้รับพุทธพยากรณ์จากพระที่ปึงกร สัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ได้ระลึกถึงบารมีทั้ง 10 ทศ ไปตามลำดับ ตั้งแต่ทานบารมีที่ 1 ไปจนถึงอุเบกขาบารมีที่ 10 สำหรับเนื้อหาในส่วนนี้ ไม่ปรากฏในแห่งอื่น ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า พุทธวงศ์นี้เองเป็นคัมภีร์แรกที่กล่าวถึงเรื่อง “บารมี 10 ทศ”

สำหรับคัมภีร์ที่กล่าวถึง “บารมี 3 ระดับของบารมี 10 ทศ” (รูปแบบที่ 2) เป็นหลัก คือ นิทานคาถา ซึ่งนิทานคาถานี้ปรากฏอยู่ในส่วนต้นของอรรถกถาชาดกที่กล่าวถึงพุทธประวัติของพระสมณโคดม สัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งแต่ครั้งในอดีต โดยเรื่องราวในอดีตชาติครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์นั้น ส่วนใหญ่ได้ถูกอ้างอิงมาจากขุททกนิกาย พุทธวงศ์⁶

5 คัมภีร์ต่าง ๆ ในขุททกนิกายนั้น Mayeda (2001: 61-62) ได้กล่าวถึงความเก่าใหม่ของคัมภีร์ชั้นนี้ โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ดังต่อไปนี้ ช่วงที่ 1 ได้แก่ ธรรมบท (Dhammapada) อุทาน (Udāna) อิติวุตตกะ (Itivuttaka) สุตตนิบาต (Suttanipāṭa) เถรคาถา (Theragāthā) เถรีคาถา (Therīgāthā) ชาดก (Jātaṅka) ช่วงที่ 2 ได้แก่ วิมานวัตถุ (Vimānavatthu) เปตวัตถุ (Petavatthu) นิเทศ (Niddesa) ปฏิสัมภิทามรรค (Paṭisambhidāmagga) และช่วงที่ 3 ได้แก่ ขุททกปาฐะ (Khuddakapāṭha) พุทธวงศ์ (Buddhavaṃsa) จริยาปิฎก (Cariyāpiṭaka) ผู้เขียนจึงกล่าวว่า “พุทธวงศ์” นี้มีลำดับการกำเนิดค่อนข้างช้า (ผู้แปลและเรียบเรียง)

6 ในส่วนของการอธิบายเรื่อง “บารมี” นั้น กล่าวกันว่าอ้างอิงมาจากขุททกนิกายจริยาปิฎก (Cariyāpiṭaka) แต่ทว่าในจริยาปิฎกนั้น กล่าวไว้

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

ในนิทานคาถานี้เองที่กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีในระดับปรมัตถ์ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญ และกล่าวถึงเนื้อหาของ “บารมี 30 ทศ” ไว้อย่างละเอียด กล่าวคือ การสละอวัยวะ เรียกว่า “บารมี” การสละสิ่งของภายนอก เรียกว่า “อุปปบารมี” และการสละชีวิต เรียกว่า “ปรมัตถบารมี”⁷ โดยเนื้อหาในส่วนนี้ เมื่อเทียบกับการอธิบายในอรรถกถาฉบับอื่น มีเฉพาะในส่วนของ “ปรมัตถบารมี” เท่านั้นที่ตรงกัน⁸

คัมภีร์ที่กล่าวถึง “บารมี 30 ทศ” (รูปแบบที่ 3) ยกเว้นในขุททกนิกาย อปทาน ที่ปรากฏเพียงแห่งเดียว⁹ นอกเหนือจากนั้น ล้วนปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาทั้งสิ้นและมีเป็นจำนวนมาก

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

เพียง 7 บารมี (ทาน ศีล เนกขัมมะ สัจจะ อริยฐาน เมตตา อุเบกขา) เท่านั้น ไม่มีส่วนของปัญญา วิริยะ และขันติ นอกจากนี้ในส่วนของ “ปรมัตถบารมี” ก็ไม่ได้กล่าวไว้สำหรับความสัมพันธ์ของ “นิทานกถา” กับ “อรรถชาดก” “พุทธวงศ์” “จரியปิฎก” รวมถึงคัมภีร์อรรถกถา ได้กล่าวไว้โดยละเอียดใน Katsumoto (2002: 119-136)

- 7 aṅgapariccāgo pāramiyo nāma bāhirabhāṇḍapariccāgo upapāramiyo nāma jīvitapariccāgo paramatthapāramiyo nāma 'ti (JA I: 25) เนื้อหาในส่วนนี้ของฉบับไทยและพม่า กล่าวว่า การสละสิ่งของภายนอก ชื่อว่า “บารมี” (bāhirabhāṇḍapariccāgo pāramiyo nāma) การสละอวัยวะ ชื่อว่า “อุปปบารมี” (aṅgapariccāgo upapāramiyo nāma) (ผู้แปลและเรียบเรียง)
- 8 ในคัมภีร์อรรถกถาพุทธวงศ์ (BvA: 59) ได้กล่าวไว้ 3 ระดับเช่นเดียวกัน แต่ในอรรถกถาพุทธวงศ์อีกแห่งหนึ่ง (BvA: 113) อรรถกถาจரியปิฎก (CpA: 321) และอรรถกถาอปทาน (ApA: 28) ได้กล่าวว่า การสละสิ่งของภายนอก ชื่อว่า “บารมี” การสละอวัยวะ ชื่อว่า “อุปปบารมี” ซึ่งในอรรถกถาที่รจนาโดยพระพุทธโฆสะนั้น ไม่ได้มีการอธิบายถึงในส่วนนี้
- 9 เนื้อหาในส่วนนี้ สันนิษฐานว่าได้มีการเพิ่มเติมเข้าไปในยุคหลัง

“บารมี” ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและวิมุตติมรรค

เป็นที่ทราบกันเป็นอย่างดีว่า พระอรรถกถาจารย์คนสำคัญ คือ พระพุทธโฆสะ ก่อนที่จะรจนาอรรถกถาพระวินัยปิฎกและอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก 4 นิกาย¹⁰ ได้รจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรค (*Visuddhimagga*) ขึ้นมาก่อน ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทฝ่าย “มหาวินาย” เอาไว้ โดยมีคัมภีร์อรรถกถาชั้นเก่า (โบราณอรรถกถา) ที่ถูกบันทึกด้วยภาษาสิงหล และคัมภีร์วิมุตติมรรค (*Vimuttimagga*) เป็นต้นแบบ¹¹ สำหรับวิมุตติมรรคนี้เป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทของฝ่าย

10 อรรถกถา 4 นิกาย ได้แก่ อรรถกถาที่สนิกาย ชื่อ สุมังคลวิลาสินี (*Sumaṅgalavilāsinī*) อรรถกถามัชฌิมนิกาย ชื่อ ปปัญจสุทนี (*Papañcasūdanī*) อรรถกถาสังยุตตนิคาย ชื่อ สารัตถปกาสินี (*Sāratthapakāsinī*) อรรถกถาอังคุตตรนิคาย ชื่อ มโนรธปุรณี (*Manorathapūraṇī*) ซึ่งพระพุทธโฆสะได้แปลและเรียบเรียงอรรถกถาภาษาสิงหลขึ้นเป็นอรรถกถาภาษาบาลีฉบับดังกล่าว โดยอธิบายความให้มีติดสอดคล้องกับประเด็นของพระเถระฝ่ายมหาวินาย และอรรถกถาบาลีฉบับนี้ได้เผยแพร่มายังพม่า ไทย ลาว กัมพูชา สืบทอดถึงปัจจุบัน ส่งผลต่อการตีความและอธิบายคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาทกระแสหลักในปัจจุบัน (ผู้แปลและเรียบเรียง)

11 คัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสะได้รจนาขึ้นโดยอาศัยคัมภีร์อรรถกถาชั้นเก่าที่ถูกบันทึกด้วยภาษาสิงหล รวมถึงคัมภีร์วิมุตติมรรค เมื่อผลงานเป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์ลังกาฝ่ายมหาวินายแล้ว จากนั้นท่านจึงได้รับมอบหมายให้แปลและเรียบเรียงคัมภีร์อรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี (Mori 1984: 92-104, Baba 2008: 14-15)

“อภัยคีรี”¹² ที่กล่าวกันว่า มีแนวคิดของพระพุทธศาสนาฝ่าย “มหายาน” อยู่ กำเนิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 8 (คริสต์ศตวรรษที่ 3)¹³ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าต้นฉบับเดิมนั้นไม่ปรากฏ คงเหลือแต่เพียงฉบับแปลภาษาจีนโบราณ (T1648 解脱道論 T32: 399-461) เท่านั้น

ในคัมภีร์วิมุตติมรรค ได้กล่าวถึงเรื่องของ “บารมี” เอาไว้ 2 ลักษณะ ได้แก่

A. ที่ปรากฏใน Kamma-dvāra: Anussatiyo 行門品六念 (T32: 427) ได้กล่าวถึงนิทานกถาในอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งมีคำว่า 施 (ทาน) 戒 (ศีล) 出 (เนกขัมมะ) 忍 (ขันติ) 諦 (สัจจะ) 受持 (อธิษฐาน) 慈 (เมตตา) 捨 (อุเบกขา) 精進 (วิริยะ) 智慧 (ปัญญา) ปรากฏอยู่ แม้ในที่นี้จะไม่มีคำว่า 波羅蜜 (บารมี) ก็ตาม แต่เป็นการกล่าวถึงเรื่อง “บารมี 10 ทศ” อย่างแน่นอน

B. ที่ปรากฏใน Kamma-dvāra: Appamaññikā 行門品四無量 (T32: 436-437) ได้มีเนื้อความกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมี ทั้ง 10 ทศของพระโพธิสัตว์ให้บริบูรณ์ ในที่นี้มีคำว่า 檀 (ทาน) 戒 (ศีล) 出 (เนกขัมมะ) 般若 (ปัญญา) 精進 (วิริยะ) 忍辱 (ขันติ) 実諦 (สัจจะ) 受持 (อธิษฐาน) 慈 (เมตตา) 捨 (อุเบกขา) ปรากฏอยู่ในที่นั้นนอกจากจะมีคำว่า +波羅蜜 (บารมี 10 ทศ) แล้ว รูปศัพท์เดิมของแต่ละบารมีดังกล่าว ยังอาจกล่าวได้ว่า ตรงกับรูปศัพท์ที่ปรากฏใน “พุทธวงศ์” อีกด้วย

เมื่อนำเนื้อหาในส่วน A และ B ดังกล่าว มาเปรียบเทียบกับเนื้อหาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแล้วพบว่า เนื้อหาในส่วน A ตรงกับเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์ตั้งความปรารถนาต่อเบื้องพระพักตร์ของพระที่บังกรรสัมมา-

12 คัมภีร์วิมุตติมรรคนี้ได้ถูกรจนาขึ้นโดยพระอุปติสสะ (Upatissa) เป็นคัมภีร์ของคณะสงฆ์ลังกาฝ่ายอภัยคีรี ซึ่งมีมาก่อนคัมภีร์วิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆสะราว 200-300 ปี (Bapat 1937: liii, Hayashima 2001: 123)

13 ในเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคัมภีร์วิมุตติมรรคและวิสุทธิมรรคนั้นสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ใน Mizuno (1996: 143-170)

สัมพุทธเจ้า จากนั้นจึงได้กล่าวถึงปฏิปทาในการบำเพ็ญ “บารมี 30 ทศ” (samatimsapārami-) ให้บริบูรณ์ สำหรับเนื้อหาในส่วน B ตรงกับเนื้อความที่กล่าวถึง “เมตตา” ในอัปมัณฺญา 4 แต่ในที่นี้ไม่ปรากฏคำว่า “บารมี 10 ทศ” มีเพียงคำว่า “บารมีทั้งหลาย” (pāramiyo) เท่านั้น

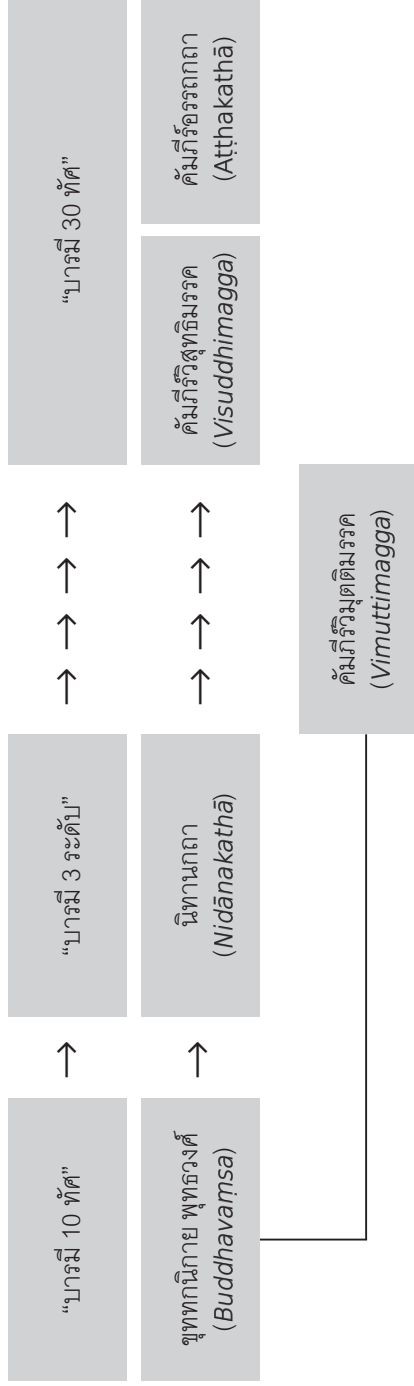
กล่าวคือ พระพุทธโฆสะได้ทราบถึง “บารมี 10 ทศ” ที่มีในคัมภีร์วิมุตติมรรค แต่ได้เลือกที่จะกล่าวและมุ่งเน้นถึง “บารมี 30 ทศ” ส่วนว่าเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น มีหลักฐานในเรื่องดังกล่าวนี้ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาชั้นเก่าหรือไม่ อย่างไรนั้น เนื่องจากเราไม่มีคัมภีร์ดังกล่าวสืบทอดมาถึงปัจจุบัน จึงไม่อาจทราบคำตอบที่ชัดเจนได้

บทสรุป

จากการศึกษาเรื่อง “บารมี 10 ทศ” ในคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎกและ “บารมี 30 ทศ” ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาทฝ่าย “มหาวินัย” โดยเปรียบเทียบกับคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทฝ่าย “อภัยคีรี” นำไปสู่บทสรุป ดังนี้

ในเรื่อง “บารมี 10 ทศ” ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีปรากฏครั้งแรกในขุททกนิกาย “พุทธวงศ์” และต่อมาได้วิวัฒนาการจาก “บารมี 10 ทศ” ไปสู่ “บารมี 30 ทศ” โดยสันนิษฐานว่าได้อาศัย “นิทานกถา” ทำหน้าที่เป็นจุดเชื่อมต่อ ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ฝ่าย “มหาวินัย” ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10 (คริสต์ศตวรรษที่ 5) เป็นต้นมานั้น ต่างก็กล่าวถึง “บารมี 30 ทศ” ซึ่งมุ่งเน้นถึงบารมีธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในเรื่องของ “ปรมัตถบารมี” และในขณะเดียวกันยังเป็นการแบ่งระดับความยากง่ายในเรื่องการบำเพ็ญบารมีอีกด้วย

วิวัฒนาการจาก “บารมี 10 ทศ” ไปสู่ “บารมี 30 ทศ”¹⁴

** การแปลและเรียบเรียงบทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลงานวิจัยในฐานะนักวิจัยพิเศษ ศูนย์วิจัย
Research Center for World Buddhist Cultures, Ryukoku University 龍谷大学世界仏教文化研究セ
ンタ – ประเทศญี่ปุ่น โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก Higashio Mech Co., Ltd. 東尾メック株式会社
ประเทศญี่ปุ่น

14 ผู้แปลและเรียบเรียงได้อาศัยเนื่อความในงานวิจัยของผู้เขียน มาสร้างเป็นแผนภาพแสดงวิวัฒนาการดังกล่าว

อักษรย่อและบรรณานุกรม

- AA *Āṅguttaranikāya Commentary (Manorathapūranī)*, M. Walleser (ed.), vol.I, London: PTS, 1924, rep. London: PTS, 1973; M. Walleser and H. Kopp (ed.), vol.II, London: PTS, 1930, rep. London: PTS, 1968; H. Copp (ed.), vol.III-V, London: PTS, 1936-1957, rep. London: PTS, 1966-1977.
- Ap *Apadāna*, M. E. Lilley (ed.), vol.I-II, London: PTS, 1925-1927, rep. (as one vol.) London: PTS, 2000.
- ApA *Apadāna Commentary (Visuddhajanavilāsinī)*, C. E. Godakumbura (ed.), London: PTS, 1954.
- Bv *Buddhavaṃsa and Cariyāpiṭaka*, N. A. Jayawickrama (ed.), London: PTS, 1974, rep. London: PTS, 1995.
- BvA *Buddhavaṃsa Commentary*, I. B. Horner (ed.), London: PTS, 1946, rep. London: PTS, 1978.
- CpA *Cariyāpiṭaka Commentary (Paramatthadīpanī)*, D. L. Barua (ed.), H. Kopp. (rev.), London: PTS, 1939, rep. London: PTS, 1979.
- DA *Dīghanikāya Commentary (Sumaṅgalavilāsinī)*, T. W. Rhys Davids and J. Estlin Carpenter (ed.), vol.I, London: PTS, 1929, rep. London: PTS, 1968; W. Stede (ed.), vol.II-III, London: PTS, 1931-1932, rep. London: PTS, 1970-71.

- DhpA *Dhammapada Commentary*, H. C. Norman (ed.), vol.I-IV, London: PTS, 1909-1914.
- ItA *Itivuttaka Commentary (Paramatthadīpanī)*, M. M. Bose (ed.), London: PTS, 1977.
- JA *Jātaka with Commentary*, V. Fausböll (ed.), vol.I-VI, London: PTS, 1877-1896, rep. Oxford: PTS, 1990-1991.
- KhpaA *Khuddakapāṭha with Commentary (Paramatthajotikā)*, H. Smith (ed.), London: PTS, 1915, rep. London: PTS, 1978.
- MA *Majjhimanikāya Commentary (Papañcasūdanī)*, J. H. Woods and D. Kosambi (ed.), vol.I-II, London: PTS, 1922-1928, rep. London: PTS, 1979-1983; I. B. Horner (ed.), vol.III-V, London: PTS, 1933-1938.
- NdA *Niddesa Commentary (Saddhammapajjotikā)*, Ven. A. P. Buddhadatta (ed.), vol.I-III, London: PTS, 1939-1940.
- PṭsaA *Paṭisambhidāmagga Commentary (Saddhammapakkāsinī)*, C. V. Joshi (ed.), vol.I-III, London: PTS, 1933-1947.
- SA *Samyuttanikāya Commentary (Sāratthappakāsinī)*, F. L. Woodward (ed.), PTS, vol.I-III, London: PTS, 1929-1937, rep. London: PTS, 1977.
- SnA *Suttanipāṭa Commentary (Paramatthajotikā II)*, Helmer Smith (ed.), vol.I-III, London: PTS, 1916-1918, rep. London: PTS, 1977-1989.
- T *Taishō-shinshū-daizōkyō* 大正新脩大藏經, Tokyo: Daizōshuppansha, 1924-1934.

- ThagA *Theragāthā Commentary (Paramatthadīpanī)*,
F. L. Woodward (ed.), vol.I-III, London: PTS, 1940-1959.
- ThīgA *Therīgāthā Commentary (Paramatthadīpanī VI)*,
P. William (ed.), London: PTS, 1893.
- UdA *Udāna Commentary (Paramatthadīpanī)*, F. L.
Woodward (ed.), London: PTS, 1926. rep. London:
PTS, 1977.
- VA *Vinayapiṭaka Commentary (Samantapāsādikā)*,
J. Takakusu and M. Nagai (ed.), vol.I-VII, London: PTS,
1924-1947, rep. London: PTS, 1966-1982.
- Vis *Visuddhimagga of Buddhaghosācariya*, H. C. Warren
(ed.), Dharmananda Kosambi (rev.), Harvard Oriental
Series, Cambridge/Mass. :Harvard University Press,
1950, rep. Delhi, 1989.

BABA, Norihisa (馬場紀寿).

- 2008 *Jōzabu-bukkyō-no-shisō-keisei: Budda-kara-
buddagōsa-e* 上座部仏教の思想形成: ブツダからブツダゴースヘ
(รูปแบบแนวคิดพระพุทธศาสนาเถรวาท: จากยุคพุทธกาล
ถึงยุคพระพุทธโฆสะ). Tokyo: Shunjusha.

BAPAT, P.V.

- 1973 *Vimuttimagga and Visuddhimagga: A Comparative
Study*. Poona: P.V. Bapat.

FURUYAMA, Kenichi (古山健一).

- 1997 "Pāri-jupparamitsu-ni-tsuite パーリ十波羅蜜について (บารมี 10 ทศในคัมภีร์บาลี)." *Komazawa-daigaku-daigakuin-bukkyōgaku-kenkyūkai-nenpō* 駒澤大学大学院仏教学研究會年報 30: 81-103.

HAYASHIMA, Kyōshō (早島鏡正).

- 2001 "Shōjōdōron 清淨道論 (คัมภีร์วิสุทธิมรรค)." *Butten-kaidai-jiten* 仏典解題事典 (สารานุกรมอธิบายคัมภีร์พระพุทธศาสนา). Tokyo: Shunjusha. (first printed. 1966): 122-123.

KATSUMOTO, Karen (勝本華蓮).

- 2002 "Sabutsu-no-ketsui: Pāri-bunken-ni-okeru-abhinīhāra 作仏の決意: パーリ文献における abhinīhāra (การตัดสินใจของพระโพธิสัตว์: "อภินิหาร" ในคัมภีร์บาลี)." *Indo-tetsugaku-bukkyōgaku* 印度哲学仏教学 17: 119-136.

MAYEDA, Sengaku (前田專學).

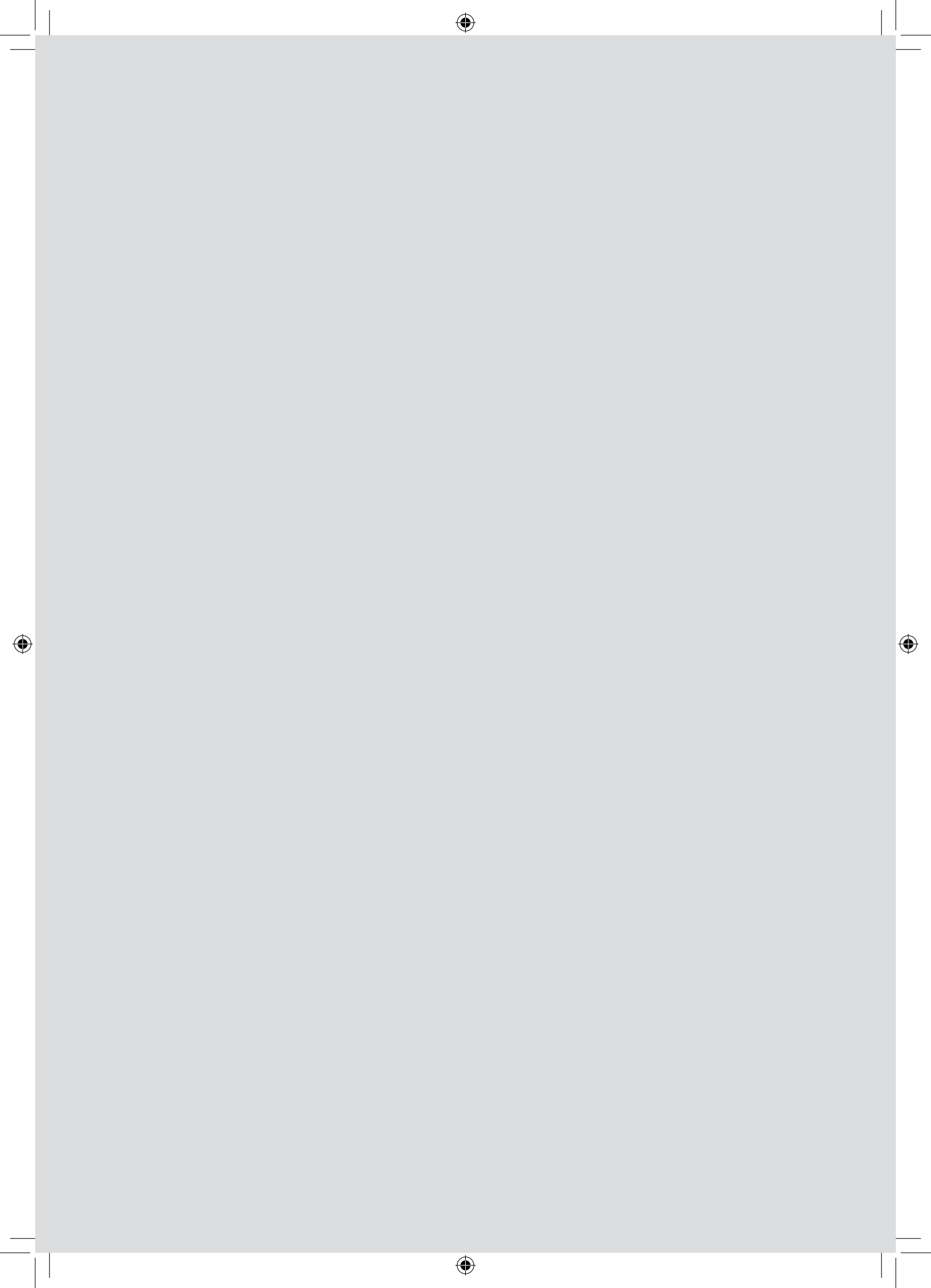
- 2001 "Agonkyō 阿含經 (คัมภีร์พระสูตรต้นปฎัก)." *Butten-kaidai-jiten* 仏典解題事典 (สารานุกรมอธิบายคัมภีร์พระพุทธศาสนา). Tokyo: Shunjusha. (first printed. 1966): 60-62.

MORI, Sodō (森祖道).

1984   *Pāri-bukkyō-chūshaku-bunken-no-kenkyū* パーリ仏教
註釈文献の研究 (งานวิจัยคัมภีร์อรรถกถาในพระพุทธศาสนา
สายบาลี). Tokyo: Sankibo-busshorin.

SKILLING, Peter.

1993   "A Citation from the *Buddhavaṃsa of the Abhayagiri
School," *Journal of the Pali Text Society* 18: 165-175.

**Samayabhedoparacanacakra:
คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (3)**

**An Annotated Translation of the
Samayabhedoparacanacakra into Thai (3)**

เมธี พิทักษ์ธีระธรรม

Samayabhedoparacanacakra: คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (3)

เมธี พิทักษ์ธีระธรรม

บทคัดย่อ

คัมภีร์ **สมยเภทโทปรจนจักร** รจนาโดยพระวสุมิตรผู้เป็นพระเถระของนิกายสรวาสติวาทในปัจจุบันไม่พบต้นฉบับภาษาสันสกฤตหลงเหลือเพียงสำนวนแปลทิเบต 1 สำนวน และสำนวนแปลจีนอีก 3 สำนวน เนื้อหาในคัมภีร์จะกล่าวถึง ปิพุทธปรินิพพาน มูลเหตุแห่งการแตกนิกาย มติธรรมของนิกายต่างๆ คัมภีร์นี้มักจะถูกอ้างเสมอเมื่อมีการอธิบายถึงประเด็นดังกล่าวข้างต้น หากมีการอ้างอิงคัมภีร์ **ทีปวังสะ** คัมภีร์ **กถาวัตถุ** ที่เป็นคัมภีร์ตัวแทนของเถรวาทฝ่ายทักษิณนิกายเมื่อใด คัมภีร์ **สมยเภทโทปรจนจักร** ก็เป็นคัมภีร์ตัวแทนของหินยานฝ่ายอุตตรนิกายเสมอ

เนื่องจากแวดวงวิชาการพุทธศาสตร์ในประเทศไทย ยังขาดงานแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่อยู่ในชั้นปฐมภูมิจากภาษาโบราณต่างๆ ผู้เขียนจึงเล็งเห็นความสำคัญในการแปลคัมภีร์ **สมยเภทโทปรจนจักร** จากพากย์ทิเบต เป็นภาษาไทยและแสดงเชิงอรรถวิเคราะห์ประกอบพร้อมเปรียบเทียบกับพากย์จีนอีก 3 สำนวน

บทความฉบับนี้เป็นคำแปลและเชิงอรรถวิเคราะห์ต่อจากตอนที่
แล้ว โดยยังเป็นหัวข้อธรรมของกัณฺหาสมมาสังคีกะ มีรายละเอียดดังนี้

2.1.1.4 หัวข้อธรรมอื่นของนิกาย มหาasanghikakāya เอกุญฺยาวหาริกะ
โลโกตตรวาทิน และกุกกุฏิกะ

2.1.2 หลักธรรมของนิกายพหุสสุตียะ

2.1.3 หลักธรรมของนิกายปรัญญูปติวาท

นอกจากนั้นได้เพิ่มเติมหลักธรรมของนิกายปุรวุสโสละ นิกาย
อปรุสโสละซึ่งไม่มีในต้นฉบับสำนวนทิเบต แต่มีในสำนวนแปลจีน
ทุกสำนวน โดยดึงข้อมูลส่วนดังกล่าวมาจากคัมภีร์อรรถาธิบายของ
พระวินิตเทวะในพากย์ทิเบต และได้แนบต้นฉบับปฐมภูมิสำนวนทิเบต
เทียบเคียงกับสำนวนแปลจีนทุกสำนวนในภาคผนวก พร้อมทั้งชำระคัมภีร์
ทุกพากย์โดยแบ่งหัวข้อตามคำแปลไทย เพื่อให้สอบทานได้สะดวกยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : สมยเภทปรจนจกัร นิกายมหาasanghikakāya กัณฺหาสมมาสังคีกะ
มหาasanghikakāya

An Annotated Translation of the *Samayabhedoparacanacakra* into Thai (3)

Maythee PITAKTEERADHAM

Abstract

The *Samayabhedoparacanacakra*, composed by the *Sarvāstivādin* elder *Vasumitra*, exists today in three Chinese and one Tibetan translation.

This text reports important traditions on the date of the Buddha's Parinirvāṇa, the date of the first schism and its causes, the different Buddhist sects and their doctrinal principles. If the *Dīpavaṃsa* and *Kathāvatthu-aṭṭhakathā* represent the historical tradition of Southern Buddhism, the *Samayabhedoparacanacakra*, certainly, represents a similar tradition within Northern Buddhism.

Buddhist Studies in Thailand lacks primary sources preserved in Tibetan, Chinese and Sanskrit translation. The present article is the third part of a Thai translation of the *Samayabhedoparacanacakra*, based primarily on the Tibetan

version but also in conjunction with a careful comparison of the three Chinese translations.

Annotated footnotes are included to help readers understand the text.

In this paper, I translate as follow:

2.1.1.4 the differentiated doctrines of the four sects'

Mahāsāṃghika

2.1.2 the doctrin of *Bahuśrutīya*

2.1.3 the doctrin of *Prajñaptivāda*

Moreover, I add the doctrins of *Pūrvaśaila* and *Aparaśaila*, not shown in the Tibetan translation but visible in the three Chinese translations, taken from the Tibetan version's commentary of *Vinītadeva*. The final part is a critical edition of Tibetan, Chinese translations' *Samayabhedoparacanacakra* included in the Appendix.

Keywords : *Samayabhedoparacanacakra*, *Mahāsāṃghika*,
Mahāsāṃghika's sects

1. บทนำ

สมยเภทโพรจนจักร (Samayabhedoparacanacakra จะเรียกเป็นคำย่อว่า SBh)¹ เป็นคัมภีร์ ที่รจนาโดย พระวสุมิตร มีเนื้อหาเกี่ยวกับมูลเหตุแห่งการแตกนิกายและมติธรรมของนิกายต่างๆ ซึ่งนักวิชาการได้นำมาเป็นบรรทัดฐานอ้างอิงสำหรับการศึกษาเพื่อให้ได้ทราบข้อมูลในประเด็นต่างๆ อาทิ

ก. ปิพุทธปรินิพพาน

ข. มูลเหตุแห่งการแตกนิกาย และการแตกกิ่งนิกาย

ค. มติธรรมในนิกายนั้นๆ

แต่ในปัจจุบันการศึกษาค้นคว้าประเด็นต่างๆ ข้างต้นของคัมภีร์นี้ในประเทศไทยมีไม่มากนัก เนื่องจากยังไม่มีคำแปลไทย ดังนั้นเพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาพุทธศาสตร์ในรุ่นต่อไป ผู้เขียนจึงสนใจที่จะแปลคัมภีร์ SBh เป็นภาษาไทย โดยใช้ข้อมูลปฐมภูมิทั้งหลาย ดังนี้

พากย์ทิเบตที่ใช้เป็นฉบับหลัก

1. TERAMOTO, Enga., and Tomotsugu HIRAMATSU (寺本婉雅, 平松友嗣).

1974 *Zōkanwasanyakutaikō: Ibushūrinron* 藏漢和三譯對校:

異部宗輪論. Tokyo: Kokushokankōkai². (จะเรียกเป็นคำย่อว่า Ter)

- 1 อาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะได้เรียกชื่อคัมภีร์นี้ว่า **เภทธรรมมติจักรศาสตร์** ซึ่งผู้เขียนสันนิษฐานว่า แปลตามชื่อคัมภีร์ 異部宗輪論 (*Yi bu zong lun lun*) ที่เป็นสำนวนแปลจีนของพระเสวียนจั้ง (พระถังซำจั๋ง). ดูเพิ่มเติม เสถียร (2544:110) (2543: 133, 229), สิริวัฒน์ (2545: 68).
- 2 สำหรับฉบับของ Teramoto ทำการชำระจากต้นฉบับภาษาทิเบตฉบับปักกิ่ง (Peking=Qianlong จะเรียกเป็นคำย่อว่า P) และแปลเป็นภาษาญี่ปุ่น

พากย์ทิเบตที่ใช้ร่วมวิเคราะห์

2. ฉบับ Peking (จะเรียกเป็นคำย่อว่า P)
no. 5639, 'dul ba, u 168b⁷-176b⁸ (P127:249d⁷-252e⁸)
3. ฉบับ Derge (จะเรียกเป็นคำย่อว่า D)
no. 4138, 'dul ba, su 141a5-147a (D45: 403a⁵-404f²)

พากย์จีนที่ใช้ร่วมวิเคราะห์

4. X หมายถึง คัมภีร์ 異部宗輪論 (*Yi bu zong lun lun*) T49: 15a⁴-17a¹⁰ (no.2031) พระเสวียนจั้งแปล (玄奘)
5. Pm หมายถึง คัมภีร์ 部執異論 (*Bu zhi yi lun*) T49: 20a⁴-22c²² (no.2033) พระปรมารถแปล (真諦)
6. A หมายถึง คัมภีร์ 十八部論 (*Shiba bu lun*) T49: 17b¹⁵-19c²⁸ (no.2032) เป็นสำนวนแปลจีนที่ยังไม่สามารถระบุผู้แปลได้³

พร้อมกับนำสำนวนแปลจีนทั้ง 3 สำนวนมาเทียบแบบประโยคต่อประโยค ยิ่งไปกว่านั้น ยังได้ชำระคัมภีร์อรรถาธิบายคัมภีร์ SBh ต้นฉบับภาษาทิเบต อีก 2 คัมภีร์ คือ คัมภีร์ *Nikāyabhedā-vibhaṅgavyākhyāna* รจนาโดยท่าน ภวยะ (Bhavya) และคัมภีร์ *Samayabhedoparacanacakrasyanikāyabhedopadarśana-nāma-saṃgraha* รจนาโดยท่านวินิตเทวะ (Vinīṭadeva) พร้อมทั้งแปลเป็นภาษาไทย

คัมภีร์ข้างต้นที่รจนาโดยท่านวินิตเทวะ แม้ในกระทั่งพากย์ทิเบตเองมีการเรียกชื่อแตกต่างกันออกไป Lomotte (1988: 545) เรียกชื่อคัมภีร์นี้ว่า *Samayabhedoparacanacakranikāyabhedopadarśana-saṃgraha* แต่ Tsukamoto (1980: 429) เรียกชื่อคัมภีร์ตามพากย์ทิเบตฉบับ P คือ *Samayabhedoparacanacakre nikāyabhedopadeśanasamgraha* ดูประเด็นที่ยังไม่สามารถระบุผู้แปลคัมภีร์นี้ได้ ใน เมธี พิทักษ์ธีระธรรม (2559ก: 72-78) หัวข้อที่ 2. คัมภีร์ SBh

ผู้เขียนแปลจากต้นฉบับพากย์ทิเบตเป็นหลัก และนำสำนวนแปล
 จินมาประกอบการพิจารณา พร้อมทั้งใส่เชิงอรรถวิเคราะห์ เพื่อให้มี
 การพัฒนาต่อยอดจากงานชิ้นนี้ อีกทั้งยังเป็นการเปิดทางและกระตุ้น
 ให้มีการศึกษา ค้นคว้าเปรียบเทียบคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิสายจารีตต่างๆ
 ให้มากยิ่งขึ้น

ในบทความนี้ ผู้เขียนจะแปลและวิเคราะห์ต่อบทความตอน
 ก่อนหน้านี้ คือ Samayabhedoparacanacakra: คำแปลพร้อมเชิงอรรถ
 วิเคราะห์ (2) ซึ่งตีพิมพ์ลงในวารสารธรรมธाराปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 3)

ข้อตกลงเบื้องต้นเกี่ยวกับการใช้เครื่องหมายสัญลักษณ์ต่างๆ
 ในการแปล

- [ ] ใช้ในกรณีเสริมความ โดยตัวผู้เขียนเอง ไม่มีประโยคหรือ
 คำศัพท์อยู่ในต้นฉบับ
- * ใช้ในกรณีที่สันนิษฐานว่า คำศัพท์ที่เบตนี้ตรงกับคำศัพท์
 สันสกฤตคำใด

2. คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์

[2.1.1.4 หัวข้อธรรมอื่น (antarasamaya*) ของนิกายมหาasang
 ชิกะ, เอกุยาวหาริกะ, โลโกตตรวาทะ, กุกกุฏิกะ]

หัวข้อธรรมอื่น [ของนิกายทั้ง 4] นั้น มีดังต่อไปนี้⁴

4 X: 此四部末宗異義者; Pm: 執義異者。大衆部執義異餘三**部; A: 中間見者。
 Teramoto อ่านต้นฉบับสำนวนแปล Pm ไม่เหมือนกับที่ปรากฏใน
 พระไตรปิฎกฉบับไทโชชินชู (ขอใช้เป็นคำย่อว่า T) กล่าวคือ Teramoto
 อ่านว่า 大衆部執義異餘之**部 โดยเปลี่ยนอักษร 三 (สาม) เป็น 之

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

[1] พิจารณา [อริย] สัจทั้งหลายตามการปรากฏขึ้นนั้นๆ

[2] มี [ธรรม] บางอย่างเกิดขึ้นโดยตัวเอง, มี [ธรรม] บางอย่างเกิดขึ้นโดยสิ่งอื่น, มี [ธรรม] บางอย่างเกิดขึ้นจากทั้งตัวเองและสิ่งอื่น, มี [ธรรม] บางอย่างเกิดขึ้นจากปัจจัย⁵

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

(ของ) หากเราแปลสำนวน Pm ของ T เป็นภาษาไทยจะแปลได้ดังนี้
“ในหัวข้อธรรมอื่น (อันตรสมยะ) มหาสงฆิกะมีหัวข้อธรรมอื่น
[ที่แตกต่างจากนิกาย] ที่เหลือ 3 นิกาย”

- 5 X: 縁生; Pm: 因縁生; A: 因縁起; Ter: རྒྱ་ཅིང་འཕྱེ་བར་འབྱུང་བའ་རྒྱུ་མཛད; Ter_แปล:
縁起 (*pratīyasamutpāda*) 所作 (*krta*) なり.

ศัพท์คำว่า རྒྱ་ཅིང་འཕྱེ་བར་འབྱུང་བ ຈະตรงกับศัพท์ของภาษาสันสกฤต
อยู่ 2 คำคือ *pratīyasamutpāda* และ *pratīyasamutpanna* หากพิจารณา
สำนวนแปลจีนทั้ง 3 สำนวน โดยเฉพาะสำนวนแปล Pm ที่เลือกใช้ศัพท์
คำว่า 因縁生 ซึ่งคล้ายกับแปลมาจากคำว่า *pratīyasamutpanna* ดังนั้น
เพื่อให้เกิดความกระจ่าง จึงตรวจสอบคำแปลนี้จากสำนวนแปล Pm ใน
คัมภีร์อื่น (นอกจากคัมภีร์ SBh แล้ว พระปรมาจารย์ยังมีแปลคัมภีร์อื่นๆ อีก)
โดยตรวจสอบจากคัมภีร์อภิธรรมโกศภาษยะ พบว่า คำว่า 因縁生 หรือ 縁生
แปลมาจากศัพท์สันสกฤตคือ *pratīyasamutpanna* แต่ในขณะเดียวกัน
คำว่า 縁生 จะตรงกับศัพท์คำว่า *pratīyasamutpāda* ฉะนั้นคำว่า
因縁生 ที่แปลโดยท่านปรมาจารย์ มีแนวโน้มว่า เป็นคำแปลที่มาจาก
ศัพท์คำว่า *pratīyasamutpanna*

ต่อมา ได้ตรวจสอบสำนวนแปล X (นอกจากคัมภีร์ SBh แล้ว
พระเสวียนจั่งยังมีแปลคัมภีร์อื่นๆ อีก) โดยตรวจสอบจากคัมภีร์อภิธรรม
โกศภาษยะ เช่นเดียวกัน พบว่า คำว่า 縁生 แปลมาจากศัพท์สันสกฤตคือ

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

[3] ในหนึ่งขณะเวลา จิต 2 ดวง [เกิดขึ้น] พร้อมกัน

[4] กิเลสและมรรค [เกิดขึ้น] พร้อมกัน⁶

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

pratītyasamutpanna ส่วนคำว่า 緣起 แปลมาจากศัพท์คำว่า *pratītyasamutpāda* ด้วยเหตุนี้ จากหลักฐานที่กล่าวมาข้างต้น ผู้เขียนสันนิษฐานว่า คำว่า *pratītyasamutpanna* ในที่นี้ ตรงกับคำศัพท์สันสกฤตว่า *pratītyasamutpanna* ไม่ใช่ *pratītyasamutpāda* อย่างที่ Teramoto ได้แปลไว้ข้างต้น (緣起 (*pratītyasamutpāda*) 所作 (*kṛta*) なり)

- 6 X: 道與煩惱容俱現前; Pm: 道與煩惱並起; A: 道即煩惱. สำนวนแปล A มีความแตกต่างจากสำนวนอื่นๆ กล่าวคือ 道即煩惱 แปลว่า “มรรคคือกิเลส” สำนวนอื่นแปลไปในทิศทางที่ว่า “มรรคและกิเลสเกิดขึ้นพร้อมกัน” จึงเกิดเป็นคำถามว่าเพราะเหตุใด สำนวนแปล A ถึงได้แปลแตกต่างเช่นนั้น

ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ผู้แปลสำนวน A เห็นคำศัพท์ในต้นฉบับคัมภีร์ SBh เป็นคำว่า *va* ในที่นี้หมายถึงเอาว่าเป็นคำเดียวกับคำว่า *eva* โดยแปลว่า “คือ” แต่สำนวนแปลจีนอื่นจะแปลว่า 與 ซึ่งอาจตรงกับคำว่า *vā, ca* ที่แปลว่า และในกรณีข้างต้น หากพิจารณาด้านอักษรของศัพท์คำว่า *va, ca, vā* ที่ใช้ในต้นฉบับของสำนวนแปลจีน A คงจะมีความคล้ายคลึงกัน จนสำนวนแปลจีน A แปลออกมาอย่างที่เห็นดังกล่าว แม้กระทั่งอักษรโบราณอื่นที่เป็นลายมือหรือเป็นการจารบันทึกในคัมภีร์ก็มีความสับสนอยู่บ่อยครั้งระหว่างอักษร *v* และ *c*

เมื่อพิจารณาด้านความหมายของคำว่า *va* ในภาษาตระกูลปรากฤตอาทิ บาลี พจนานุกรมบาลี-ญี่ปุ่น โดย Mizuno Kōgen อธิบายไว้ดังนี้ คำว่า *va* บ้างก็ใช้เป็นคำย่อของ *eva* บ้างก็ใช้เป็นคำย่อของ *iva* บ้างก็ใช้แทนคำว่า *vā* หรือแม้แต่ภาษาสันสกฤต ในพจนานุกรมสันสกฤต-

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

อังกฤษ โดย V.S. Apte ก็อธิบายไว้น่าสนใจว่า บางแห่งในคัมภีร์ก็เขียนคำว่า *va* เป็น *vā* ดังนั้นควรตรวจสอบความหมายของคำว่า *vā* ให้กระจ่างอีกครั้ง เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า *vā* ตามคำอธิบายของ **พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ** ข้างต้น สามารถสรุปได้ดังนี้ ① or ② and, as well as, also ③ like, as ④ optionally ⑤ possibility ⑥ indeed, truly ⑦ only

ความหมายดังกล่าวที่สรุปมาจาก **พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ** ข้างต้น ก็คล้ายคลึงกับที่ **พจนานุกรมบาลี-ญี่ปุ่น** กล่าวไว้ เพียงแค่สลับคำค้นเปลี่ยนจากคำว่า *va* เป็น *vā* เท่านั้น กล่าวคือ คำว่า *vā* มีความหมายและไปพ้องความหมายกับคำศัพท์ต่าง ๆ โดยแบ่งกลุ่มได้ดังนี้

- ความหมาย or เป็นความหมายโดยดั้งเดิมของคำว่า *vā*
- ความหมาย and, as well as, also → พ้องความหมายกับคำว่า *ca*
- ความหมาย like, as → พ้องความหมายกับคำว่า *iva*
- ความหมาย indeed, truly, only → พ้องความหมายกับคำว่า *eva*

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น มีแนวโน้มว่า คำว่า 卽 ในสำนวนแปลจีน A เกิดมาจากผู้แปลสำนวนดังกล่าวเห็นคำศัพท์ในต้นฉบับคัมภีร์ SBh (ที่คาดว่าไม่ใช่ภาษาสันสกฤตแบบแผน) เป็นคำว่า *va* โดยหมายเอาว่าเป็นคำเดียวกับคำว่า *eva* ที่มีความหมายว่า อวธรรณะ ใช้ในกรณีนี้ว่าความหมาย และห้ามความหมายอื่น โดยสำนวนแปลจีน A แปลไว้ว่า 道即煩惱 “มรรคคือกิเลส” ส่วนในสำนวนแปลจีนอื่น (คาดว่าใช้ต้นฉบับเป็นภาษาสันสกฤตแบบแผน) ใช้คำว่า 與 สันนิษฐานว่ามาจากศัพท์คำว่า *ca* หรือ *vā*

อนึ่ง คำว่า *va*, *vā*, ที่มีความหมายพ้องกันเอง หรือมีความหมาย

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

[5] กรรมและวิบาก [เกิดขึ้น] พร้อมกัน⁷

[6] พีชะคืออังกูร

[7] อินทรีมี 6 มหามุตรรูป 4 มีการเปลี่ยนแปลง แต่จิตและเจตสิกไม่มี⁸

[8] เมื่อ จิตเข้าไปอยู่ในกาย จิตที่อยู่ [ในกาย] ก็สามารถรับรู้ได้⁹

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

ไปพ้องกับ *iva, eva* อาจเกี่ยวเนื่องกับกฎเกณฑ์ของฉันทลักษณะเมื่อปรากฏคำเหล่านี้อยู่ในโคลกหรือคาถา

7 X: 業與異熟有俱時轉; Pm: 業與果並起; A: 業想.

สำนวนแปล A แปลว่า 業想 หากพิจารณาความหมายของคำว่า 業想 แต่ละคำศัพท์จะได้ดังนี้ คำว่า 業 หมายถึง กรรม ส่วนคำว่า 想 หมายถึง สัญญา, คิดคำนึงและเมื่อพิจารณาเทียบเคียงกับสำนวนอื่นๆ มีแนวโน้มว่า อักษร 想 เป็นคำผิดที่เกิดจากความคล้ายคลึงกับอักษร 相 ที่มีความหมายว่า ซึ่งกันและกัน, ด้วยกัน, พร้อมกัน

คำว่า วิบาก ในสำนวนแปล X ใช้คำว่า 異熟 ส่วนสำนวนแปล Pm ใช้คำว่า 果 อาจหมายเอาคำว่า ผล หรือในต้นฉบับเป็นคำว่า ผล ก็เป็นไปได้ ซึ่งหากเพิ่มคำนี้ในสำนวนแปล A จะแปลได้ว่า กรรมและผล (หรือใช้คำว่า วิบาก) [เกิดขึ้น] พร้อมกัน (業果相, 業異熟相 แต่คำว่า 業果 อาจแปลได้อีกอย่างว่า ผลของกรรม ก็ได้) ล้อตามสำนวนอื่น ถ้าจะให้ชัดเจนขึ้นก็ควรจะได้คำว่า “與 ที่แปลว่า และ” เข้าไปด้วย (業與果相, 業與異熟相) ดังนั้น หากชำระสำนวนแปล A จะต้องอ่านดังนี้ 業果相, 業異熟相 หรือ 業與果相, 業與異熟相

ดังนั้น นี่ก็เป็นอีกตัวอย่างที่สันนิษฐานว่า เป็นความผิดพลาดของสำนวนแปล A

8 X: 色根大種有轉變義。心心所法無轉變義; Pm: 六根四大轉異。心心法不轉異; A: 諸根四大轉變相續。非心心法.

9 X: 心遍於身。心隨依境。卷舒可得; Pm: 心遍滿身心增長; A: 心滿身中。皆可得.

[นิกายเหล่านี้มีการ] ยึดติดกับ [นัยที่] ต่างกันของ [หัวข้อธรรม] ต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ดังนั้น [หัวข้อธรรม] เหล่านี้ จึงกลายเป็นหัวข้อธรรมที่แตกต่างกัน

[2.1.2 หลักธรรมของนิกายพหุศรุตียะ]

ในลำดับต่อไป คือ หลักธรรมของนิกายพหุศรุตียะ ได้แก่

[1] พระดำรัส 5 ประการของพระตถาคตคือ (1) อนิจจะ (2) ทุกข์ (3) สุนฺญา (4) อนัตตา (5) นิพพานเป็นที่ดับอย่างยิ่ง [ทั้ง 5 ประการนี้] ควรจะกล่าววว่า เป็นมรรคในระดับโลกุตตระ ที่เล่นออกไป¹⁰ [จากโลกียะ]¹¹

[2 พระดำรัส] ที่เหลือเป็นโลกียะ¹²

[3 มีวัตถุ 5 ประการ] ในพระอรหันต์

- (1) ถูกย่วยวนโดยผู้อื่น
- (2) มีความไม่รู้
- (3) มีความงังขา
- (4) สำเร็จ [มรรคผล] โดยผู้อื่น

10 Ter: nairyāṇika; B: niryāṇika.

11 X: 佛五音是出世教。一無常。二苦。三空。四無我。五涅槃寂靜。此五能引出離道故；
Pm: 如來五鳴應說。出世五鳴者。謂無常苦空無我寂靜涅槃。此五鳴是正出道；
A: 佛說五種出世間法。無常苦空無我寂滅涅槃出道。

12 X: 如來餘音是世間教； Pm: 如來餘鳴是世間道； A: 餘者世俗。

สำนวนแปล A จะใกล้เคียงกับพากย์ทิเบต กล่าวคือ ไม่มีคำว่า “คำ” ซึ่งผู้เขียนได้ใส่คำว่า “คำ” เพิ่มเติมลงไป เนื่องจากมีคำว่า “คำ, เสียง” (音, 鳴) ปรากฏในสำนวนแปล X และ Pm ดังนั้น เพื่อสื่อความหมายให้เข้าใจง่ายขึ้น จึงเพิ่มเติมเข้าไป ส่วนคำว่า “ที่เหลือ” ควรจะหมายถึงพุทธพจน์ที่นอกเหนือจากนี้

(5) มรรคจะเกิดพร้อมกับการเปล่ง [คำว่า ทุกข์หนอ
คำสอน] ที่เหลือ [เหมือนกับ] หลักธรรมของนิกายสรวาสติวาท

[2.1.3 หลักธรรมของนิกายปรัชัญปติวาท]

[ที่จะกล่าวต่อไป] นี้เป็นหลักธรรมทั้งหลายของนิกาย
ปรัชัญปติวาท ได้แก่

[1] ทุกข์ไม่ใช่ขันธ¹³

[2] อายตนะ [12] ไม่มีอยู่จริง¹⁴

13 X: 苦非蘊; Pm: 苦非是陰; A: 若說諸陰即非業.

เมื่อพิจารณาสำนวนแปล A เทียบกับสำนวนแปลจีนอื่นๆ พบว่ามีคำแปลที่แตกต่างจากสำนวนอื่นอย่างมาก สันนิษฐานว่า 1) มีการคัดลอกที่ผิดพลาดเกิดขึ้น กล่าวคือ อักษร “若 แปลว่า ถ้า” ควรจะได้รับการแก้ไขเป็น “苦 ที่แปลว่า ทุกข์” 2) ต้นฉบับที่ผู้แปลสำนวน A ใช้ในการแปล มีคำอ่านเช่นนั้นจริง 3) ผู้แปลสำนวน A เข้าใจผิด ทำให้เกิดการแปลที่ผิดพลาด

นอกจากนั้น สำนวนแปล A ได้ใส่คำแปลเพิ่มเติมที่แตกต่างไปจากสำนวนอื่นคือ “กล่าวคือไม่ใช่กรรม (即非業)” ซึ่งผู้เขียนสันนิษฐานว่า 1) ผู้แปลสำนวน A เข้าใจผิดในคำอ่านต้นฉบับ หรือ 2) ต้นฉบับคัมภีร์มีการบันทึกผิดจริง สาเหตุน่าจะมาจากความคล้ายคลึงกันของอักษรคำว่า āyatana ที่ผู้แปลอาจจะอ่านว่า akarmana หรือ akamana หรือ karma na ทำให้มีผลเกี่ยวเนื่องกับประโยคถัดไป จึงแปลคำว่า 諸不成 ตกคำว่า āyatana ไม่เหมือนสำนวนอื่นที่มีคำแปลของคำว่า āyatana เช่น สำนวนแปล X แปลว่า 十二處, สำนวนแปล Pm แปลว่า 一切入 ดูรายละเอียดในหัวข้อธรรมและเชิงอรรถถัดไปประกอบ

14 X: 十二處非真實; Pm: 一切入不成就; A: 諸不成 สำนวนแปล A ไม่มีคำว่า

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

อายตนะ ดังนั้น Teramoto จึงชำระสำนวนแปล A เป็น 諸[處]不成 โดยใส่คำว่า 處 เข้าไป

Teramoto แปลคำว่า མ་རིག་པ་ เป็นภาษาญี่ปุ่นว่า 不正 หมายถึง ไม่ถูกต้อง, ไม่ตรง โดยใส่ในวงเล็บกำกับว่ามาจากภาษาสันสกฤตคำว่า avidyā แต่ในต้นฉบับพากย์ทิเบตที่ชำระโดย Teramoto กลับใช้คำว่า མ་རིག་པ་ ซึ่งในครั้งแรกที่พบ อาจจะคิดว่าเป็นคำผิด เมื่อตรวจสอบจาก **พจนานุกรมทิเบต-อังกฤษ** ฉบับของ Jäschke พบว่า มีคำอธิบายดังนี้ “*rig-pa*” often error for མ་རིག་པ་ *rig-pa*” ซึ่ง Teramoto เองก็ได้อ้างคำอธิบายของ Jäschke โดยเขียนอธิบายไว้ในเชิงอรรถวิเคราะห์ นอกจากนี้ ยังเทียบเคียงกับสำนวนแปลจีน X เพื่อแสดงให้เห็นถึงคำแปลที่ว่า 非真實 ตรงกับคำแปลทิเบตว่า མ་རིག་པ་

จากความเห็นของ Teramoto ข้างต้นก็ยังไม่ชัดเจนว่า เพราะเหตุใด ในคำแปลจึงใส่คำว่า མ་རིག་པ་ ไว้ในวงเล็บ ซึ่งแย้งกับต้นฉบับทิเบตที่ชำระโดย Teramoto กลับใช้คำว่า མ་རིག་པ་ และก็ไม่มีคำอธิบายเชิงอรรถนี้ในการชำระ ทั้ง ๆ ที่สำนวนทิเบตฉบับ Peking ใช้คำว่า མ་རིག་པ་

เมื่อพิจารณาคำแปลของนักแปลท่านอื่น อาทิ Walleser นักวิชาการชาวเยอรมัน แปลว่า ผัสสะ ตามสำนวนแปลทิเบตฉบับ Peking ที่ใช้คำว่า མ་རིག་པ་ ส่วน Vassilief แปลมาจากคำว่า མ་རིག་པ་ จากข้อมูลข้างต้น หากแปลตามต้นฉบับที่ใช้คำว่า མ་རིག་པ་ ดัง Walleser แปล ก็จะได้ใจความดังนั้น Vassilief คงตระหนักถึงความผิดพลาดของสำนวนแปลทิเบตในกรณีดังกล่าว จึงชำระเป็น མ་རིག་པ་ และแปลคำนี้ว่า “incompréhensibles”

นอกจากนั้น เมื่อเทียบกับพากย์จีนทั้ง 3 สำนวน พบว่า ควรชำระเป็นคำว่า མ་རིག་པ་ เนื่องจากมีแนวโน้มว่า ผู้แปลพากย์จีน

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

[3] เพราะหากพิจารณาในแง่ที่ว่า สังขารทั้งหลายเป็นการตั้งขึ้นมา [ชั่วคราว เกิดจากเหตุและปัจจัยที่อิงอาศัย] ซึ่งกันและกัน [จึงมีชื่อว่า] ทุกข์ [ดังนั้น ควรเข้าใจว่า] ไม่ใช่การกระทำของบุรุษ

[4] ไม่มีการตายที่ไม่สมควรแก่เวลา [เพราะการตายสามารถเกิดขึ้นได้ทุกขณะ เป็นผลที่] ได้รับจาก[เหตุ คือ] บุญกรรม [ที่สร้างขึ้นมา¹⁵]

[5] การเกิดขึ้นของวิบากเกิดจากเหตุของกรรมที่เพิ่มขึ้น¹⁶

[6] เพราะเต็มเปี่ยมไป¹⁷ ด้วยบุญทั้งหลาย จึงบรรลุ [อริย] มรรค,

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

ทั้ง 3 สำนวน ที่แปลว่า 眞實, 成就, 成 ตามลำดับ เห็นคำศัพท์ในต้นฉบับของคัมภีร์ SBh มาจากธาตุวิฑ (vid) หรือไม่

ธาตุ วิฑ (vid) มีการใช้ในความหมายต่างๆ ได้แก่ ใช้ในความหมายว่า รู้ เข้าใจ ในธาตุหมวดที่ 2 ของภาษาสันสกฤต หรือในธาตุหมวดที่ 6 ใช้ในความหมายว่า แสวงหา แต่ก็มีในกรณีที่เป็น passive หรือจะมองว่าเป็นธาตุหมวดที่ 4 ก็ได้ จะแปลว่า เป็น, อยู่, คือ, ดำรงอยู่

ซึ่งในสำนวนแปลจีนทั้งหมดจะตรงกับธาตุ วิฑ ในความหมายลำดับสุดท้าย และในสำนวนแปล X ทาง Teramoto เห็นว่าแปลมาจากคำว่า avidyā แต่หากพิจารณาจากสำนวนแปลจีนที่เหลือคล้ายกับแปลมาจาก na vidyante อย่างไรก็ตาม คงยากที่จะหาข้อสรุปในกรณีนี้ กล่าวมาในเวลานี้ได้ จะทราบแต่เพียงว่าคำศัพท์ดังกล่าวเหล่านี้ในทุกสำนวนแปลทั้งพากย์จีนและพากย์ทิเบตเป็นคำศัพท์มาจากธาตุ วิฑ

15 X: 無非時死。先業所得; Pm: 無非時節死。一切所得先業造; A: 無橫死由本業所得。

16 X: 業增長爲因有異熟果轉; Pm: 增長因果能生業; A: 長養業根生一切苦。從業生。

17 พจนานุกรมทิเบต-สันสกฤต (โดย J.S. Negi) ให้การอธิบายว่า คำว่า गुणकुलมาจากคำศัพท์สันสกฤตคือ 1) paryava √ āp หรือ pary √ āp 2) avasitam

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

[อริย] มรรคไม่ [สามารถบรรลุได้] โดยการภาวนา

[7] มรรคไม่มีการดับสูญ¹⁸

[หลักธรรม] ที่เหลือ [เหมือนกับ] หลักธรรมของนิกายมหาasanghika¹⁹

**[หลักธรรมของนิกายปุรวาสละ นิกายอปรวาสละ²⁰

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

ด้านพจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ (โดย V.S. Apte) ได้ให้การอธิบาย
คำศัพท์ *pari√āp* ว่าหมายถึง 1) to be competent 2) to be able 3) to be full
4) to save 5) to finish

ดังนั้น คำว่า पार्याप्त อาจเป็นคำว่า *pariyavāptam*
ในภาษาสันสกฤตแบบแผน

18 X: 道不可壞; Pm: ไม่พบประโยคเทียบเคียง; A: 亦不失. ในสำนวนแปล A
มีการตกหล่นอักษร 道 ควรทำจะเป็น “亦道不失” ในกรณีดังกล่าวอาจ
มองได้ในแง่ที่ว่า ผู้แปลสำนวน A แปลตกหล่น หรืออาจเป็นเพราะต้นฉบับ
ที่ได้รับมาไม่มีคำศัพท์ดังกล่าว หรือมองได้อีกแง่คือ มีการกล่าวไว้แล้ว
ในประโยคก่อนหน้านี้ กล่าวคือ “[อริย] มรรคไม่ [ได้รับ] โดยการภาวนา
(道不修)” จึงจะคำว่า 道 ไว้ อ่านได้ดังนี้ “...道不修亦不(道)失”

19 X: 餘義多同大眾部執; Pm: 餘所執與大眾部所執相似; A: 餘一切與摩訶僧祇見同也

20 X: 制多山部。西山住部。北山住部。如是三部本宗同義。Pm: 支提山部。北山部。
此二部是執義本。A: 彼支提羅阿婆鬱多羅施羅根本見者。ไม่มีประโยคนี
ในพากย์ทิเบต แต่ได้อ้างข้อมูลจากคัมภีร์อรรถาธิบายของท่านวินิตทေး
เมื่อพิจารณาในสำนวนแปลแต่ละสำนวนมีรายละเอียดดังนี้

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

1 พระโพธิสัตว์ไม่หลุดพ้นจากทุกคติ²¹

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

- จำนวนแปลของพระเสวียนจั้ง (X) กล่าวถึง 3 นิกาย ได้แก่ นิกายใจติกะ นิกายอปรไศละ นิกายอุตตรไศละ
- จำนวนแปลของพระปรมาวุธะ (Pm) กล่าวถึง 2 นิกาย ได้แก่ นิกายใจติกะ นิกายอุตตรไศละ
- จำนวนแปลสุดท้าย (A) กล่าวถึง 3 นิกาย ได้แก่ นิกายใจติกะ นิกายอปรไศละ นิกายอุตตรไศละ

จำนวนแปลจีน X และ A ไม่มีความต่างกัน ส่วนจำนวนแปลจีน Pm แตกต่างจาก 2 จำนวนข้างต้น แต่ก็คาดว่า นิกายใจติกะ และนิกายอปรไศละ มีความเกี่ยวข้องกัน ส่วนจำนวนแปลทิเบต ไม่มีคำแปลในที่นี้ แต่ได้อ้างมาจากคัมภีร์อรรถาธิบายของท่านวินิตเทวะ ซึ่งมีความแตกต่างกับทุกฉบับคือ เพิ่มเติมนิกายปุรวไศละเข้ามา ซึ่งก่อนหน้านั้นในหัวข้อการแตกแขนงกิ่งก้านสาขาของนิกายมหาasangmika ก็ได้กล่าวถึงนิกายปุรวไศละ ดูรายละเอียดที่ เมธี พิทักษ์ธีระธรรม (2559ข: 65-68)

- 21 X: 諸菩薩不脫惡趣; Pm: 菩薩不脫惡道; A: 菩薩離惡趣 (Ter: 菩薩(不)離惡趣). ไม่มีประโยคนี้ในพากย์ทิเบต แต่ได้อ้างข้อมูลจากคัมภีร์อรรถาธิบายของท่านวินิตเทวะ

Teramoto ให้ความเห็นว่า เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนแปลจีนที่เหลือควรปรับแก้โดยใส่คำว่า 不 ในจำนวนแปล A กล่าวคือ 菩薩(不)離惡趣 ทั้งนี้ก็เป็นไปได้ว่า เป็นความผิดพลาดมาจากต้นฉบับที่แปลก็ได้ หรือมาจากผู้แปลก็ได้ หรือว่า ในสมัยของจำนวนแปล A มีแนวคิดที่ว่าจริงแต่ต่อมามีการปรับเปลี่ยนไป

2 การบูรณาการ²² 'ไม่มีผลอันยิ่งใหญ่']**²³

- X: 於窣堵波興供養業。不得大果; Pm: 數斗陂中恭敬事得執少; A: 供養偷婆無大果報;
Tib: མཚན་རྟོགས་ རིམ་པ་ཀུན་གྱི་ཐབས་ཀྱི་འདུག་པ་ལྟར་ མཚན་རྟོགས་ གྲུབ་པ་ཡི་ཐོབ་པ་ “ཏུཕ” ཞེས་
“เจตีย์” ตามพจนานุกรมทิเบต-สันสกฤต (โดย J.S. Negi) แต่เมื่อเทียบกับ
สำนวนแปลจีนทั้ง 3 สำนวน ซึ่งถอดเสียงออกมามีความหมายว่า “สตุป”
ดังนั้นผู้เขียนจึงใช้คำว่า “สตุป” ในการแปลนี้ อนึ่งในสำนวนแปล A
คล้ายแปลมาจากคำว่า thūpa หรือ yupa (偷婆) มากกว่า stūpa

- 23 X: 於罕堵波興供養業。不得大果。Pm: 藪斗波中恭敬事得執少。A: 供養偷婆無大果報。ไม่มีประโยชน์นี้ในพากย์ทิเบต คำแปลไทยที่ปรากฏในตัวเนื้อความ ได้อ้างข้อมูลจากคัมภีร์อรรถาธิบายของท่านวินิตทေး
- ในประเด็นดังกล่าว ทุกสำนวนแปลจีน แปลไปในทิศทางเดียวกัน คือ “การบูชาสถูปไม่มีผลมาก” แม้ตัวคัมภีร์จะมีบันทึกไว้เช่นนั้นก็ตาม Shizutani (静谷) นักวิชาการชาวญี่ปุ่นกลับไม่เห็นด้วย เนื่องจากเห็นว่า นิกายเจติกะ (เจตยิกะ, เจติกะ) เป็นกึ่งนิกายของนิกายมหาasangmika ที่อยู่ทางตอนใต้ของอินเดีย เน้นการบูชาเจดีย์ตามชื่อนิกาย จึงสันนิษฐานว่า มีการได้รับข้อมูลที่ผิดพลาดของผู้รจนาคัมภีร์ SBh เนื่องจากระยะทางที่ห่างไกลกันระหว่างนิกายสรวาสติวาทและกึ่งนิกายมหาasangmika ทั้ง 3 นิกาย ซึ่งผู้รจนาคัมภีร์ SBh สังกัดอยู่ในนิกายสรวาสติวาท ที่อยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ส่วนกึ่งนิกายมหาasangmika ทั้ง 3 นิกาย ตั้งอยู่ทางอินเดียตอนใต้ ทรายละเอียดที่ Shizutani (1978: 86-92)

ในประโยคของพากย์ทิเบตตั้งแต่**[นิกายปญฺวโศละ... ไม่มีผลอันยิ่งใหญ่] ** ไม่มีในต้นฉบับ แต่ปรากฏในสำนวนแปลจีนทั้ง 3 สำนวน ผู้เขียนได้ขำมาจากคัมภีร์อรรถาธิบายของท่านวินิตทเวะ ในส่วนที่คิดว่าเป็นประโยคเดียวกันนอกจากนั้น ในสำนวนแปลจีนทั้งหมดมีการกล่าวถึง “วัตถุ 5 ประการ” ต่อจากมติธรรมข้อ 2. การบูชาสฤๅปไม่มีผล อันยิ่งใหญ่

(อ่านเชิงอรรถในหน้าต่อไป)

3. บทส่งท้าย

บทความฉบับนี้ แปลข้อ 2.1.1.4 หัวข้อธรรมอื่นของนิกายมหาasanghika เอกุยาวยาหาริกะ โลกิตตรวาทิน และกุกกุฏิกะ จนถึง 2.1.3 หลักธรรมของนิกายปรัชัญปติวาทิน จบลงแล้ว ซึ่งเป็นตอนสุดท้ายของนิกายมหาasanghika และกิงนิกายของมหาasanghika ในตอนต่อไปจะแปลและวิเคราะห์หลักธรรมของฝ่ายสถวีระและกิงนิกายทั้งหลายของฝ่ายสถวีระ

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

กล่าวคือ X: 有阿羅漢爲餘所誘。此等五事及餘義門。所執多同大眾部說; Pm: 有阿羅漢多他以不淨染汚其衣。阿羅漢多有無知。有疑惑。有他度。聖道亦爲言所顯。餘所執與大眾部所執相似; A: 阿羅漢有他饒益無知有疑。由他觀察言說得道。餘者一切與摩訶僧祇同見。

อักษรย่อและบรรณานุกรม

- AKBh   *Abhidharmakośabhāṣya of Vasubandhu*. 1967. Tibetan Sanskrit Works Series vol.VIII. edited by P.Pradhan. Patna: K.P.Jayaswal Research Institute.
- AKVy   *Sphuṭārthā Abhidharmakośavyākhyā*. 1971. edited by U. Wogihara. Tokyo: Sankibo Press. (first printed. 1932-1936. Tokyo: Publishing Association of Abhidharmakośavyākhyā)
- D   *The Tibetan Tripitaka, Taipei Edition*. 1991. 72 vols. edited by A.W. Barber. Taipei: SMC Publishing.
- Kv   *Kathāvatthu*. 1999. edited by Arnold C.Taylor. Oxford: PTS. (first printed 1894(part I), 1897(part II). combined reprint. 1979)
- Kv-a   *Kathāvatthu-aṭṭhakathā*. 1979. edited by N.A. Jayawickrama. London: PTS.
- P   *The Tibetan Tripitaka, Peking Edition kept in the Library of Otani University, Kyoto*. 1955-61. 168 vols. edited by D.T. Suzuki. Tokyo-Kyoto: Tibetan Tripitaka Research Institute.
- T   Taishō-shinshū-daizōkyō 大正新脩大藏經. 1924-1934. Tokyo: Daizōshuppansha.

BAREAU, André.

2013 *The Buddhist Schools of the Small Vehicle*. translated by Sara Boin-Webb. edited by Andrew Skilton. London: Buddhist Society Trust.

LAMOTTE, Étienne.

1988 *History of Indian Buddhism*. translated by Sara Boin-Webb. France: Peeters Publishers.

TSUKAMOTO, Keishō (塚本啓祥).

1980 *Shoki-bukkyō-kyōdan-no-kenkyū* 初期仏教教団史の研究 - 部派の形成に関する文化史的考察 (A History of the Early Buddhist order: A Historical Study on the Formation of the Indian Buddhist Schools). 2nd ed. Tokyo: Sankibōbusshorin.

เมธี พัทธกษิระธรรม.

2559ก “Samayabhedoparacanacakra: คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (1)”. ธรรมธारा วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา 2(1): 67-103. กรุงเทพฯ: สุขุมวิทการพิมพ์ จำกัด.

2559ข “Samayabhedoparacanacakra: คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (2)”. ธรรมธारा วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา 2(2): 57-104. กรุงเทพฯ: สุขุมวิทการพิมพ์ จำกัด.

สิริวัฒน์ คำวันสา.

2545 **พระพุทธศาสนาในอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร.

เสถียร โพนันทะ.

2543   **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัย.

2544   **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ:
บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์จำกัด.

ภาคผนวก

คัมภีร์

Samayabhedoparacanacakra

เทียบสำนวนแปลทิเบต-จีน

เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ศึกษาในการอ่านคัมภีร์เปรียบเทียบกับจารีต
มีข้อแนะนำในการอ่านดังนี้

- พากย์ทิเบตจะอยู่หน้าซ้ายมือ
- พากย์จีน 3 ส่วน จะอยู่หน้าขวามือ
- จะลำดับหมายเลขในหัวข้อธรรมที่ตรงกันทั้งพากย์ทิเบต, จีน
และคำแปลไทย เพื่อให้ตรวจสอบได้สะดวกยิ่งขึ้น

[2.1.1.4 หัวข้อธรรมอื่น (antarasamaya*) ของนิกายมหาสาวิญญะ, เอกะยาวหาริกะ, โลโกตตรวาทะ, กุกกุฏิกะ]

དེ་དག་གི་བར་གྱི་གཞུང་ལུགས་ནི་འདི་དག་ཡིན་ཏེ།

[1] ཇི་ལྟ་ཇི་ལྟར་བདེན་པ་རྣམས་ཐུག་དེ་ལྟ་དེ་ལྟར་མངོན་པར་རྟོགས་པ་འབྱུང་ངོ་།

[2] རྩལ་ཟད་ནི་རང་གིས་བྱས་པ་དོ། རྩལ་ཟད་ནི་གཞན་གྱིས་བྱས་པ་དོ། རྩལ་ཟད་ནི་གཉི་གས་¹ ་བྱས་པ་དོ།

། རྩལ་ཟད་ནི་རྟོན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བས་བྱས་པ་དོ།

[3] དུས་གཅིག་ཏུ་སེམས་གཉིས་སྟངས་དོ།

[4] ཉན་མོངས་པ་དང་ལམ་སྟངས་དོ།

[5] ལས་དང་རྣམ་པར་སྒྲིན་པ་སྟངས་དོ།

[6] ས་བོན་ཉིད་ལྟ་གུར་འབྱུར་རོ།

[7] དབང་པོའི་འབྱུང་བ་ཆེན་པོ་རྣམས་ནི་འབྱུར་པ་དོ། སེམས་དང་སེམས་ལས་བྱུང་བ་རྣམས་ནི་མི་འབྱུར་རོ།

[8] སེམས་ཀྱིས་ནི་ལུས་ལ་བྱུང་བ་དང་སེམས་འདུག་པ་ཡང་དམིགས་སོ།

དེ་ལྟར་དེ་ལ་སྟགས་པ་གཞན་དག་དམིགས་པ་ཅན་དག་འདོད་དེ། །དེ་ལྟར་དེ་དག་ནི་བར་གྱི་གཞུང་ལུགས་
དག་ཡིན།

1 D: གཉིས་ཀས་

2 P: དམིགས་

[Chi. X: 16a⁴⁻¹¹; Pm: 21a⁶⁻¹⁴; A: 18c⁸⁻¹³]

[X]

此四部末宗異義者。[1] 如如聖諦諸相差別。如是如是。[2] 有別現觀。有少法是自所作。有少法是他所作。有少法是俱所作。有少法從眾緣生。[3] 有於一時二心俱起。[4] 道與煩惱容俱現前。[5] 業與異熟有俱時轉。[6] 種即為芽。[7] 色根大種有轉變義。心心所法無轉變義。[8] 心遍於身。心隨依境。卷舒可得。

諸如是等末宗所執。展轉差別有無量門。

[Pm]

執義異者。大眾部執義異餘三部³。[1] 四聖諦悉真實有。如如對可讚行⁴。[2] 有苦是自所作。有苦是他所作。有苦是兩所作。有苦非兩所作。有苦依因緣生有不依因緣生⁵。[3] 一時中有多心和合。[4] 道與煩惱並起⁶。[5] 業與果並起。[6] 種子即是芽。[7] 六根四大轉異。心心法不轉異。[8] 心遍滿身心增長。

應知有如是諸義。諸部信樂不同。各有所執。是名執義異。

(อ่านเนื้อหาต่อในหน้าที่ 123)

3 Ter: 大眾部執義異餘之部。

4 T: 四聖諦悉真實。有如如對可讚行。

5 T: 有如如對可讚行有苦。是自所作有苦。是他所作有苦。是兩所作有苦。非兩所作有苦。依因緣生有。不依因緣生。

6 T: 一時中有多心和合道與煩惱並起。

(อ่านเชิงอรรถต่อในหน้าที่ 123)

(เนื้อหาต่อจากหน้าที่ 121)

[A]

中間見者。[1] 隨其別觀察。[2] 少有自作。少有他作。少有因緣起。
[3] 一时有二心俱生。[4] 道即煩惱。[5] 業想⁷。[6] 種子即是取。
[7] 諸根四大轉變相續。非心心法。[8] 心滿身中。皆可得⁸。

如是皆攝受欲。是名中間所見也。

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่ 121)

7 T: 道即煩惱業。想....

8 T: 皆可得.....

[2.1.2 หลักธรรมของนิกายพหุศรุตียะ]

दे'ल'ख'दु'ख'स'दि'खे'कु'ख'स'ग'वि'दि'ग'लु'द'ग'ण'स'द'ग'य'द'दे।

[1] दे'व'वि'द'ग'ण'स'दि'द'ग'ल'स'ख'स'⁹ 'ख' 'ह' 'ग' 'द' 'द'। सु'ग'व'ख'स'व'द'द'। सु'द' 'व' 'द' 'द'। व'द'ग'¹¹ 'ख' 'द' 'व' 'द' 'द'। सु'द' 'ग' 'ल' 'स' 'द' 'द' 'स' 'दि' ¹² 'वि' 'द'। ल'ख' 'दि' 'दे' 'स' 'र' 'द' 'वि' 'द' 'स' 'द' 'दि' 'ग' 'दि' 'ख' 'स' 'द' 'द' 'स' 'द' 'ग' 'य' 'द' 'स' 'र' 'द' 'द' 'स' 'र' 'द' 'द'।

[2] सु'ग' 'ख' 'कु' 'ख' 'स' 'दि' 'द' 'दि' 'ग' 'दि' 'द' 'स' ¹³ 'द' 'ग' 'ย' 'द' 'ด'।

[3] द'ग' 'व' 'ख' 'स' 'व' 'ल' ¹⁴ 'ग' 'दि' 'ग' 'ย' 'दि' 'स' 'र' 'व' 'स' 'स' ¹⁵ 'व' 'द' 'द'। 'ख' 'दि' 'स' 'व' 'द' 'द'। 'ख' 'दि' 'ग' 'द' 'द'। 'ग' 'दि' 'ग' 'ย' 'दि' 'स' 'र' 'व' 'स' 'स' ¹⁶ 'व' 'ด' 'ด'। 'स' 'ग' 'ख' 'कु' 'ख' 'स' 'दि' 'द' 'दि' 'ग' 'दि' 'द' 'स' ¹⁷ 'स' 'दि' ¹⁸ 'ग' 'ย' 'दि' 'स' 'र' 'व' 'स' 'स' 'व' 'ด' 'ด'।

9 P: สदि ?

10 D: ส

11 P: ข และมีการแก้ไขอยู่มุมขวาด้านบนของ ข เพื่อให้เป็น ข

12 P: เพิ่มเครื่องหมาย |

13 P: อักษรอาจจะดูไม่ค่อยชัดเจนว่าเป็น ข

14 Ter: เพิ่มเครื่องหมาย | ; P, D: ไม่มีเครื่องหมาย |

15 P: อักษรนำ ข ไม่ชัดเจน

16 P: ข

17 Ter, P: ข

18 D: สดิ

[Chi. X: 16a¹¹⁻¹⁶; Pm: 21a¹⁴⁻¹⁹; A: 18c¹⁴⁻¹⁷]

[X]

其多聞部本宗同義。謂 [1] 佛五音是出世教。一無常。二苦。三空。四無我。五涅槃寂靜。此五能引出離道故。[2] 如來餘音是世間教。[3] 有阿羅漢爲餘所誘。猶有無知。亦有猶豫。他令悟入道因聲起。

餘所執多同說一切有部。

[Pm]

多聞部是執義本。[1] 如來五鳴應說。出世五鳴者。謂無常苦空無我寂靜涅槃。此五鳴是正出世道。[2] 如來餘鳴是世間道。[3] 有阿羅漢多他以不淨染污其衣。阿羅漢多有無知。有疑惑。有他度。聖道亦爲言所顯。

餘所執與說一切有部所執相似。

[A]

彼多聞根本見者。[1] 佛說五種出世間法。無常苦空無我寂滅涅槃出道。[2] 餘者世俗。[3] 阿羅漢有從他饒益。有無知有疑。由他觀察言說得道。

諸餘一切薩婆多見同也。

[2.1.3 หลักธรรมของนิกายปรัชญปติวาท]

དེ་བཏགས་པར་སྒྲ་བ་ནམས་ཀྱིས¹⁹ གཞིའི་ལྷགས་དག་ནི་

[1] སྒྲ་བཟུལ་²⁰ ནི་ཕུང་པོ་མེད་པའོ།

[2] སྒྱེ་མཆོད་དག་ནི་ཡོངས་སུ་མ་རིག་པ་²¹ དག་གོ།

[3] འདུ་བྱེད་ནམས་ལན་ཚུན་བཏགས་པའི་²² སྒྲ་ནས་སྒྲ་བཟུལ་བའོ། སྒྱེས་བུའི་བྱེད་པ་མེད་དོ།

[4] དུས་མ་ཡིན་པའི་འཆི་བ་མེད་དོ། །སྒྲ་བྱི་ལས་ཀྱིས་ཐོབ་²³ བོ།

[5] ནམ་པར་སྒྲིན་བ་མངོན་པར་གྲུབ་པ་ནི་ལས་འཕེལ་བའི་²⁴ རྒྱ་ལས་འབྱུང་²⁵ བའོ།

[6] བསོད་ནམས་དག་གིས་ཀུན་²⁶ རྒྱབ་པར་བྱས་ནས་ལམ་འཛོལ་བོ་²⁷ ། ལམ་བསྐྱོམ་པར་བྱ་བ་མ་ཡིན་ནོ།

[7] ལམ་ནི་འཇིག་²⁸ པར་མི་འགྱུར་རོ་²⁹ །

སྒྲ་མ་ནམས་ནི་དགོ་འདུན་པལ་ཆེན་སྒྲིའི་ལྷགས་དག་ཡིན་ནོ།

19 D: གྱི

20 P, D: བཟུ་བཟུ ?

21 P, D: མ་རིག་པ་; Ter: མ་རིགས་པ

22 D: བའི ?

23 D: འཛོལ

24 P: འཕེལ་བའི ; D: འཕེན་པའི

25 D: བྱུང

26 P: ཀུན

27 P: བོ

28 D: འཇིགས

29 D: བའོ

[Chi. X: 16a¹⁶⁻²⁰; Pm: 21a¹⁹⁻²⁴; A: 18c¹⁷⁻²²]

[X]

其說假部本宗同義。謂 [1] 苦非蘊。[2] 十二處非真實。[3] 諸行相待展轉和合。假7名為苦。無士夫用。[4] 無非時死。先業所得³⁰。[5] 業增長為因有異熟果轉。[6] 由福故得聖道。道不可修。[7] 道不可壞。

餘義多同大眾部執。

[Pm]

分別說部。是執義本。[1] 苦非是陰。[2] 一切入不成就。[3] 一切有為法相待假故立名苦。無人功力。[4] 無非時節死。一切所得先業造。[5] 增長因果能生業。一切諸苦從業生。[6] 聖道由福德得。聖道非修得。

餘所執與大眾部所執相似。

[A]

彼施設根本見者。[1] 若說諸陰即非業。[2] 諸不成³¹。[3] 諸行展轉施設者。無智士夫事³²。[4] 無橫死由本業所得³³。[5] 長養業根生一切苦。從業生³⁴。[6] 福德生聖道。道不修³⁵。[7] 亦不失³⁶。

餘一切與摩訶僧祇見同也。

---

30 T: 先業所得...

31 Ter: 諸[處]不成

32 T: 諸行。展轉施設者。無智士夫事無橫死。

33 T: 無智士夫事無橫死。由本業所得長養業根生一切苦。

34 T: 由本業所得長養業根生一切苦。

35 T: 由本業所得長養業根生一切苦。從業生福德生聖道。道不修亦不失。

36 T: 道不修亦不失。

[2] མཚོད་རྟེན་ལ་མཚོད་པ་ནི་འབྲས་བུ་མཚོག་ཏུ་གྱུར་པ་མ་ཡིན་ཅོ་ཞེས་ཟེར་རོ**^{37]}

37 ไม่มีส่วนนี้ในสำนวนแปลทิเบต แต่ได้อ้างเนื้อหาตรงส่วนนี้มาจาก คัมภีร์อรรถาธิบายของพระวินิตเทวะ

[Chi. X: 16a²⁰⁻²⁴; Pm: 21a²⁴⁻²⁸; A: 18c²²⁻²⁶]

[X]

制多山部。西山住部。北山住部。如是三部本宗同義。

謂 [1] 諸菩薩不脫惡趣。[2] 於宰堵波興供養業。不得大果。

有阿羅漢爲餘所誘。此等五事及餘義門。

所執多同大眾部說。

[Pm]

支提山部。北山部。此二部是執義本。

[1] 菩薩不脫惡道。[2] 藪斗陂中恭敬事得執少。

有阿羅漢多他以不淨染污其衣。阿羅漢多有無知。有疑惑。有他度。聖道亦爲言所顯。

餘所執與大眾部所執相似。

[A]

彼支提羅阿婆鬱多羅施羅根本見者。

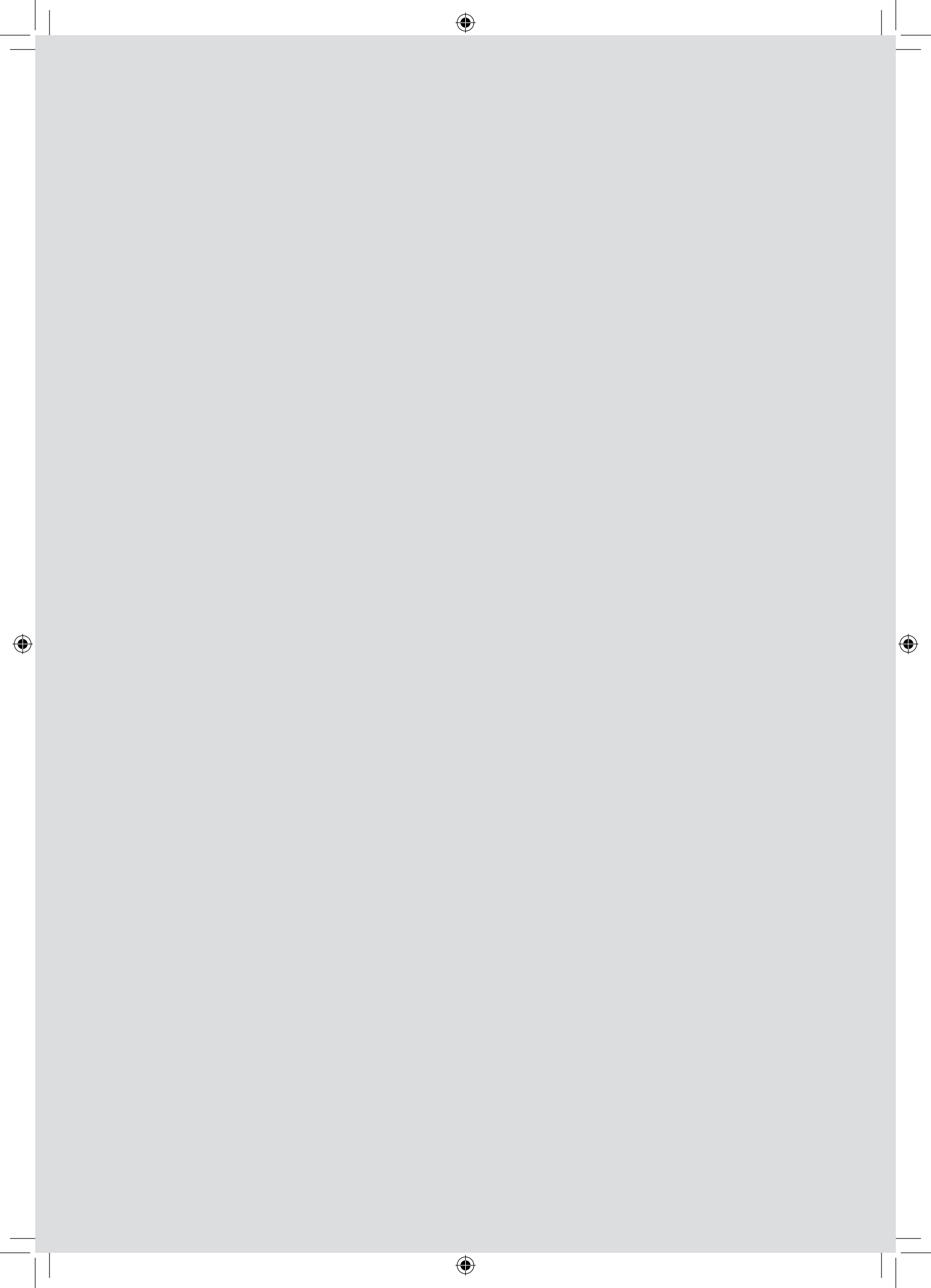
[1] 菩薩 不 離惡趣³⁸。[2] 供養偷婆無大果報。

阿羅漢有他饒益，無知，有疑。由他觀察，言說得道。

餘者一切與摩訶僧祇同見。

---

38 T: 菩薩離惡趣

หลักการอ้างอิง
ของวารสารธรรมธารา

ก. อักษรย่อ

1. อักษรย่อคัมภีร์

- อักษรย่อตัวโรมัน ยึดตาม PTS
ยกเว้น Majjhimanikāya, Saṃyuttanikāya, Aṅguttaranikāya,
Khuddakanikāya, Jātaka (ส่วนที่เป็นคาถาในพระไตรปิฎก)
ให้ใช้ DN, MN, SN, AN, KhN, J ตามลำดับ
- อักษรย่อตัวไทย ยึดตามที่ระบุในพระไตรปิฎกภาษาไทย
ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539

2. อักษรย่ออื่น ๆ

มจร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มมร	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Be	Burmese edition. พระไตรปิฎกบาลีอักษรพม่า ฉบับจันทรสุตังคีติ. 1997. Yangon. (first printed. 1952-1955.)
Ce	Ceylon edition. พระไตรปิฎกบาลีอักษรสิงหล ฉบับพุทธชยันตี. 1957-1989. Colombo.
Ee	Europe edition (=PTS). พระไตรปิฎกบาลีอักษรโรมัน ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์. 1974-1998. UK. (first printed. 1881-1992. UK.)
PTS	Pali Text Society (สมาคมบาลีปกรณ์)
Se	Siamese edition. พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ. 2538. Bangkok. (first printed. 2469-2471.)
HOS	Harvard Oriental Series

- IAKBh I Index to the Abhidharmakośabhāṣya (P.Pradhan Edition) Part I Sanskrit-Tibetan-Chinese. 2001. Hirakawa Akira 平川彰. Tokyo: Daizōshuppan 大蔵出版.
- IAKBh II Index to the Abhidharmakośabhāṣya (P.Pradhan Edition) Part II Sanskrit-Tibetan-Chinese. 2001. Hirakawa Akira 平川彰. Tokyo: Daizōshuppan 大蔵出版.
- KBD A Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary. Bukkyō Kan-Bon daijiten 佛教漢梵大辞典. 1997. Hirakawa Akira 平川彰. Tokyo.
- PTSD The Pali Text Society's Pali-English Dictionary. 1921-1925. T.W.Rhys Davids and William Stede. London: PTS.
- PW Sanskrit-Wörterbuch. 7 vols. 1855-75. Otto Böhtlingk and Rudolph Roth. St.Petersburg.

ข. รูปแบบการอ้างอิง

1. หลักฐานคัมภีร์

- หากทำได้ ควรอ้างอิงถึงระดับบรรทัด
- สามารถระบุบอก “เล่ม-หน้า” หรือบอกเลข “วรรค” “พระสูตร” “คาถา” ก็ได้
- เลขหน้า ให้เขียนเป็นเลขอารบิกหลังเครื่องหมาย :

ภาษาคัมภีร์	ฉบับ (อักษร)	ระบุเล่ม-หน้า	ระบุเล่ม-หน้าที่อยู่ในวงเล็บ	ระบุลำดับวรรค/พระสูตร/คาถา
บาลี ○ พระไตรปิฎก ○ อรรถกถา ○ ฎีกา	PTS (โรมัน)	Th 19 (คาถาที่ 19)	(Th 19)	MN 70 <i>Kiṭṭhagiri-sutta</i>
		Th 19ab (คาถาที่ 19 บท a และ b)	(Th 19ab)	SN 12.70 <i>Susīma</i>
		Th: 19 (หน้าที่ 19)	(Th: 19)	AN 4.9 <i>Macalā-vagga</i> หน้า 87
		Vin IV: 144 ²³⁻³⁴	(Vin IV: 144 ²³⁻³⁴)	Th 123
		DN II: 105 ³⁴⁻¹¹⁵ ¹¹	(DN II: 105 ³⁴⁻¹¹⁵ ¹¹)	Ap II 34.20
PTS (โรมัน)	สยามรัฐ (ไทย) จุฬาลงกรณ์ (พม่า) พุทธชินนที (สิงหล)	Vism: 19 ⁹⁻¹⁵ (Ee)	(Vism: 19 ⁹⁻¹⁵ Ee)	Dīp 5. ³⁰⁻⁵³
		Vin IV: 144 ²³⁻³⁴ (Se)	(Vin IV: 144 ²³⁻³⁴ Se)	MN 70 <i>Kiṭṭhagiri-sutta</i> (Ee)
		Vin IV: 144 ²³⁻³⁴ Be	(Vin IV: 144 ²³⁻³⁴ Be)	SN 12.70 <i>Susīma</i> (Se)
		DN II: 105 ³⁴⁻¹¹⁵ ¹¹ (Ce)	(DN II: 105 ³⁴⁻¹¹⁵ ¹¹ Ce)	AN 4.9 <i>Macalā-vagga</i> (Be) หน้า 87
				Th 123 (Ce)
				Ap II 34.20 (Ee)
				Dīp 5.30-53 (Be)

ภาษาคัมภีร์	ฉบับ (อักษร)	ระบุเล่ม-หน้า	ระบุเล่ม-หน้าที่อยู่ในวงเล็บ	ระบุลำดับวรรค/พระสูตร/คาถา (ใช้ลำดับอ้างอิงซึ่งจะอยู่ในเนื้อหาหลัก)
บาลี o พระไตรปิฎก o อรรถกถา o ฎีกา	สยามรัฐ (ไทย)	พ.ุ.ิติติ. 25/195/237 ¹⁹	(พ.ุ.ิติติ. 25/195/237 ¹⁹)	
	มจร (ไทย)	พ.ุ.ิติติ. 25/195/237 ¹⁹ (มจร)	(พ.ุ.ิติติ. 25/195/237 ¹⁹ มจร)	
	สยามรัฐ (ไทย)	พ.ุ.ิติติ. ๒. 25/237 ¹⁹	(พ.ุ.ิติติ. ๒. 25/237 ¹⁹)	
	อุฎฺฐา			
จีน	ไทโชชินชูไดโชเคียว	T32: 101a ⁷ -101b ¹⁹ (no.1648)	(T32: 101a ⁷ -101b ¹⁹ no.1648)	T 1648
	Taishō Shinshū Daizōkyō	T32: 101a ⁷ -101b ¹⁹	(T32: 101a ⁷ -101b ¹⁹)	
ทิเบต	Peking edition	P118: 269c ³ -270e ⁵	(P118: 269c ³ -270e ⁵)	P Thu 128b ⁵ -129b ⁷
	Derge edition	D96: 269c ³ -270e ⁵	(D96: 269c ³ -270e ⁵)	D Ña 103b ⁹

หมายเหตุ:

กรณีหลายหน้า ใช้ “ ” คั่นแบ่งหน้า เช่น ที่.มหา. 10/191/158²³⁻³⁴ , 253/203²³⁻³⁴
กรณีหลายคัมภีร์ ใช้ “.” คั่นแบ่งคัมภีร์ เช่น ที่.มหา. 10/191/158²³⁻³⁴ , 253/203²³⁻³⁴, ที่.ป.า. 11/108/10²³⁻³⁴

1.1. หลักฐานคัมภีร์ (แปล)

ภาษาแปล	ฉบับ	ระบุเล่ม-หน้า	ระบุเล่ม-หน้าที่อยู่ในวงเล็บ	รูปแบบ
ไทย	พระไตรปิฎก มจร	พ.ุ.ธิติ. 25/195/237 (แปล.มจร)	(พ.ุ.ธิติ. 25/195/237 แปล.มจร)	คำย่อ เล่ม/ชื่อ/หน้า (แปล.ผู้แปล.ปี)
	พระไตรปิฎก มมร	พ.ุ.ธิติ. 25/195/237 (แปล.มมร.2537)	(พ.ุ.ธิติ. 25/195/237 แปล.มมร.2537)	คำย่อ เล่ม/ชื่อ/หน้า (แปล.ผู้แปล.ปี)
	พระไตรปิฎก สยามรัฐ	พ.ุ.ธิติ. 25/195/237 (แปล.หลวง)	(พ.ุ.ธิติ. 25/195/237 แปล.หลวง)	คำย่อ เล่ม/ชื่อ/หน้า (แปล.ผู้แปล.ปี)
ไทย	อรรถกถา มจร	พ.ุ.ธิติ.อ. 25/237 (แปล.มจร)	พ.ุ.ธิติ.อ. 25/237 (แปล.มจร)	คำย่อ เล่ม/หน้า (แปล.ผู้แปล.ปี)
	อรรถกถา มจร	(พ.ุ.ธิติ.อ. 25/237 แปล.มมร.2555)	(พ.ุ.ธิติ.อ. 25/237 แปล.มมร.2555)	คำย่อ เล่ม/หน้า (แปล.ผู้แปล.ปี)

2. หลักฐานอื่น ๆ

หลักการ:

ยึดตามระบบ “นาม-ปี” แบบซิกาโก เวอร์ชันที่ 16

ชื่อผู้แต่ง/บรรณาธิการ/ผู้แปล:

- ชื่อคนไทย “ชื่อ นามสกุล” ทั้งนี้ไม่ต้องใส่ตำแหน่งทางวิชาการ
- ชื่อคนต่างประเทศ “นามสกุล, ชื่อ” (เฉพาะคนแรก ส่วนคนต่อไปใช้ “ชื่อ นามสกุล”) ทั้งนี้ไม่ต้องใส่ตำแหน่งทางวิชาการ

จินตนา และประไพ (2550)

William and Sales (2008)

สุจิตต์ และคณะ (2552) ← อ้างอิงแบบย่อ กรณีผู้แต่งมีตั้งแต่ 4 คนขึ้นไป

Salmon et al. (2008) ← อ้างอิงแบบย่อ กรณีผู้แต่งมีตั้งแต่ 4 คนขึ้นไป

ปีตีพิมพ์:

- ใช้เลขปี ค.ศ. หรือ ปี พ.ศ. ตามที่ปรากฏในงานเขียน
- กรณีพิมพ์ซ้ำ ให้ใช้ปีของเล่มที่ใช้อ้างอิงจริงๆ
  - หากต้องการสามารถใส่วงเล็บปีตีพิมพ์ครั้งแรกต่อท้าย ดังนี้ (พิมพ์ครั้งแรก. ปี. เมือง: สนพ.) หรือ (first printed. ปี. เมือง: สนพ.)
- กรณีผู้เขียนคนเดียว มีงานเขียนตั้งแต่ 2 ชิ้นขึ้นไปในปีเดียวกัน ให้ใช้ a, b, c, ... ต่อท้ายปีตามลำดับ

- กรณีไม่ปรากฏปีตีพิมพ์ → งานเขียนภาษาไทยใช้ “ม.ป.ป.”
งานเขียนภาษาต่างประเทศใช้ “n.d.”
ช่อทิพย์ (ม.ป.ป.)
Wilson (n.d.)
- กรณีอยู่ระหว่างตีพิมพ์
ช่อทิพย์ (อยู่ระหว่างการตีพิมพ์)
Wilson (in press)

ชื่อนหนังสือ:

- ชื่อนหนังสือต่างประเทศ ใช้ตัวเอียง กรณีชื่อรอง “ชื่อหลัก: ชื่อรอง”
- ชื่อนหนังสือภาษาไทย ใช้ตัวหนา กรณีชื่อรอง “ชื่อหลัก: ชื่อรอง”
- กรณีเป็นภาษาญี่ปุ่น/จีน ให้ใช้ “คำอ่านโรมัน อักษรจีน/ญี่ปุ่น
(คำแปลไทย).”

ตัวอย่างในกรณีต่างๆ

หนังสือ (ชื่อผู้แต่ง. ปี. ชื่อหนังสือ. ครั้งที่พิมพ์. เมือง: สำนักพิมพ์
ผู้แต่งคนเดียว

บรรณานุกรม:	อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. 2551 พระพุทธศาสนามหาชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
อ้างอิงแบบเต็ม:	อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. 2551. พระพุทธศาสนามหาชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
อ้างอิงแบบย่อ:	อภิชัย (2551: 82-90) หรือ (อภิชัย 2551: 82-90)

บรรณานุกรม:	Geiger, Wilhelm. 1916 <i>Pāli Literature and Language</i> . 3 rd ed. translated by B.Ghosh. Calcutta.
อ้างอิงแบบเต็ม:	Geiger, Wilhelm. 1916. <i>Pāli Literature and Language</i> . translated into English by B.Ghosh. Calcutta.
อ้างอิงแบบย่อ:	Geiger (1916: 22-25) หรือ (Geiger 1916: 22-25)

--ชื่อคนไทย อักษรโรมัน--

บรรณานุกรม:	Prapod Assavavirulhakarn. 2010 <i>The Ascendancy of Theravāda Buddhism in Southeast Asia</i> . Chiang Mai: Silkworm Books.
อ้างอิงแบบเต็ม:	Prapod Assavavirulhakarn. 2010. <i>The Ascendancy of Theravāda Buddhism in Southeast Asia</i> . Chiang Mai: Silkworm Books.
อ้างอิงแบบย่อ:	Prapod (2010: 22-25) หรือ (Prapod 2010: 22-25)

-- ชื่อญี่ปุ่น --

บรรณานุกรม:	Hirakawa, Akira (平川彰). 1999 <i>Ritsuzō-no-kenkyū vol.1 Hirakawa Akira-chosakushū #9</i> 律蔵の研究 I・平川彰著作集 #9. (การศึกษาวัดพระวินัยปิฎก เล่ม 1 – รวมผลงานเขียนของอิรากาวะ ลำดับที่ 9). Tokyo: Shunjūsha.
อ้างอิงเพิ่มเติม:	Hirakawa, Akira (平川彰). 1999. <i>Ritsuzō-no-kenkyū vol.1 Hirakawa Akira chosakushū #9</i> 律蔵の研究 I・平川彰著作集 #9. (งานวิจัยพระวินัยปิฎก เล่ม 1 – รวมผลงานเขียนของอิรากาวะ ลำดับที่ 9). Tokyo: Shunjūsha.
อ้างอิงแบบย่อ:	Hirakawa (1999: 79-82) หรือ (Hirakawa 1999: 79-82)

ผู้แต่งตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป

บรรณานุกรม: Ward, Geoffrey C., and Ken Burns.

2007 *The War: An Intimate History*. 1941–1945. New York: Knopf.

อ้างอิงแบบเต็ม: Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History*. 1941–1945. New York: Knopf.
(๑) ใส่ชื่อทุกคน อธิรูปแบบ “นามสกุล, ชื่อ” เฉพาะคนแรกเท่านั้น)

อ้างอิงแบบย่อ: Ward and Burns (2007: 52) หรือ (Ward and Burns 2007: 52)

- “, และ” สำหรับงานเขียนภาษาไทย

กรณีตั้งแต่ 4 คนขึ้นไป

บรรณานุกรม:

Cicmil, Svetlana, Terry Cooke-Davis, Lynn Crawford, Kurt A. Richardson, and Project Management Institute.
2009 *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice*. Newtown Square, PA.: Project Management Institute.

อ้างอิงแบบเต็ม:

Cicmil, Svetlana, Terry Cooke-Davis, Lynn Crawford, Kurt A. Richardson, and Project Management Institute. 2009. *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice*. Newtown Square, PA.: Project Management Institute.

(๑) ใส่ชื่อทุกคน อธิรูปแบบ “นามสกุล, ชื่อ” เฉพาะคนแรกเท่านั้น)

อ้างอิงแบบย่อ:

Cicmil et al. (2009, 24) หรือ (Cicmil et al. 2009, 24)

- “และคณะ” สำหรับงานเขียนภาษาไทย

กรณีไม่ปรากฏชื่อคนแต่ง

บรรณานุกรม: *Valuing Integrity: Guide for the Workplace.*

2010 Bentley, W.A.: Curtin University.

อ้างอิงแบบเต็ม: *Valuing Integrity: Guide for the Workplace.* 2010. Bentley, W.A.: Curtin University.

อ้างอิงแบบย่อ: *Valuing Integrity* (2010, 24) หรือ (*Valuing Integrity* 2010, 24)

- ให้ใช้ชื่อหนังสือแทนชื่อผู้แต่ง

วารสารวิชาการ (ชื่อผู้แต่ง. ปี. "ชื่อบทความ." ชื่อวารสาร ฉบับที่(เล่มที่): หน้า-หน้า)

บรรณานุกรม: Marshall, Kevin.

2008 "The Emperor's New Clothes A Meta-study of Education Technology Policies in Ireland, North and South (1996-2006)." *Computers & Education* 50(2): 463-474.

อ้างอิงแบบเต็ม: Marshall, Kevin. 2008. "The Emperor's New Clothes A Meta-study of Education Technology Policies in Ireland, North and South (1996-2006)." *Computers & Education* 50(2): 463-474.

อ้างอิงแบบย่อ: Marshall (2008: 465-470) หรือ (Marshall 2008: 465-470)

บรรณานุกรม งานแปล บางบทจากหนังสือ

-- บรรณานุกรม (กรณีใช้แทนชื่อผู้แต่ง) --

(ชื่อผู้บรรณานุกรม, ed. ปี. ชื่อหนังสือ. ครั้งที่พิมพ์. เมือง: สำนักพิมพ์)

บรรณานุกรม:

Skilling, Peter, Jason A. Carbine, Claudio Cicuzza, and Santi Pakdeekham, eds.

2012 *How Theravāda is Theravāda? Exploring Buddhist Identities*. Chiang Mai: Silkworm Books.

อ้างอิงแบบเต็ม:

Peter Skilling, Jason A. Carbine, Claudio Cicuzza, and Santi Pakdeekham, eds. 2012. *How Theravāda is Theravāda? Exploring Buddhist Identities*. Chiang Mai: Silkworm Books.

อ้างอิงแบบย่อ:

Skilling et al. (2012: 300-310) หรือ (Skilling et al. 2012: 300-310)

- ed. สำหรับบรรณานุกรม 1 คน หรือ eds. สำหรับบรรณานุกรมมากกว่า 1 คน
- “บรรณานุกรม.” สำหรับงานเขียนภาษาไทย

-- บรรณานุกรม (กรณีเป็นข้อมูลเพิ่มเติม) --

(ชื่อผู้แต่ง. ปี. ชื่อหนังสือ. ครั้งที่พิมพ์. edited by ชื่อบรรณาธิการ. เมือง: สำนักพิมพ์)

บรรณานุกรม: Deeg, Max.

2012 "Sthavira, Thera and 'Sthaviravāda' in Chinese Buddhist Sources." *How Theravāda is Theravāda? Exploring Buddhist Identities*: 129-162, edited by Peter Skilling, Jason A. Carbine, Claudio Cicuzza, and Santi Pakdeekham, Chiang Mai: Silkworm Books.

อ้างอิงแบบเต็ม: Deeg, Max. 2012. "Sthavira, Thera and 'Sthaviravāda' in Chinese Buddhist Sources." *How Theravāda is Theravāda? Exploring Buddhist Identities*: 129-162, edited by Peter Skilling, Jason A. Carbine, Claudio Cicuzza, and Santi Pakdeekham, Chiang Mai: Silkworm Books.

อ้างอิงแบบย่อ: Deeg (2012: 139) หรือ (Deeg 2012: 139)

- ใช้ edited by
- "บรรณานุกรมโดย" สำหรับงานเขียนภาษาไทย
- ได้ “: เลขหน้า-เลขหน้า” ต่อท้ายชื่อหนังสือ

-- ผู้แปล (กรณีใช้แทนชื่อผู้แต่ง) --

(ชื่อผู้แปล, trans. ปี. ชื่อหนังสือ. ครั้งที่พิมพ์. เมือง: สำนักพิมพ์)

บรรณานุกรม: Lattimore, Richmond, trans.

1951 *The Iliad of Homer*. Chicago: University of Chicago Press.

อ้างอิงแบบเต็ม: Lattimore, Richmond, trans. 1951. *The Iliad of Homer*. Chicago: University of Chicago Press.

อ้างอิงแบบย่อ: Lattimore (1951: 91-92) หรือ (Lattimore 1951: 91-92)

บรรณานุกรม:	ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (ภิกษุณีธัมมันทา), แปล. 2553 ทิปวงค์ . นครปฐม: มุลินิพุทธสาวิกา.
อ้างอิงแบบเต็ม:	ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (ภิกษุณีธัมมันทา), แปล. 2553. ทิปวงค์ . นครปฐม: มุลินิพุทธสาวิกา.
อ้างอิงแบบย่อ:	ฉัตรสุมาลย์ (2553: 51) หรือ (ฉัตรสุมาลย์ 2553: 51)

- trans. สำหรับงานแปลประเทศ
- “แปล.” สำหรับงานแปลไทย

-- ผู้แปล (กรณีเป็นข้อมูลเพิ่มเติม) --	(ชื่อผู้แต่ง. ปี. ชื่อหนังสือ. ครั้งที่พิมพ์. translated by ชื่อผู้แปล. เมือง: สำนักพิมพ์)
บรรณานุกรม:	Lamotte, Étienne. 1988 <i>History of Indian Buddhism</i> . translated by Sara Boin-Webb. France: Peeters Publishers.
อ้างอิงแบบเต็ม:	Lamotte, Étienne. 1988. <i>History of Indian Buddhism</i> . translated by Sara Boin-Webb. France: Peeters Publishers.
อ้างอิงแบบย่อ:	Lamotte (1988: 635-700) หรือ (Lamotte 1988: 635-700)

- ใช้ translated by
- “แปลโดย” สำหรับงานเขียนภาษาไทย

-- บางส่วนของหนังสือ--

(ชื่อผู้แต่ง. ปี. "ชื่อบท." ชื่อหนังสือ. ครั้งที่พิมพ์. หน้า-หน้า. เมือง: สำนักพิมพ์)

บรรณานุกรม:	Kelly, John D. 2010 "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War." <i>Anthropology and Global Counterinsurgency</i> . edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton. 67-83. Chicago: University of Chicago Press. อ้างอิงเพิ่มเติม: Kelly, John D. 2010. "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War." <i>Anthropology and Global Counterinsurgency</i> . edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton. 67-83. Chicago: University of Chicago Press. อ้างอิงแบบย่อ: Kelly (2010: 77) หรือ (Kelly 2010: 77)

-- งานเขียนหลายชิ้นในปีเดียวกันโดยผู้แต่งคนเดียวกัน--

บรรณานุกรม:	Sasaki, Shizuka (佐々木 潤). 1997a "A Study on the Origin of Mahāyāna buddhism." <i>The Eastern Buddhist</i> 30(1): 79-113. 1997b "The Visuddhimagga and the Samantapāsādikā (1)." <i>Bukkyō-daigaku-sōgō kenkyūjo-kiyō</i> 4 佛教大学総合研究所紀要 4: 35-63. อ้างอิงแบบย่อ: Sasaki (1997a: 80-82) หรือ (Sasaki 1997a: 80-82)

วิทยานิพนธ์

-- วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก-- (ชื่อผู้แต่ง. ปี. "ชื่อวิทยานิพนธ์." PhD diss., ชื่อสถาบันการศึกษา.)

บรรณานุกรม:	Sharp, Jennifer A.
	2010 "Limiting Loss: A Grounded Theory of Mothers Who Use Illicit Drugs." PhD diss., Curtin University of Technology.
อ้างอิงแบบเต็ม:	Sharp, Jennifer A. 2010. "Limiting Loss: A Grounded Theory of Mothers Who Use Illicit Drugs."
	PhD diss., Curtin University of Technology.
อ้างอิงแบบย่อ:	Sharp (2010: 122) หรือ (Sharp 2010: 122)

- "วิทยานิพนธ์ ป.เอก., สำหรับงานเขียนภาษาไทย

-- วิทยานิพนธ์ปริญญาโท--

(ชื่อผู้แต่ง. ปี. "ชื่อวิทยานิพนธ์." Master's thesis, ชื่อสถาบันการศึกษา.)

บรรณานุกรม:	Lee, Shereen.
	2008 "A New Taste of Tradition: Chinese Snacks and Hawker-Entrepreneurs in Singapore." Master's thesis, Curtin University of Technology.
อ้างอิงแบบเต็ม:	Lee, Shereen. 2008. "A New Taste of Tradition: Chinese Snacks and Hawker-Entrepreneurs in Singapore." Master's thesis, Curtin University of Technology.
อ้างอิงแบบย่อ:	Lee (2008: 100) หรือ (Lee 2008: 100)

- "วิทยานิพนธ์ ป.โท., สำหรับงานเขียนภาษาไทย

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

-- ข้อมูลจากเว็บไซต์ (ปรากฏชื่อผู้แต่ง)--

บรรณานุกรม:	Martin, Valerie Napaljari. 2010 "DesArt: Aboriginal Art in Central Australia." Association of Central Aboriginal Art and Craft Centres. Accessed December 16, http://www.desart.com.au/AboriginalArtinCentralAustralia/tabid/56/Default.aspx .
อ้างอิงแบบเต็ม:	Martin, Valerie Napaljari. 2010. DesArt: Aboriginal Art in Central Australia. Association of Central Aboriginal Art and Craft Centres. Accessed December 16, http://www.desart.com.au/AboriginalArtinCentralAustralia/tabid/56/Default.aspx .
อ้างอิงแบบย่อ:	Martin (2010) หรือ (Martin 2010)

-- ข้อมูลจากเว็บไซต์ (ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง)--

บรรณานุกรม:	Picturing Hemingway: A Writer in His Time. 2000 National Portrait Gallery. Accessed November 20, http://www.npg.si.edu/exh/hemingway/less-index2.htm .
อ้างอิงแบบเต็ม:	Picturing Hemingway: A Writer in His Time. 2000. National Portrait Gallery. Accessed November 20, http://www.npg.si.edu/exh/hemingway/less-index2.htm .
อ้างอิงแบบย่อ:	Picturing Hemingway หรือ (2000) (Picturing Hemingway 2000)

- “คินเมือ” สำหรับงานเขียนภาษาไทย

กรณีอื่นๆ

- สำหรับกรณีปกติก็ย่ออื่นๆ สามารถอ้างอิงได้จากเอกสารอ้างอิงระบบ "นาม-ปี" แบบ芝加哥 เวอร์ชัน 16

ประวัติของผู้เขียน

1. พระมหาพงศ์ศักดิ์ ฐานิโย

นักวิจัยพิเศษ สถาบันวิจัย Research Center for World Buddhist Cultures, Ryukoky University (Japan)

อีเมลล์ : thaniyo072@hotmail.com โทร. 064-634-4801

- อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พุทธศาสตร์)
- อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสตร์)
- อักษรศาสตรบัณฑิต (พุทธศาสตร์)

มหาวิทยาลัยริวกุ (Ryukoku University) ประเทศญี่ปุ่น

2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อุทัย สติมั่น

อาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กลุ่มวิชาปรัชญา และศาสนา มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

อีเมลล์ : uthaisati@gmail.com โทร. 093-965-6519

- เปรียญธรรม 7 ประโยค สำนักเรียนวัดชนะสงคราม บางลำพู กรุงเทพมหานคร
- พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (การจัดการทั่วไป) มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย
- พุทธศาสตรบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) เกียรตินิยม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3. อรพรรณ สุชาติกุลวิทย์

นักวิชาการอิสระ

อีเมล : nakornaluminium@gmail.com โทร. 083-540-8089

- พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ปรัชญา)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- Master of International Business
University of Wollongong ประเทศออสเตรเลีย
- วิศวกรรมศาสตรบัณฑิต (วิศวกรรมไฟฟ้า)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

4. เมธิ พิทักษ์ธีระธรรม

นักวิจัยประจำศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

อีเมล : ptakteeradham@gmail.com โทร. 084-712-5330

- ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พุทธศาสตร์)
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสตร์) มหาวิทยาลัยโอตานิ
(Otani University) ประเทศญี่ปุ่น
- พุทธศาสตรบัณฑิต (พุทธศาสตร์) มหาวิทยาลัยริชโช
(Rissho University) ประเทศญี่ปุ่น
- นิเทศศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรังสิต

น้อมบูชาธรรม

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร: หลวงปู่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ)

พระไชยบูลย์ ธมฺมชโย (หลวงพ่อธัมมชโย)

พระเมธีจ ตตฺตชีโว (หลวงพ่อทัตตชีโว)

คุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง

เจ้าภาพกิตติมศักดิ์

บริษัท ไทยสตีล โปรไฟล์ จำกัด (มหาชน)

ครอบครัวรัตนศิริวิไล

คุณวิโรจน์ - คุณสุมาลี รัตนศิริวิไล

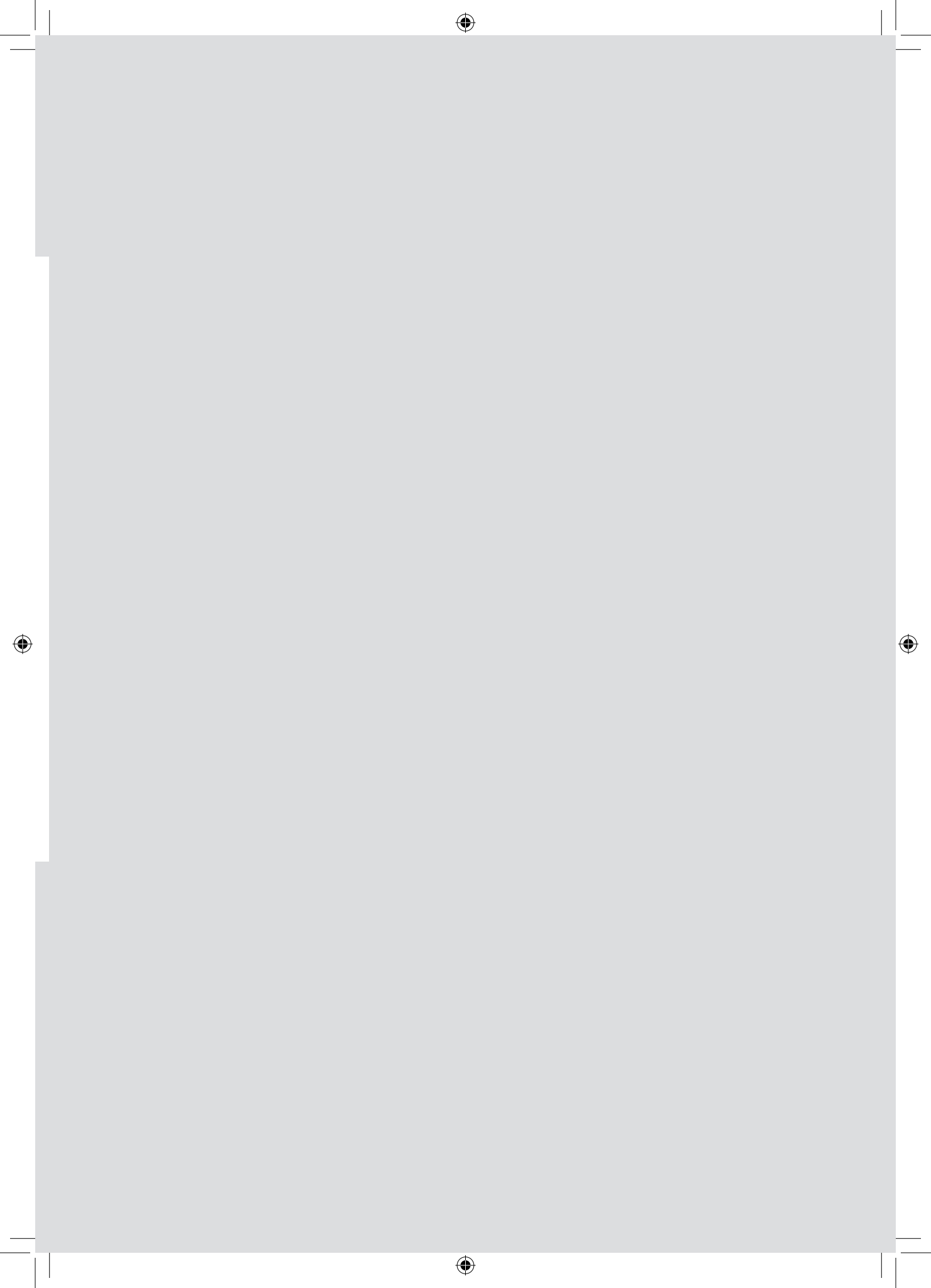
คุณวิฑิต - คุณวิสิทธิ์ - คุณอรุณี รัตนศิริวิไล

พญ.อนงค์ลักษณ์ - คุณอรรถัย - คุณอนุสรา รัตนศิริวิไล

คุณจันทร์เพ็ญ สุรศรี - Mr.Mitsuaki Higashio

HIGASHIO MECH Co.,LTD.

สพ.พทาน์ ธมฺมทาน์ ชินาติ
การให้ธรรมทาน ชนะการให้ทั้งปวง

วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริม สนับสนุน และเป็นแหล่งข้อมูลในการเผยแพร่ งานวิจัยและบทความวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้กับคณาจารย์ นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจ ซึ่งจะช่วยสร้างความเข้าใจ และเพิ่มพูนความรู้ด้านพระพุทธศาสนาในเชิงวิชาการสู่สังคมสืบไป

สาขาวิชาที่รับพิจารณาตีพิมพ์

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา สาขาปรัชญา สาขาวิชา ที่เกี่ยวข้องหรือบทความที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับพระพุทธศาสนา

การตรวจสอบคุณภาพของบทความ

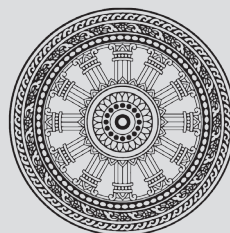
- บทความทุกบทความ จะมีผู้ทรงคุณวุฒิตรวจและ ประเมินอย่างน้อย 2 ท่าน
- บทความจากผู้เขียนภายใน จะได้รับการตรวจและ ประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
- บทความจากผู้เขียนภายนอก จะได้รับการตรวจและประเมิน จากผู้ทรงคุณวุฒิที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้เขียนบทความ
- บทความทุกบทความ จะต้องผ่านการตรวจและประเมิน จากบรรณาธิการ และกองบรรณาธิการ

รายละเอียดของบทความเพื่อส่งตีพิมพ์

- ผู้สนใจกรุณาส่งบทความยาวประมาณ 12-30 หน้ากระดาษ A4
- ใช้อักษร Arial Unicode Ms ขนาด 12 กันขอบด้านละ 1 นิ้ว
- ชื่อบทความและบทคัดย่อให้มีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- ประวัติการศึกษาของผู้เขียน สังกัด หรือที่ทำงาน
- การอ้างอิงให้ใช้ระบบ นาม-ปี แบบชิคาโก เวอร์ชันที่ 16 (ดูรายละเอียดในหลักการอ้างอิงของวารสารธรรมธารา ที่ภาคผนวกในเล่มวารสาร)
- ส่งบทความเข้าระบบออนไลน์โดยสมัครสมาชิกและลงทะเบียน ได้ที่ www.dhammadhara.org

ธรรมธารา

วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา

ISSN 2408-1892

ลิขสิทธิ์ มูลนิธิธรรมะคุ้มครองโลก

พิมพ์ครั้งที่ 1

มิถุนายน 2561 จำนวน 800 เล่ม

ระยะเวลาตีพิมพ์ ปีละ 2 ฉบับ

ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

โรงพิมพ์ สุขุมวิทการพิมพ์ จำกัด

จัดทำโดย

สำนักการศึกษา วัดพระธรรมกาย

ติดต่อสอบถาม

ส่วนงานวารสารธรรมธารา

75-76 หมู่ที่ 1 ต.ไทรน้อย อ.บางบาล

จ.พระนครศรีอยุธยา 13250

โทรศัพท์ 095-665-5355, 081-989-4191

E-mail : ddhammadhara072@gmail.com

Website : www.dhammadhara.org

Facebook : facebook.com/DDRjournal

